

Udlændinge- og
Integrationsministeriet

August 2025

Styrelsen for International
Rekruttering og Integration

LÆREMATERIALE TIL MEDBORGERSKABSPRØVEN

– DEMOKRATI OG HVERDAGSLIV I DANMARK

KOLOFON

Læremateriale til medborgerskabsprøven
– demokrati og hverdagsliv i Danmark

UDGIVER:

Udlændinge- og Integrationsministeriet
Styrelsen for International Rekruttering og Integration
Carl Jacobsens Vej 39 · 2500 Valby
Tlf.: +45 72 14 20 00 · E-post: siri@siri.dk

Redaktionen er afsluttet juni 2025.

ISBN digital: 978-87-93445-90-1

Layout/design: Mouret.dk

Indledning

Læremateriale til Medborgerskabsprøven – demokrati og hverdagsliv i Danmark

Læremateriale til Medborgerskabsprøven er et læremateriale, som deltagere i Medborgerskabsprøven skal anvende i deres forberedelse til prøven. Lærematerialet omhandler de emner, som man kan få spørgsmål om til Medborgerskabsprøven. Lærematerialet giver svar på de spørgsmål, man vil kunne få til Medborgerskabsprøven.

Lærematerialet er udarbejdet af Styrelsen for International Rekruttering og Integration. Det er vigtigt at være opmærksom på, at Læremateriale til Medborgerskabsprøven er det eneste officielle materiale, som forbereder til Medborgerskabsprøven. Hvis der fx på internettet tilbydes andre forberedelsesmaterialer til Medborgerskabsprøven, er der tale om materialer, som ikke er godkendt af ministeriet. Disse materialer kan derfor ikke anvendes som et alternativ til Læremateriale til Medborgerskabsprøven.

Læremateriale til Medborgerskabsprøven bliver kun offentliggjort på hjemmesiden danskogproever.dk og findes ikke i en trykt version.

Læremateriale til Medborgerskabsprøven består af 26 fakta-ark om Danmark, der hvert omhandler ét afgrænset emne.

Indledning	03
Fakta-ark 1: Skole.....	05
Fakta-ark 2: Uddannelse.....	11
Fakta-ark 3: Dagtilbud	17
Fakta-ark 4: Det danske arbejdsmarked	21
Fakta-ark 5: Dansk erhvervsliv	30
Fakta-ark 6: Det danske velfærdssamfund.....	34
Fakta-ark 7: Familieliv	40
Fakta-ark 8: Forenings- og fritidsliv.....	46
Fakta-ark 9: Sundhed og sygdom	52
Fakta-ark 10: Ligestilling.....	57
Fakta-ark 11: Demokrati og grundloven.....	61
Fakta-ark 12: Det danske retssamfund	67
Fakta-ark 13: Folketing og regering	71
Fakta-ark 14: Det lokale selvstyre.....	76
Fakta-ark 15: Folkestyret i praksis – valg og partier.....	81
Fakta-ark 16: Borgernes rettigheder og pligter	88
Fakta-ark 17: Religion og kirke	92
Fakta-ark 18: Danmark og omverdenen.....	96
Fakta-ark 19: Danmarks geografi og befolkning	104
Fakta-ark 20: Danmarks historie før 1945	107
Fakta-ark 21: Danmarks historie efter 1945.....	115
Fakta-ark 22: Dansk kultur	122
Fakta-ark 23: Traditioner og mærkedage	127
Fakta-ark 24: Danmarks forsvars- og sikkerhedspolitik.....	132
Fakta-ark 25: Diskrimination, antisemitisme, hadforbrydelser og ekstremisme	137
Fakta-ark 26: Klima	141
Ordliste	146

Fakta-arkene kan læses uafhængigt af hinanden, og man kan således læse dem i den rækkefølge, man ønsker. Nogle ord i fakta-arkene er markeret med symbolet *. Det betyder, at ordet er forklaret nærmere i en ordliste, som findes bagest i lærematerialet. Hvis der er andre ord, man har svært ved at forstå i fakta-arkene, er det vigtigt, at man undersøger, hvad ordet betyder – fx ved at slå det op i en ordbog.

Fakta-ark 1:

Skole

Der er undervisningspligt i Danmark. Alle børn skal have mindst ti års undervisning. De fleste forældre vælger at sætte deres barn i folkeskolen.

Forældrene kan dog også vælge, at barnet skal modtage undervisning andre steder end i folkeskolen. De kan fx vælge at sætte barnet i en friskole eller i en privatskole. Her skal forældrene betale direkte til skolen for barnets skolegang. Det skal de ikke, hvis barnet går i folkeskolen. Det er et krav*, at børn på friskoler og privatskoler skal lære det samme som børn i folkeskolen.

Dette fakta-ark handler om:

- Folkeskolen
- Forældresamarbejde
- Frie grundskoler

FOLKESKOLEN

De fleste børn i Danmark begynder deres skolegang i folkeskolen. Folkeskolen er gratis for alle børn og varer 10 år. Børnene starter i børnehaveklassen, når de er omkring seks år gamle. Her begynder børnene at lære bogstaver og tal.

Efter børnehaveklassen følger 1. – 9. klasse. Undervisningen i folkeskolen skal sikre, at børnene lærer nok til at kunne fortsætte på en ungdomsuddannelse. Der undervises i bl.a. dansk, engelsk, tysk, matematik, fysik, kemi, historie, samfundsfag, kristendomskundskab, musik, idræt (sport) og madkundskab (madlavning).

Et andet vigtigt formål med undervisningen i folkeskolen er at sikre, at børnene lærer at tænke kritisk og selvstændigt og dermed forberedes til at være borgere i et demokratisk samfund. Børnene lærer derfor at give udtryk for deres mening. Børnene kan også lave elevråd og på den måde få indflydelse*, når der skal tages beslutninger på skolen.

Endelig spiller det sociale element en vigtig rolle i folkeskolen. Børnene lærer at arbejde sammen i grupper og at løse problemer gennem samarbejde. Det er også ofte en del af skolegangen, at eleverne sammen med lærerne deltager i fælles udflugter og lejrskoler.

En folkeskole har som regel tre trin: Indskoling, som går fra børnehaveklassen til 3. klasse. Mellemtrinnet, som går fra 4. til 6. klasse. Udskoling, som går fra 7. til 9. klasse. Efter 9. klasse kan man vælge at fortsætte i 10. klasse, inden man går videre i uddannelsessystemet, eller direkte ud på arbejdsmarkedet.

10. klasse er frivillig, men cirka halvdelen af alle elever tilmelder sig 10. klasse. Nogle elever tager 10. klasse på deres egen skole, hvis den har en 10. klasse. Andre vælger at tage 10. klasse på en efterskole eller fri fagskole, hvor man bor og går i skole med andre unge. Rammerne* for folkeskolen er fastlagt i folkeskoleloven. I den står der bl.a., hvad formålet med folkeskolen er, hvad der skal undervises i, og hvor mange timer eleverne skal have.

Formålet med folkeskolen er, at den i samarbejde med forældrene skal give eleverne viden og færdigheder, der

- Forbereder dem til at uddanne sig videre og giver dem lyst til at lære mere
- Gør dem fortrolige* med dansk kultur og historie
- Giver dem forståelse for andre lande og kulturer
- Hjælper dem til at forstå, hvordan mennesket og naturen påvirker* hinanden.

Desuden har folkeskolen som formål, at hver enkelt elev udvikler sig alsidigt. Det betyder blandt andet, at eleven ikke kun skal have boglig viden, men også skal udvikle sig personligt og socialt.

Folkeskolen skal også lære børnene at samarbejde. Undervisningen er derfor ind imellem tilrettelagt sådan, at eleverne lærer at arbejde sammen i grupper og at løse problemer gennem samarbejde. Der kan også indgå* udflugter og lejrskoler sammen med lærerne i undervisningen. Her skal børnene lære nye måder at samarbejde og være sammen med hinanden på.

Eleverne skal også lære at tænke kritisk og selvstændigt. De skal lære at argumentere for deres meninger. Man arbejder derfor i de fleste fag med en form for undervisning, der sikrer, at eleverne kan diskutere det faglige stof, de lærer, og forstå det i forhold til deres hverdag.

Folkeskolen skal forberede eleverne til at have medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre*. Skolen skal derfor være præget* af åndsfrihed*, ligeværd* og demokrati. Det er ofte i fagene historie, dansk og samfundsfag, at eleverne undervises i dette.

Ved hver skole, som har 5. eller højere klassetrin, har eleverne ret til at danne et elevråd. Et elevråd består af mindst en elev fra hver klasse. Elevrådet er først og fremmest med til at bestemme sager, der har med elevernes egen skoledag at gøre som fx mad i kantinen. Skolen kan også spørge elevrådet, hvad det mener

om større beslutninger på skolen. Mindst to repræsentanter fra eleverne sidder også med i skolebestyrelsen*.

Der er fastsat fælles mål for, hvad eleverne skal lære i alle fag, og undervisningen planlægges med henblik på, at eleverne kan nå målene. Lærerne arbejder ofte sammen i team, dvs. de arbejder sammen i grupper. Et team kan fx arbejde sammen om, hvordan undervisningen i nogle bestemte klasser skal være, eller hvordan man løser problemer i undervisningen.

Eleverne er normalt inddelt i klasser, og hver klasse har en eller flere klasselærere, som er ansvarlige for kontakt med elever, forældre, klassens andre lærere og skolens ledelse. På nogle skoler skifter man klasselærere, når man kommer op på mellemtrinnet og igen i udskolingen. Eleverne har dog ofte de samme klassekammerater gennem hele deres skoletid.

Hver elev fra børnehaveklassen til og med 9. klassetrin har også en meddelelses-bog, som er lærerens vurdering af, hvordan eleven klarer sig fagligt i et fag. Klasselæreren kan også vurdere, hvordan eleven klarer sig socialt, dvs., hvordan eleven fungerer sammen med de andre elever og med lærerne. I meddelelsesbogen beskriver læreren også, hvad eleven skal have fokus på i det kommende år.

Hvis en elev har brug for støtte i mere end ni undervisningstimer om ugen, skal eleven have tilbudt specialundervisning, hvor eleven fx bliver undervist sammen med andre elever, som måske har brug for at blive undervist på en anden måde, end den der bruges i klassen. Specialundervisningen skal være tilrettelagt, sådan at eleverne kommer igennem de samme fag og emner som deres klasser. Elever skal som udgangspunkt undervises i en almindelig klasse og kan kun komme i en specialklasse, hvis de har et særligt behov for det.

Fra 0. klasse (børnehaveklassen) til 7. klasse får børnene ikke karakterer i folkeskolen. Men fra folkeskolens 8. klasse får eleverne karakterer i en række fag mindst to gange om året. Efter 9. klasse aflægger eleverne prøve i mange fag. Efter 10. klasse kan eleverne også aflægge prøve i flere fag. Prøverne kan være både mundtlige og skriftlige.

Eleverne får karakterer. Den karakterskala, der anvendes i Danmark, hedder 7-trins-skalaen. Den højeste karakter er 12, og den laveste karakter er -3. 7-trins-skalaen bruges overalt i det danske uddannelsessystem.

SKOLE-HJEM-SAMARBEJDE

Samarbejdet mellem skolen og hjemmet er en vigtig del af arbejdet i folkeskolen. Målet med samarbejdet er at støtte elevens læring og trivsel. Undersøgelser af læring viser, at elever lærer bedre, når de hjemme taler om, hvad de lærer i skolen, og når skolen sørger for, at forældrene ved, hvad der foregår i skolen.

SKOLE-HJEM-SAMTALER

På de fleste skoler inviteres forældrene mindst én gang om året til en samtale med barnets lærere. Det hedder skole-hjem-samtaler.

I de ældste klasser er eleverne som regel med til samtalen. Til skole-hjem-samtalen snakker barnets lærer eller lærere med forældrene og evt. barnet om

- Hvordan barnet har det socialt i klassen
- Hvordan barnets faglige niveau er
- Elevplanen og hvad der skal være fokus på i de næste måneder
- Hvordan forældrene evt. kan hjælpe, hvis der er problemer

En skole-hjem-samtale varer som regel omkring 15 minutter.

På nogle skoler har man ansat en skole-hjem-vejleder, som fx kan være en lærer eller en pædagog. Skole-hjem-vejlederens opgave er at styrke* dialog og samarbejde mellem skolen og hjemmet for at styrke eleverne fagligt og socialt.

FORÆLDREMØDER OG KLASSERÅD

Forældremøder i klassen holdes på de fleste skoler en til to gange om året. Lærerne kan fx fortælle om, hvordan de har planlagt skoleåret og om, hvordan der arbejdes i klassen. På forældremøderne kan forældrene også diskutere, hvilke regler de ønsker skal gælde i klassen, fx omkring fødselsdage, madpakker eller trivsel* i klassen.

På forældremøder kan man også vælge kontaktforældre eller et klasseråd. Et klasseråd har flere opgaver. Det kan arrangere klassefester eller lejrskoler; det kan tage sig af sociale problemer i klassen, hvis der er børn, som bliver drillet; eller det kan sørge for, at fx kritik af forhold på skolen kommer videre til skolebestyrelsen.

SKOLEBESTYRELSE

På alle folkeskoler skal der være en skolebestyrelse. En skolebestyrelse består af repræsentanter for forældrene, personalet og eleverne, og evt. op til to repræsentanter fra det lokale erhvervsliv, lokale ungdomsuddannelsesinstitutioner eller lokale foreninger. Forældrene udgør flertallet i skolebestyrelsen. Skolebestyrelsen fastsætter blandt andet, hvordan forældresamarbejdet skal foregå. Skolebestyrelsen kan også være med til at bestemme, hvordan pengene til undervisning skal bruges.

DE FRIE GRUNDSKOLER OG EFTER SKOLER

De fleste af børnene af en årgang går i folkeskolen. Nogle af børnene går i de frie grundskoler (fx religiøse friskoler eller privatskoler).

FRIE GRUNDSKOLER

Frie grundskoler er selvejende institutioner. Det kan også være skoler, der arbejder med en specifik pædagogik eller undervisningsmetode eller bygger på et bestemt religiøst grundlag. Man kan fx samle timerne i de forskellige fag sådan, at man har dansk i en periode, tysk i en anden periode og matematik i en tredje. Undervisningen i de frie grundskoler skal stå mål med, hvad der i almindelighed kræves i folkeskolen.

Man skal normalt betale for at have sit barn på en fri grundskole. De fleste frie grundskoler får økonomisk støtte fra det offentlige. Skoler skal desuden forberede eleverne til at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre.

EFTERSKOLER

I 8., 9. eller 10. klasse kan unge vælge at gå på efterskole. En efterskole er en skole, hvor eleverne bor og får undervisning.

På efterskolerne har eleverne almindelige fag som dansk, engelsk, matematik og idræt. Og så kan de også vælge en række valgfrie fag, som fx kan være drama, musik, billedkunst, IT eller madlavning. De valgfrie fag er forskellige fra skole til skole, og det er ofte kreative eller praktiske fag. Mange unge vælger at gå på efterskole for at prøve noget nyt, få nye klassekammerater og prøve at flytte hjemmefra for en periode og måske tænke over, hvilken ungdomsuddannelse de vil fortsætte på.

Det koster penge at gå på en efterskole. Der er dog mulighed for at få økonomisk støtte til et ophold under særlige omstændigheder.

Fakta-ark 2:

Uddannelse

Uddannelse er meget vigtig, da de fleste job på det danske arbejdsmarked kræver, at man har en uddannelse. Det danske samfund kaldes ofte et videnssamfund. Det betyder, at stadig flere mennesker har et arbejde, hvor viden er den vigtigste ressource*. Derfor spiller uddannelse en helt afgørende* rolle for unge og voksne. Uddannelse er som regel gratis i Danmark.

Dette fakta-ark handler om:

- Ungdomsuddannelser
- Videregående uddannelser
- Voksen- og efteruddannelse

UNGDOMSUDDANNELSER

Efter folkeskolen vælger langt de fleste unge at søge ind på en ungdomsuddannelse. Der er to forskellige former for ungdomsuddannelser: De gymnasiale uddannelser og erhvervsuddannelserne. Desuden er der nogle uddannelser, der kan forberede unge til disse uddannelser, eller hjælpe unge på vej i livet. Det drejer sig fx om FGU (forberedende grunduddannelse) og STU (særligt tilrettelagt ungdomsuddannelse).

FGU er for unge under 25 år, der ikke er i gang med eller har en ungdomsuddannelse, som ikke har et job, og som har behov for en særlig forberedende indsats for at gennemføre en ungdomsuddannelse eller komme i beskæftigelse. FGU har plads til, at unge er forskellige. Formålet med FGU er at gøre eleverne klar til at tage en ungdomsuddannelse eller et job.

STU er for unge under 25 år med særlige behov, der ikke kan tage en ungdomsuddannelse. Formålet er at unge, som er udviklingshæmmede eller har andre særlige behov, bliver så parate som muligt til voksenlivet og måske også til en videre uddannelse eller et job. STU giver ikke i sig selv adgang til andre uddannelser.

DE GYMNASIALE UDDANNELSER

De gymnasiale uddannelser forbereder især de unge til videregående uddannelser, og undervisningen foregår normalt på gymnasier og erhvervsskoler. På de offentlige gymnasier er undervisningen gratis. Der er fire forskellige gymnasiale uddannelser:

- Uddannelsen til almen studentereksamen (stx)
- Uddannelsen til merkantil studentereksamen (hhx)
- Uddannelsen til teknisk studentereksamen (htx)
- Uddannelsen til hf-eksamen (hf)

Stx-, hhx- og htx-uddannelserne varer tre år og hf-uddannelsen varer to år. Her kan unge, der har afsluttet grundskolen med 9.-klasseprøven, blive optaget*. Alle fire gymnasiale uddannelser afsluttes med en eksamen, som giver adgang* til en videregående uddannelse.

På stx arbejdes der i høj grad videre med de fag, som de unge har haft i grundskolen, fx sprog, historie, matematik, samfundsfag, fysik, kemi og biologi. Uddannelsen afsluttes med en studentereksamen.

På hf har man stort set de samme fag som i det almene gymnasium. Hf-eksamen er særligt rettet mod korte og mellemlange videregående uddannelser på professionshøjskoler og erhvervsakademier. Uddannelsen afsluttes med en hf-eksamen.

På hhx er der undervisning i fag, der har med handel at gøre, fx økonomi, afsætning* og international økonomi. Men der er også undervisning i fx sprog, matematik og samfundsfag. Undervisningen foregår normalt på et handelsgymnasium. Uddannelsen afsluttes med en merkantil studentereksamen.

På htx er der undervisning i naturvidenskabelige og teknologiske fag. Men der er også undervisning i fx sprog og matematik. Undervisningen foregår normalt på et teknisk gymnasium. Uddannelsen afsluttes med en teknisk studentereksamen.

ERHVERVSUDDANNELSERNE

Efter folkeskolen kan man også vælge en erhvervsuddannelse. Der er mere end 100 forskellige erhvervsuddannelser, der giver mulighed for job som faglært eller videreuddannelse. De mange erhvervsuddannelser henvender sig til alle erhverv i Danmark fx inden for fire hovedområder: undhed og pædagogik

- Kontor, handel og forretnings-service
- Fødevarer, jordbrug og oplevelser
- Teknologi, byggeri og transport
- Sundhed, omsorg og pædagogik

Uddannelserne fører til job som fx industritekniker, mekaniker, VVS'er, elektriker, social- og sundhedsassistent, pædagogisk assistent, kok, smed, butiksassistent, murer, mediegrafiker, frisør, landmand og meget mere.

En erhvervsuddannelse består af et grundforløb på en erhvervsskole og et hovedforløb. I hovedforløbet kombinerer man skoleundervisning på en erhvervsskole med praktisk oplæring. Oplæringen får man som regel i en virksomhed. Når man har en uddannelsesaftale med en virksomhed, får man løn både i oplæringen og i skoletiden. En erhvervsuddannelse kan tage mellem 1½ og 5½ år, alt efter hvilken uddannelse der er tale om. Hvis eleverne ikke kan finde en læreplads efter grundforløbet, kan de i de fleste tilfælde få oplæringen på et skoleoplæringscenter. Så får de ikke løn, men skoleoplæringsydelse.

Erhvervsuddannelserne har tre spor: et for unge (eud), et for voksne over 25 (euv) og som kombination med gymnasial eksamen (eux). Med en eux får du en erhvervsuddannelse med indbyggede gymnasiale fag. Det betyder, at du med en afsluttet eux både får svendebrev med direkte adgang til job (fx som elektriker) og en erhvervsfaglig studentereksamen.

DE VIDEREGÅENDE UDDANNELSER

De fleste unge, der har taget en gymnasial uddannelse, fortsætter på en videregående uddannelse. Det samme gør nogle unge fra erhvervsuddannelserne. De fleste videregående uddannelser er gratis for borgere i Danmark og EU.

De enkelte uddannelser har særlige adgangskrav for at blive optaget. Det kan fx være krav* om, at man har haft bestemte fag på sin gymnasiale uddannelse, eller at man har et bestemt karaktergennemsnit.

De videregående uddannelser kan blandt andet tages på erhvervsakademier, på professionshøjskoler, maritime uddannelsesinstitutioner, videregående kunstneriske uddannelsesinstitutioner og på universiteter.

ERHVERSAKADEMIER (BUSINESS ACADEMIES)

På et erhvervsakademi kan man blandt andet tage en erhvervsakademiuddannelse, hvor man uddannes til et bestemt job eller til at arbejde i en bestemt branche. Det kan fx være job som laborant, el-installatør eller et arbejde i en bank. Undervisningen er kombineret med praktik. En erhvervsakademiuddannelse tager typisk omkring to år. Der er syv erhvervsakademier i Danmark.

PROFESSIONSHØJSKOLER (UNIVERSITY COLLEGES)

På professionshøjskoler kan man blandt andet tage en professionsbacheloruddannelse, hvor man uddannes til et bestemt job. De fleste professionsbachelorer kommer til at arbejde inden for det offentlige, fx som folkeskolelærer, jordemoder, sygeplejerske, socialrådgiver, pædagog eller fysioterapeut. Men man kan fx også blive journalist eller komme til at arbejde med kommunikation. En professionsbacheloruddannelse tager normalt tre-fire år. Der indgår praktik i disse uddannelser. Der er syv professionshøjskoler i Danmark.

UNIVERSITETER

På universiteter kan man tage en lang videregående uddannelse, herunder bacheloruddannelser og kandidatuddannelser. Det kan være inden for sundhedsvidenskab (fx medicin), samfundsvidenskab (fx jura eller økonomi), humaniora (fx sprog eller historie), naturvidenskab (fx biologi, fysik eller kemi), kunst (fx design) eller teknisk videnskab (fx ingeniørvidenskab). En bacheloruddannelse tager typisk omkring tre år, og en efterfølgende kandidatuddannelse tager typisk omkring to år. Der er otte universiteter i Danmark.

ØKONOMISK STØTTE I FORBINDELSE MED UDDANNELSE

Staten kan give økonomisk støtte, hvis man studerer på en uddannelse. Denne støtte kaldes i daglig tale SU, som er en forkortelse for Statens Uddannelsesstøtte. Man kan få SU, når man er indskrevet på en uddannelse, som er godkendt til SU, og hvis man opfylder betingelserne for at få SU. For eksempel at man er studieaktiv og ikke tjener for meget ved siden af. Hvis man ikke er dansk statsborger, kan man søge Uddannelses- og Forskningsstyrelsen om at få samme økonomiske støtte som danske statsborgere.

VOKSEN- OG EFTERUDDANNELSE

Der er en lang tradition for efteruddannelse i Danmark. Man taler ofte om, at livslang læring (læring gennem hele livet) er vigtig. Personer, der allerede har en uddannelse og erhvervserfaring, har mange muligheder for at videreudanne sig. De kan fx tage en diplomuddannelse, som er en uddannelse på deltid*, hvor det faglige niveau svarer til en bacheloruddannelse. Uddannelsen tager typisk tre år på deltid, og man betaler for at gå på uddannelsen. Mange skoler, der tilbyder videregående uddannelser, har kurser, hvor det er muligt at læse ét fag ad gangen.

Voksne kan også tage korte AMU-kurser. AMU står for arbejdsmarkedsuddannelser og er korterevarende kursusforløb primært rettet mod faglærte og ufaglærte. Der er mange forskellige arbejdsmarkedsuddannelser inden for handel, administration og ledelse, sundhed, bygge/ anlæg, jordbrug, køkken/restaurant, metalindustri, transport m.m.

Hvis en voksen fx har problemer med at stave, læse eller regne, kan han eller hun tage FVU-kurser på VUC (voksenuddannelsescentre). Man skal normalt være fyldt 25 år for at kunne blive optaget på FVU.

Hvis en voksen er ordblind*, kan personen tage ordblindeundervisning (OBU-kurser) på VUC. Formålet med OBU er at give vedkommende bedre muligheder for at klare sig i situationer, hvor man skal læse eller skrive. Man skal normalt være fyldt 25 år for at kunne blive optaget på OBU.

På VUC kan voksne også tage avu-kurser (almen voksenuddannelse). Formålet er at give voksne bedre muligheder for videre uddannelse og for aktiv medvirken i et demokratisk samfund. Fagene på avu er enkeltfag på grundskoleniveau, fx engelsk, dansk, tysk eller matematik. Man kan tage et eller flere fag af gangen. Der er forskellige niveauer, og det højeste niveau (D) giver god faglig sammenhæng til den gymnasiale hf-eksamen. Man skal som hovedregel være fyldt 25 år for at blive optaget på avu.

Fakta-ark 3:

Dagtilbud

Det har været et politisk mål i Danmark siden 1960'erne at give forældre mulighed for at få deres børn passet uden for hjemmet i vuggestuer og børnehaver, fordi man ønskede at få kvinderne ud på arbejdsmarkedet. I dag arbejder begge forældre normalt uden for hjemmet. Langt de fleste mindre børn går derfor i vuggestue, børnehave eller dagpleje. De fleste børn mellem tre og fem år passes uden for hjemmet. Fælles for alle former for pasningstilbud er, at det pædagogiske arbejde skal fremme* børns trivsel*, udvikling og læring.

Alle børn har ret til en plads i et dagtilbud. Det er kommunerne, der er ansvarlige for dagtilbuddene, men det er forskelligt fra kommune til kommune, hvilke tilbud der er. De mest almindelige er vuggestue, børnehave og dagpleje. Kommunen betaler en del af udgiften, mens forældrene betaler den resterende del. Men hvis fx forældrenes indtægt er lav, eller der er tale om en enlig forsørger, er der mulighed for at søge om yderligere økonomisk tilskud fra kommunen.

Dette fakta-ark handler om:

- Vuggestue
- Dagpleje
- Børnehave
- SFO og fritidsklub

VUGGESTUE

En vuggestue er for børn fra cirka seks måneder og op til cirka tre år. Personalet i vuggestuer (pædagogerne) skal bl.a. sikre, at det enkelte barn trives, lærer og udvikler sig, ligesom de skal medvirke til, at børnene får omsorg og en god og tryk opvækst. Personalet skal arbejde med planer for det pædagogiske arbejde i vuggestuen. Herigennem skal børn bl.a. lære at være sammen med hinanden og at tage hensyn. Børnene skal også støttes i at udvikle deres sprog, og det gør man fx ved at tale med dem, synge sange og læse bøger for dem. Pædagogerne hjælper også børnene til at udvikle deres krop fx ved at løbe, danse, tegne og hoppe. Det gør de både indenfor i vuggestuen og udenfor på fx legepladsen.

DAGPLEJE

Ikke alle småbørn kommer i vuggestue. Nogle kommer i dagpleje. En dagpleje er typisk for børn fra ca. seks måneder til ca. tre år. I en dagpleje bliver barnet passet af en dagplejer sammen med to-fire andre børn i dagplejerens private hjem. For at blive godkendt af kommunen som dagplejer skal man overholde bestemte krav* med hensyn til blandt andet mad, hygiejne, sundhed og rengøring. Det er fx ikke tilladt at ryge i de dele af dagplejehjemmet, hvor børnene opholder sig. Dagplejen skal ligesom vuggestuen arbejde med planer for det pædagogiske arbejde, og mange af aktiviteterne kan være de samme som i vuggestuen.

BØRNEHAVE

En børnehave er for børn fra ca. tre år og op til seks år. I børnehaven skal der også arbejdes med planer for det pædagogiske arbejde. Pædagogerne lærer fx børnene, hvordan de leger sammen, og hvordan de kan løse uenigheder med hinanden. Også i børnehaven læser man historier og synger sange, både for at udvikle sprog, men også for at skabe et fællesskab blandt børnene. I mange børnehaver fylder de traditionelle kristne højtider* en del, fx jul og påske. I den forbindelse pyntes institutionen, og børnene er med til at tegne og klippe pynt. Man lærer også om andre traditioner og religiøse højtider end de kristne som fx om Eid* eller om kinesisk nytår. Der er typisk mindre personale i en børnehave end i en vuggestue, fordi børnene er større og kan flere ting selv.

SFO OG FRITIDSKLUB

SFO er en forkortelse for SkoleFritidsOrdning. SFO er et sted, hvor børn i folkeskolen kan blive passet før eller efter skoletid af pædagoger. I SFO'en er der nogle fælles aktiviteter for alle børnene. Det kan fx være at spille musik og teater, at male, sy eller tegne, men det kan også være sportsaktiviteter som fx svømning, fodbold eller skøjteløb. For de større børn findes der i mange kommuner klubtilbud og andre fritidstilbud. Klubtilbud kan fx være et tilbud til de større børn, som de kan benytte sig af efter skoletid. Et af målene med klubtilbud er at lære de større børn at indgå i samarbejde og fællesskab med andre unge.

I klubben kan man mødes og spille alt fra fodbold til musik. Nogle steder er der tilbud til unge om at gå i klub om aftenen. Her ser man fx film, spiller musik eller spiller spil sammen. Klubtilbud skal give større børn og unge ideer til, hvad man kan lave i fritiden, så de selv bedre kan planlægge deres fritid.

FORÆLDRESAMARBEJDE

Det er vigtigt, at der er en god kontakt mellem forældre og pædagoger i institutionen. Det betyder meget for, om barnet har det godt. Pædagogerne kan fortælle forældrene om, hvad der sker i dagligdagen i institutionen. Og forældrene kan fortælle pædagogerne om, hvordan det går med barnet derhjemme. Mange institutioner holder også forældremøder. Her kan forældrene få mere at vide om, hvad der sker i institutionen. De kan også komme med forslag til forbedringer*. Forældrene vælger også repræsentanter til forældrebestyrelsen. Forældrebestyrelsen har indflydelse* på fx institutionens økonomiske dispositioner og aktiviteter for børnene.

Fakta-ark 4:

Det danske arbejdsmarked

Dette fakta-ark handler om:

- Hvordan det danske arbejdsmarked fungerer
- Flexicurity
- Kollektive overenskomster
- Fagforeninger
- Når man får arbejde
- Løn
- Arbejdstid
- Ferie
- Barselsorlov, fædreorlov og forældreorlov
- Demokrati på arbejdspladsen
- Regler for fyring
- Hvis man mister sit arbejde
- At være selvstændig erhvervsdrivende

I nogle lande er der tradition for, at det mest er parlamentet og regeringen, som bestemmer, hvordan arbejdsmarkedet skal fungere. Men sådan er det ikke i Danmark. Her er det kun få regler om ansættelsesforhold, som er bestemt i lovgivningen. De fleste regler er aftalt mellem arbejdsmarkedets parter – fagforeningerne og arbejdsgiverorganisationerne. Dette system går helt tilbage til 1899.

De to parter mødes og forhandler med hinanden for at indgå kollektive overenskomster*. Det er aftaler om, hvilke regler for løn, arbejdstid m.m. der skal være i aftaleperioden (som oftest varer to år).

Begge parter skal rette sig efter overenskomsten, og der er "fredspligt" – ingen strejker eller lockout, så længe overenskomsten gælder. Der findes et helt særligt system uden for de almindelige domstole til at afgøre overtrædelser (Arbejdsretten og faglige voldgiftsretter*).

Hvis de ikke kan blive enige om at aftale en overenskomst, har de to parter forskellige muligheder: Fagforeningerne kan fx organisere strejker. Det betyder, at medlemmer standser arbejdet, indtil der er indgået en overenskomst.

Arbejdsgiverne kan fx lave lockout. Det betyder, at de ansatte, der er medlem af en fagforening, ikke må komme på arbejde, før der er indgået en overenskomst. Arbejdsgiverne udbetaler ikke løn til de ansatte, der strejker, eller til ansatte, der er ramt af lockout. Oftest bliver parterne dog enige om en overenskomst uden at anvende strejke eller lockout.

I alt har lidt mere end tre ud af fire borgere i Danmark mellem 15 og 64 år et arbejde. Næsten lige mange mænd og kvinder arbejder.

FLEXICURITY

Sammenlignet med andre lande, er det relativt let at ansætte og fyre folk i Danmark. Det er fx let for arbejdsgiveren at ansætte nye medarbejdere i en periode, hvor der er meget arbejde i virksomheden. Omvendt er det også let at fyre medarbejdere, når der ikke er så meget arbejde. Det gør det meget fleksibelt for arbejdsgiveren at planlægge arbejdet. Til gengæld er de ansatte sikret økonomisk, fordi de kan få økonomisk støtte, hvis de bliver fyret. Normalt kan de som arbejdsløse nemlig få dagpenge (arbejdsløshedsdagpenge), hvis de er medlem af en arbejdsløshedskasse (a-kasse). Hvis de ikke er medlem af en a-kasse, kan de ofte få kontanthjælp ved at henvende sig til kommunen. I modsætning til dagpenge kommer det dog an på personens og ægtefællens indkomst, og opsparing eller andre værdier (fx biler eller sommerhuse) skal være brugt før man kan modtage hjælp. Desuden kan mange også bruge en periode med arbejdsløshed til efteruddannelse.

KOLLEKTIVE OVERENSKOMSTER

I Danmark bestemmes de fleste forhold på arbejdsmarkedet af omfattende* aftaler mellem fagforeningerne og arbejdsgivernes foreninger. Disse aftaler kaldes for kollektive* overenskomster. De kollektive overenskomster regulerer* de fleste forhold på arbejdsmarkedet, som fx løn, arbejdstid, løn under sygdom og barsel samt pension og ret til efteruddannelse.

I Danmark blander staten sig som sagt ikke så meget i forhold, der har med arbejdsmarkedet at gøre, som staten gør i mange andre lande.

Det er altså ikke Folketinget, der bestemmer fx den ugentlige arbejdstid. Folketinget bestemmer heller ikke, at der skal være en lovbestemt mindsteløn på det danske arbejdsmarked. Det afhænger af de kollektive overenskomster. At mange

forhold på arbejdsmarkedet bestemmes af arbejdsmarkedets parter og ikke af Folketinget kaldes ofte for 'den danske model'. Fordi overenskomsterne dækker så stor en del af arbejdsmarkedet og smitter af på resten, er de stort set lige så dækkende, som hvis de var blevet vedtaget ved en lov.

Det sker dog, at staten gennem lovgivning bestemmer forholdene på arbejdsmarkedet. Fx er fem ugers ferie bestemt ved lov.

Det sker også, at staten skrider ind, hvis arbejdsgiverne og de ansattes organisationer ikke kan blive enige, når de forhandler nye overenskomster. Når de to parter ikke kan blive enige, kan det medføre langvarige strejker eller lockout. Der har i Danmark været flere tilfælde, hvor Folketinget har stoppet en strejke eller en lockout ved at vedtage en lov, der bestemmer overenskomsten. Det skete for eksempel i 2021, hvor mange sygeplejersker strejkede, og hvor Folketinget til sidst, efter at strejken havde været i over to måneder, bestemte, hvilken aftale der skulle gælde.

De kollektive overenskomster dækker* dog ikke alle områder. Fx er mange højtuddannede, som er ansat i det private erhvervsliv som fx ingeniører, økonomer og jurister, ikke dækket* af kollektive overenskomster og skal derfor typisk* selv forhandle deres løn- og ansættelsesvilkår, når de bliver ansat. Det gælder også områder inden for fx restaurationsbranchen – traditionelt også landbruget.

FAGFORENINGER

Fagforeningerne tager sig af medlemmernes faglige interesser på arbejdspladsen. Det gælder fx løn og arbejdsforhold samt samarbejde med ledelsen. Fagforeningerne er på den måde med til at sikre rimelige løn- og arbejdsvilkår. De fleste lønmodtagere i Danmark er medlem af en fagforening. Det koster penge at være medlem af en fagforening. Man betaler kontingent*.

I Danmark er der en lang tradition for, at en stor del af de ansatte er medlem af en fagforening. I Danmark er nu omkring to ud af tre lønmodtagere medlem af en fagforening. Andelen var i 1990 helt oppe omkring fem ud af seks, så det er gået en del tilbage.

Fagforeningerne er normalt opdelt efter fag og arbejdsområde. Fx er nogle fagforeninger for håndværkere, mens andre er for butikspersonale eller kontoransatte. De fleste vælger en fagforening, som dækker* deres fag og det område, de arbejder inden for.

Men det er ikke et krav at være medlem af en fagforening. Det er frivilligt. Hverken arbejdsgiveren eller kollegerne må tvinge en ansat til at være medlem af en fagforening eller til at være medlem af en bestemt fagforening. Arbejdsgiveren må ikke fyre en ansat, fordi han eller hun melder sig ind i eller ud af en fagforening. Og ved en ansættelse må en arbejdsgiver ikke lægge vægt på*, om ansøgeren er medlem af en fagforening.

TRE STORE FAGFORENINGER

Fagforeningen HK repræsenterer primært personer, der arbejder med handel eller kontor. Det kan fx være butiksansatte, laboranter, sekretærer, receptionister og klinikassistenter.

FOA repræsenterer primært personer ansat i hjemmeplejen, SOSU-assistenter, brandmænd, kantinepersonale m.fl.

3F repræsenterer typisk ansatte i industrien og ansatte, der arbejder med transport og byggeri – fx svejsere, chauffører, murere og tømrere – men også rengøringsassistenter og andre ufaglærte arbejdere.

TILLIDSREPRÆSENTANTER OG ARBEJDSMILJØREPRÆSENTANTER

Medlemmerne af en fagforening vælger en eller flere tillidsrepræsentanter på den enkelte arbejdsplads. Det er typisk på arbejdspladser med mere end ti ansatte. Tillidsrepræsentanter vælges blandt medarbejderne på et møde, hvor arbejdsgiveren ikke er med. Tillidsrepræsentanterne har en særlig beskyttelse mod at blive fyret eller flyttet til en anden arbejdsplads.

Tillidsrepræsentanter repræsenterer de ansatte over for ledelsen, fx i forbindelse med lønforhandlinger. De ansatte kan også få råd og vejledning af tillidsrepræsentanten, fx om overarbejde eller forholdet til ledelsen. En tillidsrepræsentant – eller kollegerne på arbejdspladsen – kan ifølge loven ikke tvinge* folk til at være medlem af en bestemt fagforening eller til at være medlem af en fagforening. Møderne i en fagforening på arbejdspladsen kaldes for "klubmøder". Her kan alle arbejdspladsens medlemmer af fagforeningen møde op. På klubmøderne diskuterer man forskellige forhold på arbejdspladsen, fx løn eller løntillæg, og det er også her, man vælger tillidsrepræsentanter. Alle medlemmer kan stille* op til valget til tillidsrepræsentant. Hvis flere stiller op, stemmer man om, hvem det skal være. De ansatte vælger normalt også en arbejdsmiljørepræsentant.

Arbejdsmiljørepræsentanten skal holde øje med det fysiske og psykiske arbejdsmiljø og være opmærksom på, om de ansatte fx har det rigtige sikkerhedsudstyr. Det kan fx være en maske, hvis man arbejder med maling, eller en hjelm, hvis man arbejder på en byggeplads. Hvis arbejdsgiveren ikke har sørget for, at sikkerheden er i orden, kan arbejdsmiljørepræsentanten gribe ind*. Andre eksempler på dårligt fysisk arbejdsmiljø er også for meget støj, for varmt eller for koldt indeklima, for lidt lys, dårlige stole, som kan give de ansatte på et kontor ondt i ryggen.

Psykisk arbejdsmiljø handler om, hvorvidt medarbejderne trives*, når de går på arbejde. Og dårligt psykisk arbejdsmiljø kan derfor være, hvis der er medarbejdere, der blev udsat for mobning eller chikane eller bliver stressede* af at gå på arbejde.

NÅR MAN FÅR ARBEJDE

I loven står der, at alle, der arbejder mere end tre timer om ugen i over fire uger, skal have et ansættelsesbevis* senest en måned efter, at man er blevet ansat. I ansættelsesbeviset står der fx:

- Hvad slags arbejde man skal lave
- Hvornår man skal starte
- Hvor mange timer man skal arbejde om ugen
- Hvad man får i løn og eventuelt tillæg
- Om man har ret til ferie med løn
- Hvilken overenskomst man er dækket af*
- Hvor langt varsel* arbejdsgiveren skal give ved firing

Når man søger et job, må arbejdsgiveren ikke spørge til ens helbred og antal af sygedage i tidligere job, eller om man er gravid eller planlægger at få børn. Arbejdsgiveren må dog gerne spørge til helbredsforhold, der har betydning for det arbejde, man skal lave. Arbejdsgiveren må fx godt spørge, om man har haft dårlig ryg, hvis man søger et job i bygge- og anlægsbranchen. Den person, som søger jobbet, har omvendt pligt til at oplyse om helbredsforhold, der kan have betydning for jobbet. Arbejdsgiveren må heller ikke spørge om folks religion, når de søger et job.

LØN

For ansatte i den offentlige sektor er lønnen typisk aftalt centralt mellem fagforeningerne og de offentlige arbejdsgivere (stat, region og kommune).

ARBEJdstID

Hvis man har et almindeligt lønarbejde i en privat virksomhed eller i det offentlige, er den mest almindelige arbejdstid på 37 timer om ugen.

Ved skifteholdsarbejde og fast natarbejde er arbejdstiden ofte lidt lavere. Arbejdstidens længde aftales ved de kollektive forhandlinger mellem de ansattes og arbejdsgivernes organisationer.

Det kaldes "nedsat tid" eller "deltid", hvis man arbejder mindre end den almindelige arbejdstid på normalt 37 timer om ugen. På nogle områder er det almindeligt at have deltidsarbejde, fx blandt sygeplejersker eller butiksansatte. Der er flere kvinder end mænd, der arbejder på deltid.

Man kan altid bede om at komme på nedsat tid. Men det er arbejdsgiveren, der bestemmer, om man kan få lov til det. Omvendt kan arbejdsgiveren ikke forlange*, at man skal gå på deltid.

FERIE

Som lønmodtager har man ret til betalt ferie. Man optjener cirka to feriedage for hver måned, man er ansat, og ferien kan holdes allerede måneden efter. Man har derfor ret til fem ugers betalt ferie, hvis man har arbejdet et helt år. Nogle har også ret til en sjette ferieuge. Det afhænger af ens overenskomst eller ansættelsesbevis*.

Normalt aftaler man med arbejdsgiveren, hvornår man skal holde ferie. Normalt har man ret til at holde tre ugers ferie i sammenhæng i perioden mellem den 1. maj og den 30. september.

Når man får et nyt arbejde, kan man holde den ferie, man har optjent hos en tidligere arbejdsgiver, hvis man ikke har nået at afholde den.

DEMOKRATI PÅ ARBEJDSPLADSEN

På større arbejdspladser skal der være et samarbejdsudvalg, hvor repræsentanter fra ledelsen og repræsentanter for de ansatte diskuterer forskellige

forhold på arbejdspladsen. Det er de ansattes tillidsrepræsentanter, der er medlemmer af samarbejdsudvalget.

På større arbejdspladser skal man desuden vælge en arbejdsmiljørepræsentant, der i samarbejde med ledelsen tager sig af arbejdsmiljøet, dvs. de ansattes fysiske og psykiske sikkerhed og sundhed på arbejdspladsen.

Arbejdsmiljørepræsentanten vælges af medarbejderne på et møde, hvor ledelsen ikke deltager. Ligesom tillidsrepræsentanter er arbejdsmiljørepræsentanter beskyttet i deres ansættelse.

Det betyder, at arbejdsgiveren ikke kan fyre en arbejdsmiljørepræsentant, fordi arbejdsgiveren og arbejdsmiljørepræsentanten er uenige om arbejdsmiljøet.

Meget medbestemmelse på arbejdspladser i Danmark foregår uformelt*. Hvis medarbejderne har noget, de er utilfredse med eller vil foreslå, taler de normalt med deres nærmeste chef om det. Dette er mere udbredt i Danmark end i de fleste andre lande.

REGLER FOR FYRING

En arbejdsgiver skal i de fleste tilfælde have en saglig* og reel grund til at fyre en ansat, fx at man ikke er egnet til jobbet, at der er samarbejdsproblemer, eller at der er forhold i virksomheden, der kræver firing, fx besparelser. Hvis der er en tillidsrepræsentant på arbejdspladsen, skal arbejdsgiveren ofte tale med ham eller hende om firingen*.

En arbejdsgiver må ikke fyre en ansat på grund af køn, race, hudfarve, religion eller tro, politiske holdninger, seksuel orientering, alder, handicap eller national, social eller etnisk oprindelse. Det er heller ikke tilladt at fyre folk på grund af graviditet eller barsel.

En ansat må ikke fyres, fordi den ansatte vælger ikke at være medlem af en fagforening, eller fordi den ansatte melder sig ind i en fagforening. En ansat må heller ikke fyres, fordi han eller hun ikke er medlem af den samme fagforening som kollegerne på en arbejdsplads, ligesom arbejdsgiveren heller ikke kan forlange medlemskab af en bestemt fagforening.

HVIS MAN MISTER SIT ARBEJDE

I Danmark er det frivilligt, om man vil forsikre sig økonomisk ved arbejdsløshed. Man er normalt ikke forsikret økonomisk ved arbejdsløshed, med mindre man er medlem af en arbejdsløshedskasse (a-kasse). A-kasser er private foreninger, og de fleste er medlem af en a-kasse.

Arbejdsløsheds-kassen er en forsikringsordning, der sikrer en mod de økonomiske konsekvenser* af arbejdsløshed. Den enkelte indbetaler et kontingent*, og

til gengæld kan man som udgangspunkt få støtte, dvs. dagpenge, hvis man bliver arbejdsløs. Arbejdsløshedskasserne støttes økonomisk af staten, så en del af dagpengene betales ikke blot af kontingentet, men også af offentlige midler, dvs. via skatterne. De fleste a-kasser er knyttet til en fagforening, men man kan godt være medlem af en arbejdsløshedskasse, selv om man ikke er medlem af en fagforening. Der er også a-kasser, der ikke er knyttet til bestemte fagforeninger.

Hvis man er medlem af en arbejdsløshedskasse, har man normalt ret til dagpenge i en periode, hvis man mister sit arbejde. Man skal dog stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Det betyder blandt andet, at man skal sige ja, hvis man bliver tilbudt et arbejde, og at man aktivt skal søge job. Som medlem af en a-kasse bliver man indkaldt* til møder i a-kassen, når man har meldt sig ledig. Når man har meldt sig ledig, skal man også udfylde forskellige informationer om de job, man søger, og den erfaring, uddannelse og kompetencer, man har. A-kassen og den ledige udfylder en digital job-plan kaldet "Min Plan" sammen. "Min Plan" indeholder blandt andet oplysninger om, hvordan man kommer i arbejde igen, samt møder og aftaler, der er om den konkrete lediges jobsøgning. Når et medlem af en a-kasse har været ledig i tre måneder, overtager jobcenteret ansvaret for at få medlemmet tilbage i arbejde. Herefter er det også jobcenteret, der løbende opdaterer "Min Plan".

For at få udbetalt dagpenge har man pligt til at overholde jobplanen, det vil sige deltage i indsatser (fx praktikophold på virksomheder) og samtaler, som jobcenter og a-kasse stiller krav til.

Hvis man mister sit arbejde, men ikke er medlem af en a-kasse, kan man få økonomisk hjælp fra kommunen. Det kan være for eksempel uddannelseshjælp eller kontanthjælp. Det kræver dog, at man lever op til nogle betingelser – fx at man ikke kan forsøge sig selv eller blive forsørget af sin ægtefælle. Disse ydelser er normalt lavere end dagpenge. Og ligesom med dagpenge får man en "Min Plan", og man har man pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet og pligt til at deltage i den indsats, som kommunen tilbyder.

AT VÆRE SELVSTÆNDIG ERHVERVSDRIVENDE

Hvis man gerne vil være selvstændig erhvervsdrivende, skal man registrere sig hos Erhvervsstyrelsen via dens hjemmeside og give nogle få oplysninger. Man kan søge råd om, hvordan det er at arbejde som selvstændig hos en vækstkonulent, der har stor erfaring i at hjælpe folk med at starte en virksomhed.

Man kan også henvende sig til den lokale erhvervsrådgiver i kommunen. Endvidere er der kommunale kurser for folk, der gerne vil være selvstændige. På disse kurser kan man lære noget om økonomi, regnskab eller personaleledelse. Som selvstændig erhvervsdrivende har man bl.a. pligt til at føre regnskab, og virksomhedens overskud* eller underskud* skal opgives* til SKAT.

Fakta-ark 5:

Dansk erhvervsliv

Det danske erhvervsliv består af forskellige sektorer.

Dette fakta-ark omhandler:

- Det danske landbrug
- Dansk industri
- Dansk søfart
- Danske serviceydelser
- Danmarks samhandel med udlandet

DANSK LANDBRUG

Danmark har traditionelt været et landbrugsland med stor eksport* af fødevarer. Frem til 1960 var der knap 200.000 selvstændige landmænd. I modsætning til mange lande var Danmark domineret af de mellemstore landbrug. Det var baggrunden for en ualmindelig stærk og velorganiseret bondestand, der selv opbyggede og ejede fødevarerindustrien. Siden 1960 er antallet af landbrugsbedrifter faldet med omkring 80 procent, og der er kun ca. 10.000 fuldtidslandmænd tilbage. Småbønderne forsvandt, og mange landbrug er lagt sammen.

I dag er landbrugene meget store og højeffektive. Omkring 11 procent af landbrugsarealet drives økologisk. Danmark har fortsat en stor fødevarerindustri. Fra 1880'erne oprettede landmændene talrige små selvstændige mejerier og slagterier. Det var andelsselskaber, ejet af landmændene.

I andelsselskaberne har hver landmand én stemme, uanset hvor meget mælk eller hvor mange dyr, de leverede. De allerfleste mejerier og slagterier er nu lagt sammen i store koncerner, hhv. Arla og Danish Crown.

De eksporterer til hele verden. Men de er stadig andelsselskaber.

Arla går i dag ud over Danmarks grænser. I 2000 blev de danske og svenske mejerier lagt sammen, og udvidelsen er fortsat. Arla ejes i dag af næsten 10.000 landmænd fra syv lande: Danmark, Sverige, Tyskland, Holland, Belgien og Luxembourg samt Storbritannien. I Danmark og Sverige er de fleste mælkebønder med. I Tyskland er Arla blandt de tre største. Arla var i 2024 verdens 7. største mejerikoncern.

DANSK INDUSTRI

Dansk industri har traditionelt været præget af mange små og mellemstore virksomheder. Danmark har ikke haft særligt mange store industrivirksomheder, sammenlignet med de fleste andre lande i Vesteuropa. De små og mellemstore virksomheder har været gode til at finde nicher* og hurtige til at omstille sig. Men de store virksomheder er blevet større. Danmark har mange virksomheder, der er kendt i hele verden. Den mest kendte er nok LEGO, der fremstiller byggeklodser til børn i snart sagt alle lande.

Dansk industri spreder sig over mange områder. Danmark har mange store medicinalvirksomheder*, hvor Novo Nordisk, der bl.a. fremstiller insulin til patienter med sukkersyge, er en af giganterne*.

Danmark fremstiller også over en tredjedel af verdens høreapparater. De tre største danske producenter GN Store Nord (GN Resound), William Demant (Oticon) og Widex udgør tre af de fem største høreapparat-producenter i verden. Danmark er et af verdens førende lande inden for vedvarende energi og energibesparelser.

Danmark er hjemlandet for den moderne vindmølleindustri, hvor den såkaldte Gedser-mølle (fra 1957) og Tvind-møllen (bygget 1975-78) gav inspiration til en hel folkebevægelse af små vindmøllefabrikanter fra slutningen af 1970'erne og frem.

Verdens største vindmølleproducent (2024) – Vestas – ligger i Danmark. I det hele taget har Danmark en stærk position, når det gælder "grøn" produktion, herunder energibesparelser, affaldshåndtering, genbrug mv.

Selv internationale virksomheder omfatter bl.a. Rockwool (isolering), Grundfos (pumper mv.), Danfoss (termostater) og Velux (vinduer).

DANMARKS SAMHANDEL MED UDLANDET

Danmark har en meget åben økonomi, hvor handel med udlandet – ikke mindst nabolandene – spiller en meget stor rolle. Tyskland er det land, som Danmark importerer* mest fra, og USA er det land, som Danmark eksporterer* mest til. Samlet set er eksporten* til andre EU-lande dog klart større end til USA.

I 2024 var Danmarks syv største handelspartnere følgende (i deres andel af værdien af Danmarks samlede udenrigshandel (import* og eksport)).

USA (15,0 procent), Tyskland (12,8 procent), Sverige (7,7 procent), Holland (5,5 procent), Storbritannien (5,0 procent), Kina (4,7 procent) og Norge (3,9 procent).

DANSK SØFART

Danmark er også en vigtig søfartsnation med adskillige store rederier. Mærsk er et af verdens to største rederier, der sejler med containere.

Danmark har en stor olieproduktion i forhold til landets størrelse og var i mange år det eneste EU-land, der eksporterede mere olie, end det importerede. Produktionen er dog faldet kraftigt siden toppen i midten af 00'erne, og det er planen at den skal stoppes helt inden 2050.

DANSKE SERVICEYDELSER

En række danske virksomheder står også stærkt, når det gælder serviceydelser. ISS har omkring en halv million medarbejdere beskæftiget verden over med rengøring, ejendomsservice, sikkerhed mm. Men også en stribe danske arkitektfirmaer er verdenskendte, ligesom mange ingeniørfirmaer beskæftiger sig med rådgivning verden over.

Dygtige, veluddannede medarbejdere er én vigtig kilde til, at danske firmaer klarer sig godt. God ledelse er en anden. Hertil hører også, at danske virksomheder mere end i de fleste lande er kendetegnet ved at give den enkelte medarbejder ansvar for sit eget arbejdsområde. Det forventes, at medarbejderen ikke blot gør, hvad der bliver sagt, men også selv tager ansvar og initiativ, naturligvis i forståelse med lederen.

Fakta-ark 6:

Det danske velfærds- samfund

Velfærdssamfundet* i Danmark bygger på en slags gensidig aftale mellem borgerne og staten. På den ene side bidrager* borgerne ved, at de borgere, der kan, arbejder og betaler skat. På den anden side spænder* det offentlige et sikkerhedsnet ud under borgerne, som sikrer hjælp til dem, der ikke kan klare sig selv.

Staten tager altså et stort ansvar for borgernes velfærd. Dvs., at staten har medansvar for, at borgerne kan føle sig trygge, og at de kan trives. På den måde er staten med til at sikre, at borgerne fx:

- kan få gratis skolegang og uddannelse
- kan få hjælp under sygdom
- kan få hjælp, hvis de mister arbejdet
- kan få hjælp, hvis de har eller får et handicap
- kan få hjælp, når de bliver ældre

Omvendt har borgerne et ansvar for at bidrage* økonomisk til velfærdsstaten ved at arbejde og betale skat. På den måde kommer der via skattesystemet penge til velfærden.

Princippet i det danske velfærdssamfund er med andre ord, at alle, der kan, skal bidrage til velfærden, og at alle, der har behov for det, kan få hjælp fra det offentlige uanset deres tilknytning til arbejdsmarkedet.

Dette fakta-ark handler om:

- Velfærden i mange dele af borgernes liv
- Pengene til velfærden – hvor kommer de fra?

VELFÆRDEN I MANGE DELE AF BORGERNES LIV

I den danske form for velfærdssamfund tager det offentlige sig af mange opgaver inden for fx sundhed, uddannelse og det sociale område. Det offentlige tager altså et stort ansvar for borgernes velfærd. På den måde er det offentlige med til at sikre, at borgerne fx kan få gratis skolegang og uddannelse, lægehjælp og hjælp, hvis de ikke kan forsørge sig selv.

Udgifterne til velfærden betales bl.a. gennem skatter.

Borgere i Danmark har lige adgang til de fleste offentlige ydelser*. Alle uanset indkomst har fx mulighed for at få gratis lægehjælp. Nogle ydelser gives kun til personer uden indkomst eller formue, fx kontanthjælp, eller til personer med en lav indkomst, fx boligstøtte. På nogle områder kan folk med særlig lav indkomst få hjælp hos kommunen til at betale en konkret udgift, fx en del af tandlæge-regningen.

Børn

Det offentlige sørger fx for vuggestue, børnehave og dagpleje, så børn kan blive passet om dagen, mens deres forældre arbejder. Det er normalt ikke gratis at få et barn passet. Man skal som regel selv betale en del af udgifterne.

Forældrene kan få en 'børnecheck' (børne- og ungeydelse), hvis de har børn under 18 år. Forældre, der har særlig høj indkomst, får en mindre ydelse eller slet ingen ydelse, afhængig af deres indkomst. For udlændinge gælder der særlige regler.

Skole

Børn har ret til at gå gratis i skole i folkeskolen. Og efter folkeskolen har de unge mulighed for at tage en gratis ungdomsuddannelse (fx på en erhvervsskole eller et gymnasium). Senere hen kan de tage en gratis videregående uddannelse (fx på en professionshøjskole eller et universitet). Normalt har man mulighed for at få økonomisk støtte, når man studerer. Det hedder Statens Uddannelsesstøtte (SU). SU'en er høj i Danmark sammenlignet med, hvad man kan få som støtte til uddannelse i de fleste andre lande.

Forældrene er med

I Danmark har man en lang tradition for, at forældrene er aktive deltagere i, hvad der sker i skoler og daginstitutioner. Der er skolebestyrelser med forældre-repræsentanter i folkeskolen, og der er normalt forældrebestyrelser i daginsti-tutioner. Det står i loven. Men desuden vælges der normalt forældreråd eller lignende i de enkelte skoleklasser – et arbejde, der typisk går på skift. Det forventes, at forældre påtager sig denne opgave, samt at de i øvrigt møder op

ved forældremøder o.l. Det er også forklaringen på, at forældre til børn i skoler og daginstitutioner i Danmark langt mere end i de fleste andre lande føler, de har stor indflydelse på, hvad der foregår i skolen.

Økonomisk hjælp, hvis man ikke er i arbejde

For borgere, som ikke er i arbejde, findes der forskellige former for økonomisk hjælp fra det offentlige.

Hvis man er syg i længere tid, er der mulighed for at få sygedagpenge, hvis man har optjent retten til det enten ved at arbejde eller som medlem af en a-kasse. Hvis man ikke er i stand til at forsørge sig selv, fordi ens arbejdsevne er begrænset, kan løsningen fx være fleksjob, hvor man arbejder og tjener en del selv og får resten i offentlig ydelse. Hvis man har en varig og væsentlig nedsat evne til at arbejde, kan man få førtidspension.

Når man bliver ældre, har man mulighed for at få folkepension. Formålet med folkepensionen er, at ældre skal have mulighed for at klare sig selv, når de ikke arbejder mere. Man kan i 2025 få folkepension, fra man er 67 år. Aldersgrænsen for at få folkepension bliver gradvist hævet i takt med, at befolkningen lever længere.

Man skal som hovedregel være dansk statsborger, have fast bopæl i Danmark og have boet i Danmark i mindst tre år fra det fyldte 15. år til folkepensionsalderen for at få ret til førtidspension eller folkepension. Har man boet i landet i mindre end 40 år, får man pension i forhold til, hvor mange år man har boet her. Der gælder særlige regler for personer, der bor i udlandet eller er EU-statsborgere eller flygtninge. Mange pensionister får udbetalt pension ved siden af folkepensionen, det skyldes at de, i forbindelse med deres arbejde, har indbetalt til pensionsordninger (arbejdsmarkedspension).

Mange har herudover frivillige pensionsordninger, som de selv betaler til, når de kan. Det kan fx være pensionsordninger, som man aftaler med sin bank eller forsikringsselskab.

Bolig

Hvis man bor til leje og har en lav indkomst, kan man i nogle tilfælde få boligstøtte. Boligstøtten gives til at dække en del af huslejen. Den afhænger blandt andet af, hvor meget boligens beboere tjener, størrelsen på huslejen og boligens størrelse. Der gælder særlige regler for pensionister. Pensionister med lav indkomst kan ofte få en højere boligstøtte.

Sundhed

Personer med bopæl i Danmark har ret til gratis behandling hos egen almen praktiserende læge eller speciallæge. Og alle, som er tilmeldt Det Centrale Personregister (CPR), får et sundhedskort ("det gule kort"). Næsten alle er i dag medlem af sikringsgruppe 1, hvor man er tilmeldt en bestemt almen praktiserende læge (egen læge) og skal have henvisning til speciallæge (undtagen øre- og øjenlæge), hvis lægehjælpen skal være gratis.

Hvis man bliver syg, henvender man sig normalt først til sin egen praktiserende læge, og behandlingen er gratis. Lægen kan henvise til en speciallæge eller sygehus.

Borgere har ret til gratis behandling på et offentligt sygehus. Der er også enkelte private sygehuse, hvor man normalt skal betale for behandlingen. Men hvis der er lang ventetid på at blive behandlet på det offentlige sygehus, kan man nogle gange blive henvist til et privat sygehus. Hvis man bliver henvist til et privat sygehus fra et offentligt sygehus, er behandlingen på det private sygehus gratis. På nogle områder skal voksne dog selv betale en del af udgifterne. Det gælder fx udgifter til medicin.

Kultur

På det kulturelle område giver det offentlige støtte på mange forskellige måder. Det offentlige giver meget støtte til folkebibliotekerne. Her kan man låne bøger gratis. På mange biblioteker kan man også låne eller bestille. Bibliotekerne har også bøger på andre sprog end dansk. Bibliotekerne har også bøger på andre sprog end dansk. Man kan låne magasiner, musik, film og computerspil. Der er gratis adgang til computere og internet, man kan læse aviser, og man kan få hjælp til at finde bestemte informationer eller materialer. På bibliotekerne ligger der også mange nyttige pjecer fra organisationer og offentlige myndigheder.

Foruden biblioteker er der mange andre former for støtte til kulturen i Danmark. Der er støtte til foreningslivet, fx inden for sport og idræt, og til kulturlivet, fx museer, teatre, festivaler og meget mere.

Transport

Det er gratis at køre på veje og broer i Danmark. På to broer, Øresundsbroen og Storebæltsbroen, skal man dog betale for at køre over.

Det offentlige giver støtte til kollektiv transport som busser, tog og færger.

PENGE TIL VELFÆRDEN – HVOR KOMMER DE FRA?

Der er store udgifter forbundet med et velfærdssamfund som det danske, og der er derfor behov for mange indtægter til det offentlige. Danmark er da også et af de lande i verden, hvor borgerne betaler mest i skat.

Pengene til velfærden kommer bl.a. fra den skat, borgerne betaler af deres løn. Men skatten er ikke lige stor for alle. Princippet for skatten i Danmark er, at jo mere man får i løn, jo større del af sin løn skal man betale i skat.

Man er også med til at betale for udgifterne til velfærd på andre måder. Den danske moms på 25 procent på de varer, man køber, er blandt de højeste i Europa. Der er også særlige afgifter* på mange varer, fx biler, benzin, elektricitet, alkohol, cigaretter, batterier, engangsservice og bæreposer fra supermarkedet. Disse afgifter er også begrundet med hensyn til miljø og sundhed.

Desuden får velfærdsstaten betydelige indtægter fra selskabsskatter, ejendomsskatter og på afkastet på danskernes pensionsopsparing, der er blandt de største i verden.

Fakta-ark 7:

Familieliv

Det er de enkelte familiers ansvar at få livet i familien til at fungere og at give børnene trygge forhold at vokse op i.

Men samfundet har en række tilbud, der er med til at skabe gode rammer* for familielivet. Man har fx ret til barselsorlov, og der er tilbud om børnepasning. Samtidig er der nogle regler i samfundet, som beskytter børns, mænds og kvinders rettigheder. De gælder også i hjemmet.

Dette fakta-ark handler om:

- Familielivets mange former
- Ægteskab og parforhold
- Skilsmisse
- Graviditet, fødsel og barselsorlov
- Børn og unges rettigheder

FAMILIELIVETS MANGE FORMER

Den mest almindelige familieform i Danmark består af en kvinde og en mand og deres fælles børn. Men familielivet kan også have andre former. Og i nogle familier har den ene eller begge parter været gift før. Deres familie kan bestå af børn fra begges tidligere ægteskaber og fælles børn fra det nuværende ægteskab. Der er også familier, hvor forældrene ikke er gift.

Herudover er der familier, hvor parterne er af samme køn, og familier, hvor børnene er adopterede fra fx Asien. Der er små familier, som består af enlige med deres børn, og der er familier, hvor man bor flere generationer sammen.

ÆGTESKAB OG PARFORHOLD

Der gælder nogle regler om ægteskab i Danmark. En af reglerne er, at det ikke er tilladt at være gift med mere end én person ad gangen. Når man bliver gift, skriver man derfor under på, at man ikke er gift i forvejen.

Man kan selv vælge, om man vil gifte sig med en person af det modsatte køn eller en person af sit eget køn. En anden regel er, at man ikke må tvinge* en person til at gifte sig mod personens vilje. Begge parter skal ønske ægteskabet. Man skal også være fyldt 18 år for at indgå ægteskab.

Selv om man kan blive gift, fra man er 18 år, gifter mange sig først, når de er færdige med deres uddannelse eller har fået børn.

Man kan blive gift på rådhuset, i den danske folkekirke eller i anerkendte tros-samfund*. Hvis man vil have en religiøs vielse uden for den danske folkekirke, der samtidigt er borgerligt gyldig (det vil sige gyldigt i følge dansk lov), skal præsten (eller den religiøse leder) i trossamfundet have en bemyndigelse*.

I de fleste familier i Danmark har både manden og kvinden et job, og de deles normalt om opgaverne i hjemmet.

Når man er gift, skal man som udgangspunkt sørge for hinanden økonomisk. Det betyder, at man ikke kan få visse former for økonomisk hjælp fra kommunen, hvis ens ægtefælle har en indtægt eller formue* af en vis størrelse. Det samme gælder for visse ydelser for par, der lever sammen uden at være gift.

Par af samme køn kan blive gift på lige fod med andre par, og de kan adoptere børn på samme vilkår som par af forskelligt køn.

Forældre, der er gift med hinanden, har fælles forældremyndighed* over børnene. Fælles forældremyndighed betyder, at forældrene skal tage vigtige beslutninger om barnet i fællesskab. Det kan fx være, hvad barnet skal hedde, barnets opdragelse, hvor det skal gå i skole, hvilken religion det skal have, eller hvor det skal passes, hvis forældrene arbejder.

Mange par vælger at bo sammen – og eventuelt få børn – uden at være gift. Hvis de får børn, har de bl.a. fælles forældremyndighed, hvis de i forbindelse med barnets fødsel afgiver en erklæring om, at de sammen vil varetage omsorgen og ansvaret for barnet.

SKILSMISSE

I Danmark ender cirka 40 procent af alle ægteskaber med en skilsmisse. Hvis man ikke ønsker at fortsætte sit ægteskab, har man ret til at få separation.

Separation er en slags prøvetid, hvor man stadig er gift, men normalt bor hver for sig. Efter et halvt års separation, har man ret til skilsmisse. Er ægtefællerne enige herom, kan de dog også blive skilt med det samme uden først at blive separeret. Selv om der er uenighed, kan man i visse situationer også blive skilt med det samme, hvis der fx er tale om utroskab eller vold. Efter en skilsmisse har begge parter ret til at gifte sig igen.

Hvis et ægtepar med børn bliver skilt, er det forældrene selv, der aftaler, hvordan de vil dele ansvaret for børnene. Forældrene kan fx aftale, hvem af forældrene barnet skal bo hos, og hvor meget barnet skal være hos den anden forælder. Hvis de ikke kan blive enige, kan de få hjælp og rådgivning i Familieretshuset*. Kan forældrene fortsat ikke blive enige, kan Familieretshuset eller domstolene træffe en afgørelse om samvær, forældremyndighed og barnets bopæl. Dette gælder også for forældre, der aldrig har været gift med hinanden. Mange børn, hvis forældre ikke bor sammen, bor hos forældrene på skift.

Hvis forældrene flytter sammen med en ny partner, får børnene en ny familie ("papmor", "papfar" og måske "papsøskende"). Men der er også mange, der efter en skilsmisse lever alene med børnene.

GRAVIDITET, FØDSEL OG BARSELSORLOV

Gravide har ret til en række undersøgelser hos læge og jordemoder. Formålet med undersøgelserne er at sikre, at kvinden og barnet har det godt under graviditeten. Hvis der opstår problemer under graviditeten, kan man få hjælp på et sygehus eller et sundhedscenter, hvor der er tilknyttet* en jordemor. Jordemoderen kan desuden fortælle om, hvilke tilbud om fødselsforberedelse der er. Til fødselsforberedelse lærer man fx om, hvad der sker med kroppen under graviditeten, og om hvordan barnet udvikler sig. Desuden lærer man, hvordan man kan gøre fødslen lettere.

I Danmark føder de fleste på et sygehus, men man kan også føde hjemme. Hvis man føder på et sygehus, er det almindeligt, at partneren, et familiemedlem eller en nær* ven er med til fødslen. Efter fødslen kan man få vejledning på sygehuset, fx om pleje af barnet eller om amning.

Forældre til nyfødte børn får besøg af en sundhedsplejerske i hjemmet. Sundhedsplejersken undersøger barnet, følger dets udvikling og vejleder og rådgiver forældrene, så de får den bedst mulige start med barnet. Besøgene er gratis.

Alle kvinder har ret til at holde fri fra arbejde i en periode, før og efter at de har født. Barnets far har også ret til at gå på barsel. Nogle arbejdspladser har aftaler om, at de ansatte får løn under orloven. Hvis man ikke kan få løn under orloven, kan man normalt få barselsdagpenge. Man skal have optjent retten til barselsdagpenge ved at arbejde eller som medlem af en a-kasse.

I Danmark har en kvinde ret til at få en abort inden slutningen af 18. graviditetsuge. Det er kvinden, der selv bestemmer, om hun vil have en abort. Kvinden skal altså ikke have en tilladelse fra barnets far for at få en abort. I de fleste forhold vil en abort være en beslutning, som kvinden og manden tager sammen.

Hvis kvinden er under 18 år, skal hun dog have tilladelse fra sine forældre. I særlige tilfælde kan hun søge om abort uden denne tilladelse. Hvis en kvinde ønsker en abort, skal hun kontakte sin læge, som vil henvise til et sygehus eller en klinik, hvor aborten vil blive foretaget. Det koster ikke noget at få foretaget en abort.

BØRN OG UNGES RETTIGHEDER

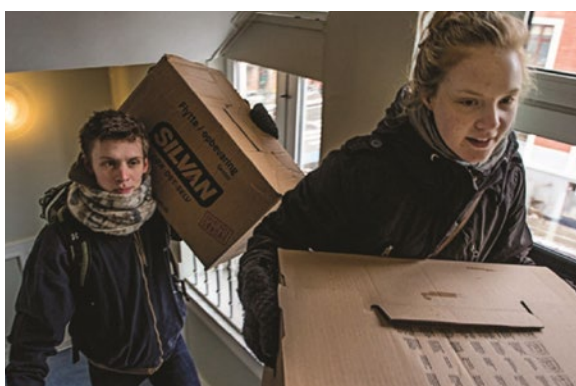
Børn og unge har ligesom voksne rettigheder. Børn har generelt ret til at sige deres mening om forhold, der handler om deres eget liv.

Hvis deres forældre skal skilles, har børn fx ret til at give udtryk for, om de vil bo hos deres far eller mor. Der er også regler for, hvordan børn og unge skal behandles.

Nogle af de vigtigste regler er:

- Det er forbudt at slå børn
- Børn under 13 år må normalt ikke have lønnet arbejde uden for hjemmet
- Det er forbudt at have sex med unge under 15 år
- Børn under 15 år kan ikke straffes
- Unge skal være fyldt 16 år, før de må købe almindelig øl
- Unge skal være fyldt 18 år, før de må købe meget stærk øl, vin, spiritus og cigaretter
- Unge skal være 17 år for at kunne få kørekort.

De fleste unge, der bor hjemme, aftaler med deres forældre, hvilke regler der skal gælde for dem i hjemmet. Det kan fx være regler om, hvornår de skal være hjemme, om de må gå til fester, og om de må overnatte uden for hjemmet. Mange unge – både piger og drenge – mødes i fritiden på caféer og diskoteker eller holder private fester. Der kan være meget forskellige holdninger til, hvilke regler der skal gælde

i forskellige familier. På forældremøder i børnenes skole kan man aftale nogle fælles regler for børnene, når de er sammen til fx fælles fester.

Mange unge flytter hjemmefra, når de er 18-20 år, for at bo alene, sammen med en kæreste eller sammen med andre unge.

De unge er ifølge loven myndige, når de fylder 18 år. Det betyder bl.a., at de har stemmeret, kan låne penge i banken, og at de har ansvar for sig selv. Når man er 18 år, kan man også begynde at få SU (Statens Uddannelsesstøtte), hvis man går på en uddannelse, hvor man har ret til at få SU.

Selv om det er forbudt at slå børn og unge eller at have seksuel omgang med børn, sker det indimellem, at et barn bliver udsat for vold eller for seksuelle overgreb. Hvis man har kendskab til vold eller andre overgreb mod børn og unge under 18 år, har man pligt til at kontakte kommunen og anmelde det. Kommunen skal så undersøge sagen og hjælpe barnet eller den unge.

Når man fylder 17 år, kan man tage kørekort til almindelig bil og køre uden ledsager* mellem klokken 5 om morgenen og klokken 20 om aftenen. Fra klokken 20 til klokken 5 skal 17-årige køre med en ledsager over 24 år, der har haft kørekort i mindst fem år. Fra man er fyldt 18 år, har man lov til at køre bil uden en ledsager hele døgnet.

Fakta-ark 8:

Forenings- og fritidsliv

I Danmark er der en lang tradition for at danne foreninger. Her mødes mennesker om fælles interesser eller mål. Foreningerne er med til at skabe sociale fællesskaber i det danske samfund. Her mødes nemlig ofte mennesker med forskellig baggrund*. Dvs., at der her kommer mennesker fra forskellige sociale lag*, med forskellige politiske holdninger og forskellig etnisk baggrund.

Dette fakta-ark handler om:

- Foreningslivet i Danmark
- Idrætsforeninger
- Frivilligt socialt arbejde
- Aftenskoler
- Højskoler
- Biblioteker

FORENINGSLIVET I DANMARK

I Danmark er en meget stor del af befolkningen medlem af en forening. Faktisk er de fleste af borgerne i Danmark medlem af mindst én forening. Alle har ret til at danne en forening i Danmark.

Myndighederne* skal altså ikke først godkende* en forening, som borgerne ønsker at danne. Det gælder også for udlændinge. Retten til at danne en forening hænger sammen med forenings-, forsamlings- og ytringsfriheden. Det står i grundloven, at alle i Danmark har ret til at forsamles og ytre sig i det offentlige rum på lovlig vis.

Der findes mange foreninger, organisationer og klubber i Danmark, hvor medlemmerne mødes omkring fælles interesser og aktiviteter. Der findes fx idrætsforeninger, boligforeninger, kunstforeninger, musikforeninger, indvandrerforeninger, religiøse foreninger og foreninger for folk med en særlig hobby.

Der er også foreninger, der arbejder for at forbedre forholdene for bestemte grupper, fx mennesker med handicap, forskellige patientgrupper, ældre eller homoseksuelle. Der findes også foreninger, der arbejder for en bestemt politisk sag, fx miljø eller dyrevelfærd*. Og ud over foreninger findes der også mødesteder, klubber og kulturhuse, som ofte er knyttet til et boligområde. Her spiller folk fx kort, diskuterer, dyrker en fritidsinteresse eller lytter til foredrag.

Mange borgere er medlem af en forening, fordi de har en interesse, de gerne vil dyrke, og fordi de gerne vil dyrke denne interesse sammen med andre mennesker. Foreninger giver altså en god mulighed for at lære andre at kende og danne sociale relationer* og netværk. Det kan også have betydning for beskæftigelsesmulighederne. Mange mennesker får job gennem deres netværk, og foreninger kan være et godt sted at danne netværk.

Mange af foreningerne er baseret på frivilligt arbejde. At være frivillig betyder, at medlemmer af foreningen eller andre udfører arbejde for foreningen uden at få løn for det. I Danmark udfører mange regelmæssigt frivilligt arbejde. Foreningernes økonomiske indtægter stammer blandt andet fra medlemmernes kontingent*, offentlige tilskud og private aktører såsom fonde og virksomheder.

FORENINGER FOR BØRN OG UNGE

Mange børn og unge er aktive i foreninger i deres fritid. Der findes en lang række foreninger, der henvender sig til børn og unge. Fx findes der foreninger, hvor man kan være spejder, og foreninger hvor man kan spille teater. Der er også idrætsforeninger, hvor børnene kan gå til fodbold, håndbold, ridning, tennis, badminton, svømning, boksning, karate eller gymnastik. Børnene mødes ofte en eller to gange om ugen til træning. Mange foreninger deltager også i turneringer, hvor der bliver arrangeret kampe mod andre foreninger. Her spiller fx fodboldholdene i de nærliggende kommuner mod hinanden. Sådanne kampe spilles normalt i en weekend.

Det er almindeligt, at forældrene skal betale et kontingent* til foreningen, for at barnet kan være medlem. Kontingentet skal være med til at dække de udgifter, som foreningen har til fx spilletrøjer eller redskaber. Mange forældre deltager også aktivt i de foreninger, deres børn går i. De kan fx være trænere, hjælpere eller hente og bringe børn til de forskellige arrangementer. Forældrenes opbakning og støtte er vigtig for livet i foreningen, fordi de er afhængige af frivilligt arbejde.

De fleste idrætsforeninger har også aktiviteter for voksne. Her kan alle borgere dyrke deres interesse for sport og idræt. Man skal normalt betale kontingent. Idrætsforeninger er meget udbredte i hele landet.

Der findes idrætsforeninger for store og populære sportsgrene som fx fodbold, håndbold, badminton og gymnastik. Og der findes foreninger for mindre idrætsgrene som fx dans, ridning og sejlsport. I den enkelte kommune findes der oversigter over, hvilke idrætsforeninger der findes lokalt.

FRIVILLIGT SOCIALT ARBEJDE

Man kan også være frivillig i en forening, der laver socialt, sundhedsmæssigt eller humanitært arbejde. Det er foreninger, der hjælper andre mennesker, der har brug for støtte.

Eksempler på frivilligt socialt arbejde kan være:

- Lektiecaféer, hvor man hjælper skolebørn med lektierne
- Venskabsfamilier, hvor én familie hjælper en anden familie, der har behov for støtte, fx i forbindelse med børnenes skolegang eller pasning af børnene m.m.
- Mentorordninger, hvor man som mentor giver gode råd til fx en studerende, som har behov for støtte og vejledning til at klare uddannelsen
- Væresteder, hvor man kan hjælpe til, så fx hjemløse kan komme og få et måltid mad eller en kop kaffe
- Besøgsvennetjenester, hvor ældre mennesker der er ensomme, får besøg af en frivillig besøgsven
- Forskellige rådgivningsaktiviteter, fx telefonlinjer som BørneTelefonen, som børn og unge med problemer kan ringe til, og Livslinjen, der rådgiver mennesker med selvmordstanker

AFTENSKOLER

Mange borgere i Danmark går på aftenskoler, hvor man kan få undervisning i mange forskellige emner. Udgangspunktet for undervisningen er at give almen og faglig indsigt og styrke den enkeltes evne til at tage ansvar for sit eget liv og deltage aktivt i samfundslivet. Der er derfor heller ikke eksamen på aftenskoler. Man skal betale for at gå på aftenskole. Man kan fx få undervisning i sprog, matematik, geografi eller historie. Undervisningen kan også handle om børneopdragelse eller kulturelle emner. Der er også undervisning i gymnastik, madlavning, syning, maling, sang og meget andet. Mange aftenskoler har også særlige tilbud til folk, der kommer fra andre lande.

Det er som regel oplysningsforbund, der står for de forskellige aftenskoletilbud. Det kan fx være:

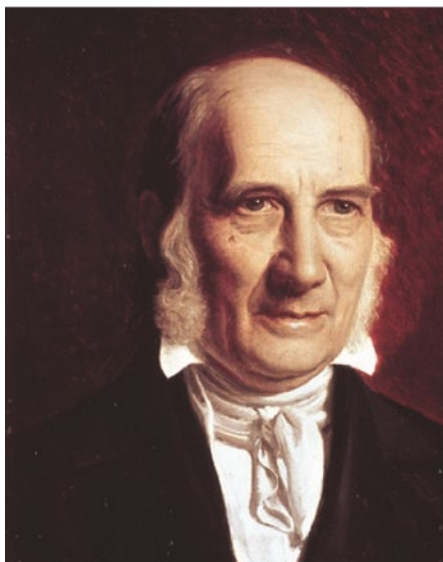
- AOF, Arbejdernes Oplysningsforbund
- LOF, Liberalt Oplysningsforbund
- FOF, Folkeligt Oplysningsforbund
- DOF, Dansk Oplysnings Forbund
- FORA

HØJSKOLER

Højskolen er en del af den danske tradition for, at alle borgere livet igennem skal have mulighed for at lære og få viden om samfundet. Der er omkring 70 forskellige højskoler i Danmark. På en højskole er der fokus på at udvikle sig fagligt og personligt og samtidig lære nye mennesker at kende.

Højskolerne tilbyder kurser i fx filosofi, religion, kunst, litteratur, sport og politik. Der er både korte og lange kurser på højskolerne. De korte kurser varer omkring en uge og ligger ofte i sommerferien. Det kan være kurser, hvor man snakker om litteratur, kunst eller musik, eller hvor man maler og tegner. De lange kurser varer som regel mellem tre og fem måneder. Der er også nogle – især unge mennesker – der bruger et højskoleophold til at finde ud af, hvilken videregående uddannelse han eller hun vil vælge. Ud over undervisningen er der også mange andre aktiviteter, som fx udflugter og rejser. Man bor normalt på højskolen under sit ophold. Man skal betale for et højskoleophold, men der er forskellige muligheder for at få økonomisk støtte til opholdet.

Højskolen er bl.a. inspireret af Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872), som var en dansk digter og præst. Hans ideer om skole og læring fik stor betydning for bl.a. udviklingen af højskoler i Danmark. Grundtvig så undervisning for alle som en måde at skabe demokrati på i samfundet.

N.F.S. Grundtvig.

Han mente, det var vigtigt, at børn og voksne lærte at tænke selv. De skulle ikke bare lære det, der stod i bøgerne, udenad. Undervisningen skulle gøre eleverne personligt engagerede i det, de læste. De skulle lære for deres egen skyld og ikke kun for at få gode karakterer. Man går derfor heller ikke til eksamen på en højskole.

Rødding Højskole.

BIBLIOTEKER

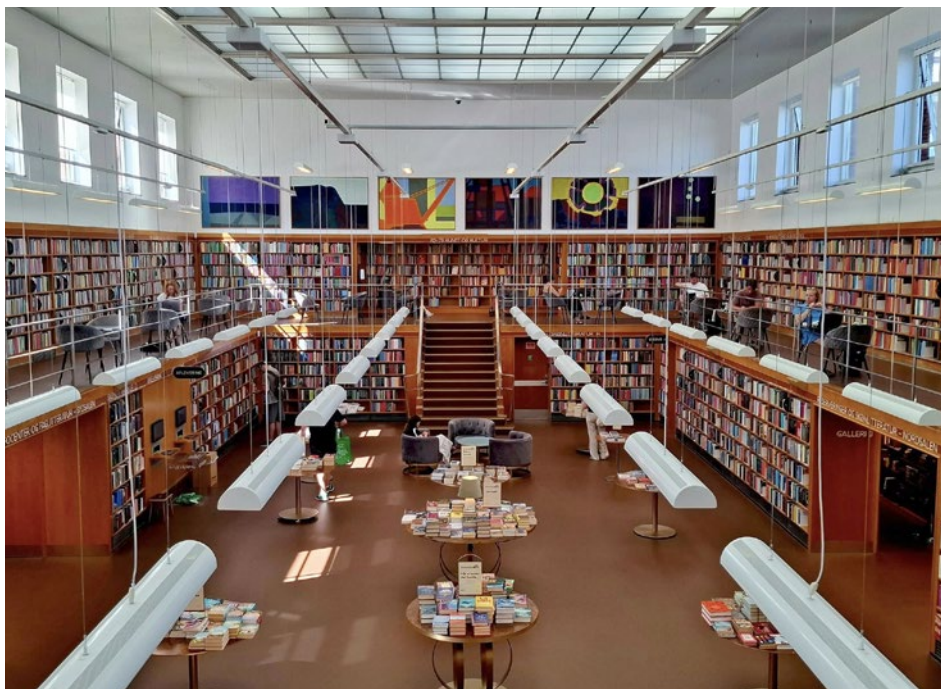
Der er folkebiblioteker i alle kommuner. De er et tilbud til alle borgere. Her kan man gratis låne bøger, magasiner, musik, film og computerspil.

Hvis man vil låne noget, skal man enten bruge sit sundhedskort eller et lånerkort, man kan få på biblioteket. De fleste materialer er på dansk, men man kan også låne bøger og spil på andre sprog. Hvis ens lokale bibliotek ikke har de materialer, man har brug for, kan biblioteket som regel bestille dem hjem fra et andet bibliotek. Desuden har bibliotekerne en række online-tjenester, som er gratis for borgerne. Det gælder fx 'eReolen' eller 'Filmstriben', hvor borgerne kan låne og streame* lydbøger, e-bøger, podcasts, film og tv-serier hjemmefra.

Der er gratis adgang til computere og internet, man kan læse dagens aviser, og man kan få hjælp til at finde bestemte informationer eller materialer. På bibliotekerne ligger der også mange nyttige pjecer fra organisationer og offentlige myndigheder om fx sundhed eller nye skatteregler.

Mange biblioteker har lektiecaféer, hvor frivillige, fx pensionerede lærere eller studerende, kommer og hjælper børnene med at læse lektier. Bibliotekerne arrangerer udstillinger, viser film og børneteater og inviterer til foredrag.

Frederiksberg Bibliotek. Foto: Tue Schou Pedersen.

Fakta-ark 9:

Sundhed og sygdom

Alle borgere kan komme til lægen eller på sygehuset, hvis det er nødvendigt. Langt de fleste behandlinger er gratis, og udgifterne betales via skatterne. Nogle behandlinger skal borgerne dog selv betale en del af, fx tandlægebesøg og besøg hos fysioterapeut. Desuden skal man normalt betale en del af udgifterne til sin medicin.

Dette fakta-ark handler om:

- Sundhedskort, praktiserende læge, medicin og apoteker
- Sygehuse
- Tandpleje
- Børneundersøgelser og vaccinationer
- Alkohol og cigaretter

SUNDHEDSKORT, PRAKTISERENDE LÆGE, MEDICIN OG APOTEKER

Når en borger bliver registreret i Det Centrale Personregister (CPR) i en kommune, får vedkommende et sundhedskort. Sundhedskortet er et gult plastikkort, og kan også downloades som en app på mobiltelefonen. Kortet er bevis på, at man har ret til behandling i det offentlige sundhedsvæsen, og skal medbringes, hver gang man er i kontakt med sundhedsvæsenet. Det gælder fx, hvis man skal til lægen eller på sygehuset.

Borgerne kan som udgangspunkt frit vælge hvilken praktiserende læge, de vil have, hvis lægen har åbent for tilgang af nye patienter. Når man bliver syg, er den praktiserende læge normalt den, man først henvender sig til. Man skal ikke betale for at gå til sin praktiserende læge. Lægen kan behandle mange almene helbredsproblemer, ligesom de kan ordinere medicin.

Lægen kan også sende patienten til undersøgelser eller behandling hos fx en speciallæge, en fysioterapeut eller på et sygehus. Man siger, at den praktiserende læge henviser patienten. Man skal dog ikke have en henvisning fra sin læge, hvis man akut skal på sygehuset.

Medicin køber man normalt på et apotek. Noget medicin kan man kun købe, hvis man har fået en recept af sin læge. Det kaldes receptpligtig medicin. Anden medicin kan man købe uden recept. Det kaldes for håndkøbsmedicin.

På apoteket kan man købe alle typer medicin. Receptpligtig medicin kan man kun købe på apoteket, mens håndkøbsmedicin mod fx hovedpine og ondt i halsen også kan købes i nogle supermarkeder og lignende.

Det offentlige yder tilskud* til det meste receptpligtige medicin. Tilskuddet afhænger bl.a. af, hvor meget medicin man køber i løbet af året. Tilskuddet trækkes automatisk fra, når man køber medicinen.

SYGEHUSE

Der findes både offentlige og private sygehuse. De offentlige sygehuse bliver drevet af de danske regioner. Det er gratis at blive behandlet på offentlige sygehuse.

Man kan blive indlagt på sygehuset, hvis man pludselig får en skade eller en sygdom, og en læge vurderer, at man skal indlægges. Man kan også blive henvist til undersøgelse eller behandling på sygehuset af sin praktiserende læge. En del undersøgelser og behandlinger på sygehuset sker ambulant, dvs. uden at man bliver indlagt, men hvor man skal møde på et af landets mange ambulatorier.

På nogle sygehuse er der også akutmodtagelse. Man kan henvende sig hos akutmodtagelsen, hvis man har behov for hurtig lægehjælp, der ikke kræver ambulance. Det kan fx være, hvis man har brækket en arm eller forstuvet en fod. Det er gratis at blive behandlet hos akutmodtagelsen på de offentlige sygehuse. Man skal ringe til akutmodtagelsen, inden man møder op på sygehuset.

I Danmark har man frit sygehusvalg. Det vil sige, at man normalt selv kan vælge, hvilket offentligt sygehus man vil behandles på. Hvis man vælger et sygehus uden for den region, hvor man bor, kan man dog få afslag, hvis der ikke er plads.

Man kan også blive henvist til et privat sygehus, hvis man skal vente mere end en måned på behandling på et offentligt sygehus. I det tilfælde er behandlingen på et privat sygehus gratis. Man kan tale med sin læge om muligheden for at vælge sygehus. Når man bliver indlagt på et sygehus, kommer man ofte på en stue sammen med to til tre andre patienter. Kvinder og mænd ligger normalt ikke på stue sammen.

Sygehuset sørger for, at patienterne får mad, kommer i bad, får rent tøj på og bliver hjulpet med det, de har brug for. Maden er gratis for patienterne på de offentlige sygehuse. Sygehuset sørger også for, at patienterne har fx sengetøj og håndklæder, så man ikke skal have det med hjemmefra. Dette er også gratis for patienterne på de offentlige sygehuse.

Det er vigtigt, at læge og patient forstår hinanden. Hvis man har behov for tolk, når man skal til lægen eller på sygehuset, har man ret til, at der bliver tilkaldt en tolk. I nogle tilfælde skal man betale et gebyr*, for at der bliver tilkaldt en tolk.

Det er også muligt at besøge fx familiemedlemmer eller venner, når de er indlagt på et sygehus. De fleste sygehuse tilbyder forældre at overnatte, når deres barn er indlagt. Forældre til børn, der er indlagt på sygehuset, må altså gerne være der uden for besøgstiden.

TANDPLEJE

Alle børn og unge i Danmark kan få gratis tandpleje til og med 21 år i den kommune, de bor i. En væsentlig del af børnetandplejens arbejde består i at undervise børnene i, hvordan de skal passe på deres tænder.

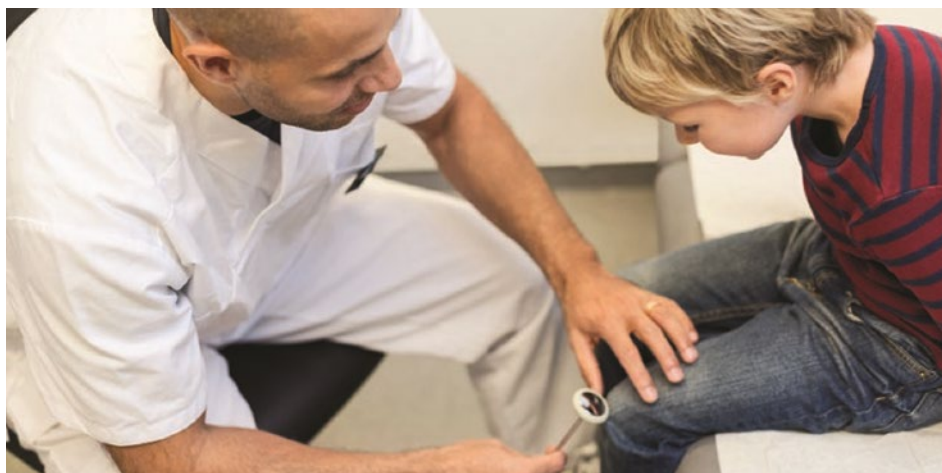
Voksne fra og med 22 år skal selv finde en privat tandlæge. Man vælger selv, hvilken tandlæge man gerne vil have. Voksne skal selv betale for undersøgelser og behandling hos tandlægen. Det offentlige giver dog et tilskud, som er trukket fra regningen.

BØRNEUNDERSØGELSER OG VACCINATIONER

Forældre med et nyfødt barn får lige efter fødslen besøg af en sundhedsplejerske i hjemmet. Sundhedsplejersken kan give råd og vejledning til forældrene om barnet. Det er gratis at få besøg af en sundhedsplejerske.

Fra et barn er fem uger, til det er fem år, kan det desuden få syv forebyggende børneundersøgelser hos lægen. Undersøgelserne foregår efter et bestemt program. Formålet er at følge, hvordan barnet udvikler sig og trives.

Børn kan desuden blive vaccineret mod en række børnesygdomme. Vaccinationerne er gratis og gives af den praktiserende læge. Børn kan blive vaccineret mod sygdommene difteri, stivkrampe, kighoste, polio, Hib-bakterien, pneumokok-sygdom, mæslinger, fåresyge, røde hunde og HPV. Hvis man skal have særlige vaccinationer i forbindelse med en rejse til udlandet, skal man selv betale dem.

ALKOHOL OG CIGARETTER

I Danmark er der vedtaget en række love, som skal gøre folk sundere og forebygge* de såkaldte livsstilssygdomme. Livsstilssygdomme er sygdomme, som hænger sammen med den måde, man lever på, fx at man ryger, drikker eller spiser for fed mad.

Folketinget har bl.a. besluttet, at man skal være mindst 16 år for at kunne købe øl, og at man skal være fyldt 18 år for at købe alkohol over seks procent, det vil sige meget stærk øl, vin og spiritus. Men skal også være 18 år for at kunne købe cigaretter. Og det er aftalt, at 16- og 17-årige fra 2025 ikke længere skal kunne købe alkohol over seks procent, således at man også skal være mindst 18 år for at købe vin og meget stærk øl. I nattelivs-zoner skal man også være fyldt 18 år for at købe alkohol efter klokken 22.

Butikkerne kan kræve at se legitimation for at kontrollere, om en person er gammel nok til at købe alkohol og cigaretter.

Der er også vedtaget en rygelov, som betyder, at det er forbudt at ryge indendørs på offentlige* steder: For eksempel i busser, sportshaller og biografteatre. Det er også forbudt at ryge på arbejdspladser og skoler og langt de fleste restauranter, caféer, barer og diskoteker.

Elever på skoler, kostskoler, efterskoler og ungdomsuddannelser (fx gymnasier og erhvervsskoler) har forbud mod at ryge samt anvende tobaksvarer, tobakssurrogater, urtebaserede rygeprodukter eller elektroniske cigaretter med eller uden nikotin i skoletiden (også uden for skolens område). Derudover skal tobaksvarer, tobakssurrogater, urtebaserede rygeprodukter og elektroniske cigaretter og genopfyldningsbeholdere med og uden nikotin som udgangspunkt gemmes væk i butikkerne, så de ikke kan ses af kunderne. Varer, der er beregnet til at blive benyttet med disse varer, er også omfattet af forbuddet.

Fakta-ark 10:

Ligestilling

Ligebehandling og ligestilling betyder, at alle borgere uanset fx køn, etnisk oprindelse eller religion skal behandles lige. Hvis man bliver forskelsbehandlet, uden der er nogen saglig grund til det, vil der i nogle situationer være tale om ulovlig forskelsbehandling, eksempelvis hvis man fravælges til et bestemt job på grund af sit køn eller religion. Man kan blive straffet for at forskelsbehandle.

Dette fakta-ark handler om reglerne for ligebehandling inden for:

- Arbejdsmarked og uddannelse
- Det politiske liv
- Privatlivet

ARBEJDSMARKED OG UDDANNELSE

På det danske arbejdsmarked gælder der et forbud mod forskelsbehandling. På det danske arbejdsmarked må man således ikke forskelsbehandle på grund af:

- Køn
- Race
- Hudfarve
- Religion eller tro
- Politisk anskuelse*
- Seksuel orientering
- Alder
- Handicap
- National, social eller etnisk baggrund*

En arbejdsgiver må derfor ikke som udgangspunkt afvise at ansætte personer på grund af fx køn, handicap eller etnisk baggrund. I særlige tilfælde må arbejdsgiveren stille krav* til påklædningen, fx at man har noget bestemt tøj på af hensyn til hygiejne og sikkerhed på arbejdspladsen.

Reglerne for ligebehandling gælder også, når man er blevet ansat på en arbejdsplads. Arbejdsgiveren må fx ikke fyre en person på grund af personens etniske baggrund* eller give en person mindre i løn på grund af køn. En arbejdsgiver må heller ikke undlade at forfremme* en person på grund af fx personens køn, handicap eller alder.

Ifølge lov om ligeløn har mænd og kvinder krav på samme løn for samme arbejde.

Ligestilling gælder også inden for uddannelsesområdet. Alle har lige adgang til uddannelsessystemet. Hvis man ønsker at tage en bestemt uddannelse, har man ret til at søge om optagelse på det relevante* studium, uanset ens baggrund.

Og det samme gælder, hvis en person i forbindelse med sin erhvervsfaglige uddannelse ønsker at få en praktikplads. En arbejdsplads må ikke nægte at give

vedkommende en praktikplads på grund af vedkommendes køn, religion eller etniske oprindelse.

Også uden for arbejdsmarkedet gælder der regler om, at man ikke må blive forskelsbehandlet på grund af fx køn, race eller etnicitet.

Hvis man oplever forskelsbehandling på grund af fx køn eller etnisk oprindelse i strid med loven, kan man klage til Ligebehandlingsnævnet. Det er gratis at klage.

DET POLITISKE LIV

Folketinget. Foto: Statsministeriet.

Det er et helt centralt princip i det danske demokrati, at borgere ikke må forhindres i at stemme til valg eller at stille op til valg på grund af fx deres køn, etniske baggrund, seksuelle orientering eller religion.

Danmark fik sin første frie forfatning i 1849, da Danmarks Riges Grundlov blev underskrevet. Men det betød ikke, at alle fik stemmeret. Kvinder fik fx ikke stemmeret.

Kvindens ret til at stemme til den lovgivende forsamling blev indført i 1915, da man ændrede grundloven.

I dag er det almindeligt med kvindelige ministre og borgmestre, og 44 procent af medlemmerne af det danske Folketing er kvinder.

Kvinder og mænd har således samme politiske rettigheder og kan stemme og stille op til folketingsvalg og kommunalvalg på samme vilkår*. Kvinder og mænd har også samme ret til at deltage i den offentlige debat og til at være medlem af politiske partier.

Den første kvindelige minister i Danmark var Nina Bang, som blev undervisningsminister i 1924, og i 2011 fik Danmark sin første kvindelige statsminister, Helle Thorning-Schmidt.

PRIVAT- OG FAMILIELIVET

Ligestilling gælder også i privat- og familielivet. Mænd og kvinder er lige meget værd og skal have lige muligheder for at leve det liv, de ønsker, og samme ret til at træffe beslutninger om eget liv.

Uanset om man er mand eller kvinde, har man i Danmark ret til selv at bestemme, hvem man vil giftes med. Ægteskabet er et ligeværdigt partnerskab, og mænd og kvinder har derfor lige rettigheder i et ægteskab. Både mænd og kvinder bestemmer over sig selv, selvom de er gift. Det betyder for eksempel, at enhver selv må bestemme, hvad man laver i løbet af en dag, hvilket tøj man har på, og hvem man mødes med. Man har dog også forpligtelser over for hinanden i et ægteskab. Begge ægtefæller har for eksempel pligt til at forsørge hinanden og deres børn.

Både kvinder og mænd har ret til at blive skilt – uanset om ægtefællen også ønsker at blive skilt eller ej. Hvis et ægtepar med børn bliver skilt, er det normalt sådan, at forældrene beholder den fælles forældremyndighed*.

Fælles forældremyndighed betyder, at forældrene sammen skal sørge for barnet og være enige om vigtige beslutninger om barnet som for eksempel barnets navn, religion og skole.

Alle over 18 år har også ret til at bestemme over sine egne penge, og den løn, man tjener, er ens egne penge, uanset om man er kvinde eller mand.

I Danmark har piger og drenge samme rettigheder og skal have samme muligheder i livet. Det betyder, at piger og drenge har ret til samme frihed, ansvar, omsorg, pligter og muligheder. Både piger og drenge skal have lige muligheder for at leve det liv, de selv ønsker, og har derfor lige ret til at vælge, hvilken uddannelse de vil have, hvad de vil arbejde med, og hvem de vil giftes med.

Par af samme køn har ret til at gifte sig, og de har ret til at adoptere børn på samme vilkår som par af forskelligt køn.

Regnbueflaget er et symbol for LGBT+-personer.

Fakta-ark 11:

Demokrati og grundloven

Danmark er et demokrati. Det viser sig fx både gennem regler for valg, ved de demokratiske rettigheder og i en demokratisk kultur.

Når der er valg, er det borgerne, der vælger politikerne til Folketinget, kommunalbestyrelser, regionsråd og Europa-Parlamentet, og valgene er frie og hemmelige*.

Borgerne har også rettigheder, som giver dem frihed til at gøre, hvad de vil, blot de overholder lovene. Myndighederne, som fx politiet eller kommunen, må som udgangspunkt ikke blande sig i, hvad borgerne laver. Borgerne har fx frihed til at danne foreninger og til at have den religion, de vil.

Der er desuden mange foreninger i Danmark, der fungerer som et slags minidemokrati, hvor medlemmerne vælger ledelsen – og afsætter den – hvis der opstår uenighed mellem medlemmer og ledelse. Demokratiet er på den måde også med til at præge* samfundet og kulturen mere generelt.

Danmarks Riges Grundlov er Danmarks forfatning*. Til daglig kaldes den ofte for grundloven. Grundloven indeholder de vigtigste regler om Danmarks styreform, og grundloven sikrer borgerne en række fundamentale rettigheder. De øvrige love i Danmark må ikke stride mod grundloven.

Dette fakta-ark handler om:

- Grundloven
- Det danske monarki
- Statsmagtens tredeling

GRUNDLOVEN – DANMARKS FORFATNING

Danmark fik sin første demokratiske forfatning, grundloven, i 1849. Siden 1849 har man kun ændret grundloven nogle få gange. Sidste gang var i 1953. Grundloven er landets øverste lov. Det er sværere at lave om på grundloven end på andre love. Hvis grundloven skal ændres, er det ikke nok, at et flertal i Folketinget vil lave den om.

Grundloven.

En ændring af grundloven skal først vedtages af det siddende Folketing. Herefter skal der holdes nyvalg til Folketinget, og så skal det nye Folketing vedtage* lovforslaget i uændret form. Derefter skal der være folkeafstemning om forslaget. Forslaget kan kun vedtages, hvis et flertal af dem, der deltager i folkeafstemningen, og mindst 40 procent af alle vælgere, stemmer for det.

Siden grundloven blev vedtaget i 1849, er demokratiet på flere punkter blevet styrket. Fx fik kvinderne stemmeret til Folketinget med ændringen af grundloven i 1915. Valgretsaldere er også blevet sat ned flere gange. I 1849 skulle mændene være 30 år for at stemme til Folketinget, mens man kun skulle være 25 år for at blive valgt. I dag skal man være 18 år for at stemme og blive valgt. Grundloven giver borgerne en række frihedsrettigheder, som betyder, at borgerne kan sige og gøre bestemte ting uden først at få tilladelse af myndighederne.

Debat mellem partilederne, 2021.

Foto: Mads Claus Rasmussen/Ritzau Scanpix.

Ytringsfriheden dækker over retten til offentligt at sige og skrive det, man mener. Men der er en begrænsning i ytringsfriheden, fordi ytringerne* ikke må være ulovlige. Det betyder, at lovgivningen kan sætte grænser for, hvilke ytringer der skal være strafbare. Fx er injurier* strafbare. Det kan ytringer, som er i strid* med racismeparagraffen* også være. Myndighederne skal dog ikke først godkende, hvad man siger og skriver, før man offentliggør det. Men hvis det viser sig at være ulovligt, kan man bagefter blive straffet.

Forsamlingsfriheden sikrer retten til at mødes til fx offentlige møder og demonstrationer. En forsamling skal ikke først godkendes af politiet, før den kan holdes, men man skal give politiet besked først, hvis man ønsker at holde offentlig forsamling. Hvis man ikke underretter politiet først, kan man stadig holde forsamlingen, men man kan få en bøde for ikke at underrette om den senest 24 timer i forvejen.

Foreningsfriheden sikrer retten til at danne foreninger med lovligt formål. Det kan fx være foreninger med idrætslige, politiske, kulturelle eller sociale formål. Der skal ikke indhentes tilladelse fra myndighederne til at oprette en forening. Foreningsfriheden er en væsentlig del af demokratiet i det danske samfund.

Foreningsfriheden er dog begrænset. Grundloven siger, at foreninger, der har et voldeligt* formål, kan opløses. Det er domstolene, der afgør, om en forening skal opløses, fordi foreningen har et voldeligt formål.

Grundloven beskytter også boligens ukrænkelighed. Det betyder bl.a., at politiet som udgangspunkt ikke må gå ind i folks hjem, uden at det er godkendt af en dommer.

Grundloven beskytter også den personlige frihed. Den personlige frihed betyder blandt andet, at en anholdt inden 24 timer skal stilles for en dommer. Dommeren skal så afgøre*, om den anholdte skal løslades, eller om den pågældende fortsat skal være frihedsberøvet*.

Grundloven sikrer også religionsfriheden. Religionsfriheden betyder, at man selv kan vælge religion, og at man har ret til at dyrke sin religion, så længe man respekterer nogle grundlæggende regler. Det fremgår dog også af grundloven, at den danske folkekirke har en særstilling*, og at den understøttes* af staten. Det betyder dog ikke, at staten ikke må understøtte andre religioner, hvis man ønsker det, fx ved at stille en grund til rådighed* for en kirke, et tempel eller en moske.

Den grundlovgivende Rigsforsamling.

DET DANSKE MONARKI

Danmark er et monarki. Det betyder, at det danske statsoverhoved er en monark, dvs. en konge eller en dronning.

Kong Frederik 10. er ikke valgt af folket, men har arvet tronen. Han arvede tronen i 2024 efter sin mor, Dronning Margrethe 2., der havde arvet den efter sin far, Kong Frederik 9. Efter Frederik 10. vil tronen gå i arv til Kronprins Christian. Når monarken dør, er det det ældste barn, som arver tronen.

Kong Frederik 10. har ingen politisk magt. Han har nogle officielle funktioner, når der skal laves en ny regering, og han underskriver landets love sammen med ministrene. Men det er ikke kongen, der bestemmer, hvem der skal danne regering, hvem der skal være ministre, eller hvad der skal stå i lovene. Og kongen udtaler sig ikke offentligt om politik.

Kongen rejser ofte rundt og besøger forskellige dele af Danmark. Han rejser også på statsbesøg i andre lande. Dvs., at han besøger andre landes konger, dronninger eller præsidenter. På den måde repræsenterer kongen Danmark i udlandet og er med til at skabe opmærksomhed om Danmark. Der er også politikere, erhvervsfolk og embedsmænd med på statsbesøg for bl.a. at lave handelsaftaler. Det kan fx være med til at øge* den danske eksport.

Kong Frederik 10. har siden 2004 været gift med dronning Mary, som oprindeligt kommer fra Australien. Sammen har de fire børn (kronprins Christian, prinsesse Isabella samt tvillingerne prins Vincent og prinsesse Josephine).

Der er stor opbakning* til monarkiet i Danmark. Når kongen rejser rundt i landet, er der altid mange tilskuere. Og hvert år på nytårsaften den 31. december holder kongen en nytårstale, som vises i fjernsynet. Den ses af mange borgere i Danmark.

Danmarks første frie forfatning blev underskrevet i 1849. Inden havde man haft næsten 200 år med enevælde siden 1660-61. Enevælden var en styreform, hvor kongen havde magten alene. Danmarks sidste enevældige konge var Frederik 7. Han blev konge i 1848 og afgav samme år sin enevældige magt. Den nuværende grundlov er fra 1953.

Kong Frederik 10. sammen med Dronning Mary og deres fire børn (fra venstre) prinsesse Isabella, kronprins Christian, prinsesse Josephine og prins Vincent.
Foto: Kongehuset.

STATSMAGTENS TREDELING

Statsmagten i Danmark er tredelt i den lovgivende, udøvende og dømmende magt. Det vil sige, at statsmagten ikke er samlet ét sted.

Den lovgivende magt er hos regeringen og Folketinget i forening*. De fleste lovforslag fremsættes* af regeringen, og det er Folketinget, der vedtager dem. Lovforslaget skal derefter underskrives af kongen og en minister. Når lovforslaget er underskrevet bliver det til lov, der skal offentliggøres.

Den udøvende magt er hos regeringen. Det betyder, at ministrene sammen med embedsmændene i ministerierne og andre offentlige myndigheder sikrer, at lovene bliver ført* ud i livet og overholdt.

Den dømmende magt er hos domstolene, som afgør* retssager. Domstolene er uafhængige*. Det betyder, at dommerne kun skal rette sig efter lovene. Politikerne kan ikke bestemme, hvordan domstolene skal afgøre konkrete retssager.

Idéen med denne opdeling af magten er bl.a., at Folketinget kan kontrollere regeringen, og at domstolene kan vurdere, om en afgørelse, som en offentlig myndighed har truffet, er lovlig eller ej. Desuden kan domstolene vurdere, om en lov er forenelig med grundloven.

Folketingssalen.

Retten på Frederiksberg.

Fakta-ark 12:

Det danske retssamfund

Man har som borger pligt til at overholde landets love, og nogle love kan man straffes for at overtræde. Politiet undersøger sager, hvor der er mistanke om, at en person har gjort noget strafbart*. Men det er domstolene, der afgør, om en person skal straffes for at have overtrådt lovgivningen.

Dette fakta-ark handler om:

- Politiet
- Domstole og straf

POLITIET

Det er bl.a. politiets opgave at sikre ro og orden samt forhindre, efterforske* og opklare kriminalitet. Hvis der er mistanke* om, at en person har gjort noget strafbart, er det politiet, der undersøger sagen. Politiet afhører* personen og indsamler beviser. Det er også politiet, som man kontakter, hvis man selv bliver udsat* for en forbrydelse. Man kan ringe, sende et brev eller en e-mail eller møde op på en politistation.

Politiet skal følge en række regler, når de anholder eller afhører en person. Disse regler er til for at beskytte borgeren. Politiet må fx ikke bruge vold eller true med vold under afhøringen. Politiet skal også informere den anholdte person om, hvad han eller hun er mistænkt for.

Hvis en person bliver anholdt, fordi han eller hun er mistænkt for at have gjort noget strafbart, skal personen enten løslades igen eller stilles for en dommer inden for 24 timer. Dommeren skal så tage stilling til, om personen skal løslades eller skal være fængslet, mens politiet efterforsker sagen.

DOMSTOLE OG STRAF

Det er domstolene, der vurderer, om en person, der bliver tiltalt for noget strafbart, er skyldig og skal straffes. Nogle sager skal ikke for en domstol, hvis den mistænkte selv accepterer at blive straffet med en bøde. Det ses blandt andet ved overtrædelser af færdselslovgivningen*. Børn under 15 år kan ikke straffes og kan altså ikke blive dømt til at betale bøder eller komme i fængsel. Myndighederne kan dog beslutte, at den unge skal anbringes uden for hjemmet, eller pålægge* den unge at deltage i nogle bestemte aktiviteter.

Domstolene er uafhængige*. Det betyder, at regeringen eller Folketinget ikke kan bestemme, hvordan domstolene skal dømme i en bestemt sag. Dommerne skal kun rette sig efter, hvad der står i de love, som Folketinget har vedtaget.

Regeringen eller Folketinget kan heller ikke afskedige en dommer, hvis de er utilfredse med, hvordan han eller hun dømmer i straffesager.

De fleste sager bliver afgjort i byretten. Der er 24 byretter fordelt over hele landet samt Sø- og Handelsretten i København. På Færøerne er der én ret (Retten på Færøerne). I Grønland er der én landsret (Grønlands Landsret), en ret (Retten i Grønland) og en række kredsretter. Når der er givet en dom i byretten, kan man normalt anke* dommen til landsretten, hvis man er uenig i byrettens dom. Dvs., at man beder om at få afgørelsen* prøvet ved landsretten. Der er to landsretter i Danmark: Østre Landsret i København og Vestre Landsret i Viborg.

Som omtalt er der endvidere en landsret i Grønland. Når en sag er anket til landsretten, og landsretten har truffet en beslutning, kan sagen som regel ikke ankes til Danmarks øverste domstol, Højesteret. Hvis en sag er startet med behandling i landsretten, kan den derimod som regel ankes til Højesteret.

Der er normalt offentlig adgang til retssalen, når en sag behandles. Dog kan visse sager behandles bag lukkede døre. Dommeren kan også bestemme, at en person ikke må få adgang til retslokalet, fx hvis personen er beruset*. Dommeren kan også nægte en person adgang til retssalen, hvis det er nødvendigt for at få en sand forklaring af et vidne.

STRAFFE

De almindelige straffe i Danmark er bøde eller fængsel. Den hårdeste straf er fængsel på livstid. Der er ikke dødsstraf i Danmark. En straf kan være ubetinget eller betinget. En ubetinget fængselsstraf betyder, at fængselsstraffen skal afsones. En betinget fængselsstraf betyder, at man kan undgå at afsone fængselsstraffen, hvis man opfylder nogle betingelser* i en periode. Disse betingelser fastsættes af domstolene. En af betingelserne er, at den dømte i en periode, eksempelvis et eller to år, ikke begår ny kriminalitet. En anden betingelse kan være, at den dømte skal udføre samfundstjeneste uden at få løn for det.

Betinget fængselsstraf bruges ofte for personer, der ikke før har været straffet, og for mindre alvorlige forbrydelser.

Storstrøm Fængsel på Falster. Foto: Kriminalforsorgen.

Straffeattest

En straffeattest er et dokument, der viser, om en person har været straffet for visse forbrydelser. Hvis man har været straffet, fortæller straffeattesten, hvad man er straffet for, og hvilken straf man har fået. Den straffeattest, som man selv kan få udleveret og vise til en privat arbejdsgiver, kaldes en privat straffeattest.

Overtrædelse af straffeloven, lovgivningen om euforiserende stoffer*, lovgivningen om eksplosivstoffer*, overtrædelse af et meddelt tilhold efter lov om tilhold*, opholdsforbud og bortvisning (altså hvis man overtræder et meddelt tilhold, opholdsforbud eller bortvisning) samt visse overtrædelser af færdselsloven kommer med på den private straffeattest. Hvis man bliver straffet i udlandet, kan det også blive noteret på straffeattesten. Oplysninger på den private straffeattest slettes igen efter to-fem år afhængigt* af, hvilken straf der er tale* om.

Arbejdsgivere beder nogle gange om at se en straffeattest, før de ansætter en person. Arbejdsgiveren kan i nogle tilfælde nægte at ansætte personer, der er blevet straffet, eller som ikke vil vise deres straffeattest. Man kan henvende sig til politiet for at få sin straffeattest.

Fakta-ark 13:

Folketing og regering

Danmarks parlament hedder Folketinget. Folketinget arbejder på Christiansborg i København og udgør sammen med regeringen den lovgivende magt.

Dette fakta-ark handler om:

- Folketinget
- Regeringen
- Det repræsentative demokrati

FOLKETINGET

Folketinget er Danmarks parlament. Folketinget har 179 medlemmer. To er valgt på Færøerne og to i Grønland, mens de øvrige 175 er valgt i Danmark. Medlemmerne af Folketinget er næsten altid medlem af et politisk parti.

Folketinget arbejder på Christiansborg i København og udgør* sammen med regeringen den lovgivende magt. I Folketinget diskuteres og vedtages de forslag, som bliver til landets love. Folketinget har også andre opgaver end lovgivning. Det er Folketinget, der bestemmer, hvem der skal danne regering efter et valg. Desuden er det en vigtig opgave for Folketinget at kontrollere regeringen. Folketingsmedlemmer kan fx kræve, at en minister svarer på spørgsmål om en bestemt sag.

Folketingssalen.

Det danske demokrati er et parlamentarisk demokrati. Det betyder, at Folketinget bestemmer, hvem der skal have regeringsmagten, idet en regering ikke kan udnævnes*, hvis den har et flertal i Folketinget imod sig. Og hvis en siddende regering får et flertal i Folketinget imod sig i en sag, som den selv tillægger* stor betydning (som fx finansloven), kan det ske, at regeringen går af eller vælger at udskrive valg.

Danmark har ikke, som visse andre lande, et såkaldt overhus, der skal godkende Folketingets beslutninger.

Det politiske arbejde i Folketinget

Folketingets medlemmer diskuterer politik og nye lovforslag, og de vedtager lovforslag på møder i Folketinget. Møderne er normalt offentlige. Det betyder, at man som almindelig borger normalt kan sidde på tilhørerpladserne og overvære politikernes diskussioner i Folketinget. Man kan også se tv fra Folketinget

på Folketingets hjemmeside og i fjernsynet på den særlige folketingskanal. På Folketingets hjemmeside kan man se, hvilke love og politiske emner der diskuteres i Folketinget på en bestemt dag.

En vigtig del af Folketingets arbejde er at diskutere og vedtage lovforslag. Hver onsdag er der spørgetid i Folketinget. Her svarer en eller flere ministre på spørgsmål fra medlemmerne af Folketinget, og spørgeren og ministeren diskuterer svaret. På den måde kan folketingsmedlemmerne kontrollere, at ministrene fører* lovene ud i livet på den rigtige måde, eller have en mere generel politisk drøftelse* med ministrene.

Statsminister Mette Frederiksen på Folketingets talerstol. Foto: Statsministeriet.

Folketingsmedlemmerne kan stille skriftlige spørgsmål til ministrene, som de så enten besvarer mundtligt i folketingssalen eller skriftligt direkte til spørgeren. Ministerens skriftlige svar er som udgangspunkt offentligt tilgængelige*.

Det politiske arbejde i Folketingets udvalg

Medlemmerne af Folketinget mødes ikke kun i folketingssalen. De er også medlemmer af Folketingets faste udvalg, der i opdeling nogenlunde svarer til de forskellige ministerier. Der er fx udvalg, der arbejder med beskæftigelse, forsvar og fødevarer.

I udvalgene behandles de fremsatte lovforslag, og udvalgene stiller ofte en lang række spørgsmål til den pågældende minister. Der skal være tre behandlinger af alle lovforslag i Folketinget, før det kan vedtages, og forslagene diskuteres og gennemarbejdes i udvalgene mellem de tre behandlinger i Folketinget.

Borgere eller foreninger kan også bede om at mødes med et folketingsudvalg. Man kan skrive, e-maile eller ringe til udvalget for at redegøre* for sin sag og evt. bede om et møde med udvalget, som så kan stille opklarende spørgsmål.

Udvalget arbejder med den generelle lovgivning inden for udvalgets område. Eksempelvis arbejder Retsudvalget med bl.a. politi, domstole og straf, og Europaudvalget med Danmarks forhold til EU. Antallet af udvalg kan variere.

Borgerne kan frit skrive til medlemmer af Folketinget, hvis de fx vil gøre opmærksom på et problem i samfundet. Alle Folketingets medlemmer modtager mange af den slags henvendelser fra borgerne.

Christiansborg i København med Folketinget. Rundt om ligger Højesteret og mange af ministerierne. Foto: Tue Schou Pedersen

REGERINGEN

Regeringen udgør som nævnt en del af den lovgivende magt. Regeringen har også den udøvende magt. Det betyder, at det er regeringen sammen med de andre offentlige myndigheder, der gennemfører og administrerer den lovgivning, som er vedtaget i Folketinget. Det sker gennem ministerierne. Men regeringen tager sig ikke kun af administrative opgaver. Regeringen udgør den politiske ledelse af landet, og det er fx regeringen, der kommer med langt de fleste lovforslag.

Når et lovforslag bliver vedtaget af Folketinget og underskrevet af Kongen og den relevante minister, er det ministrene sammen med embedsmændene i ministerierne og andre offentlige myndigheder, der skal sørge for, at loven bliver gennemført. Men det er de enkelte ministre, der er ansvarlige for, hvad der foregår i deres ministerium.

Statsministeren leder regeringen, som normalt består af ca. 20 ministre. Som regel er ministrene medlemmer af Folketinget, men de behøver ikke at være det. Det er alene statsministeren, som bestemmer, hvem der skal være minister, og hvor mange ministre der skal være i en regering. Normalt har hver minister et ministerium, som han eller hun leder og har det øverste ansvar for. Der er fx ministerier for skat, kultur, forsvar og undervisning og sundhed. Én person kan dog godt være minister for mere end ét ministerium.

Ministerierne kan også lægges sammen, der kan oprettes nye ministerier, eller opgaverne kan flyttes rundt fra ét ministerium til et andet. Det bestemmer statsministeren. Det sker som regel efter et folketingsvalg, når der er kommet en ny regering. Men det kan også ske i løbet af en valgperiode.

Regeringspartierne er de politiske partier, der har ministre i regeringen. Nogle gange ligger regeringsmagten hos ét parti, men som regel har flere partier regeringsmagten sammen.

Når flere partier sammen har regeringsmagten, kaldes det en koalitionsregering.

Hvis regeringspartierne sammen har flertal i Folketinget, taler man om en flertalsregering. Hvis regeringspartierne ikke har flertal i Folketinget, kaldes regeringen en mindretalsregering. En mindretalsregering er afhængig* af støtte fra andre partier i Folketinget, hvis den skal have sine lovforslag vedtaget. De partier uden for regeringen, der støtter en mindretalsregering, kaldes ofte støttepartier.

Langt de fleste regeringer siden 2. Verdenskrigs afslutning i 1945 har været mindretalsregeringer. Derfor er der i Danmark tradition for samarbejde på tværs af partierne, dvs., at regeringen forhandler* med de andre partier i Folketinget for at få støtte til vedtagelsen af sine lovforslag. På mange områder er det almindeligt, at en regering laver aftaler med et eller flere af de partier, som ikke er regeringens støttepartier. Siden 2022 har Danmark dog haft en flertalsregering bestående af Socialdemokratiet, Venstre og Moderaterne.

Det repræsentative demokrati

Danmark er et repræsentativt demokrati. Det betyder, at folket vælger de politikere, de er mest enige med, til Folketinget. Det er altså politikerne, der som folkets repræsentanter tager sig af lovgivningen. Det er sjældent, at et lovforslag lægges ud til folkeafstemning. Faktisk har der kun været afholdt 16 folkeafstemninger, siden den nuværende grundlov blev vedtaget i 1953. Over halvdelen (ni ud af 16) har handlet om Danmarks forhold til EU.

Fakta-ark 14:

Det lokale selvstyre

Der er en lang tradition for lokalt selvstyre i Danmark. Det er kommunalbestyrelserne og regionsrådene, der står for det lokale selvstyre. Det er tanken med det lokale selvstyre, at de offentlige opgaver, der har med borgernes dagligdag at gøre, skal løses så tæt på borgerne som muligt.

Når en borger skal i kontakt med det offentlige, henvender han eller hun sig ofte til kommunens borgerservice. Her kan man få svar på spørgsmål, hvis man fx skal flytte eller have pension. Og man kan som regel få ordnet praktiske ting, fx hvis man skal have pas eller kørekort.

Kommuner og regioner styres af folkevalgte forsamlinger. I kommunerne hedder det kommunalbestyrelser, og i regionerne hedder det regionsråd. Der er valg til kommuner og regionsråd på samme tid. Det foregår hvert fjerde år (2017, 2021, 2025 osv.).

Dette fakta-ark handler om:

- **Det lokale selvstyre**
- **Kommunerne**
- **Regionerne**

KOMMUNERNE

Der er 98 kommuner i Danmark. De har meget forskellige størrelser. Det gælder både, hvad angår befolkningstal, og hvad angår areal.

Kommunerne har ansvaret for de fleste af de velfærdsydelser*, som borgerne har mulighed for at få, og står for driften af fx de offentlige børnehaver, vuggestuer og folkeskoler. Man melder fx sit barn i børnehave, vuggestue og folkeskole hos kommunen. Kommunerne har også vigtige opgaver i forbindelse med fx beskæftigelse, integration, veje, afhentning af affald, miljø samt fritids- og kulturtilbud.

Københavns Rådhus.

Desuden har kommunerne ansvaret for en række sociale ydelser og tilbud som fx hjælp til ældre borgere, der har svært ved at klare sig selv, samt hjælp til mennesker med handicap eller visse former for psykisk sygdom. Hos kommunens borgerservice kan man få at vide, hvor man skal henvende sig i forbindelse med forskellige spørgsmål.

Kommuner i Danmark.

Det er folkevalgte kommunalbestyrelser, som leder landets kommuner. Formanden for kommunalbestyrelsen kaldes borgmesteren (i København: overborgmesteren). Borgmesteren er den øverste leder af kommunens forvaltning. Borgmesteren vælges af den nyvalgte kommunalbestyrelse.

Kommunalbestyrelsen bestemmer selv inden for nogle bestemte rammer, hvor mange medlemmer der skal være i kommunalbestyrelsen. Der er mellem 19 og 31 medlemmer af kommunalbestyrelsen afhængigt af, hvad kommunalbestyrelsen har besluttet. I de mindste kommuner er der dog ned til ni medlemmer og i København op til 55 medlemmer. Det skal være et ulige antal medlemmer af kommunalbestyrelsen.

Hvert år laver regeringen en aftale med kommunernes interesseorganisation KL (Kommunernes Landsforening) om, hvor mange penge kommunerne tilsammen må bruge. Dermed kan regeringen påvirke den samlede kommunale økonomi. Kommunerne aftaler herefter indbyrdes, hvordan beløbet fordeles til de enkelte kommuner.

Den enkelte kommunalbestyrelse beslutter herefter, hvor mange penge der skal bruges til de velfærdsydelser, som kommunalbestyrelsen har ansvaret for. Fx kan kommunalbestyrelsen bestemme, hvor mange vuggestuer, børnehaver og folkeskoler der skal være i kommunen.

Kommunerne har ret til at udskrive* skatter. Dermed er de selv med til at skaffe en del af pengene til at løse deres opgaver. Staten giver også penge til kommunerne efter nogle særlige regler. De 98 kommuner har en interesseorganisation, der hedder Kommunernes Landsforening (KL).

REGIONERNE

Danmark er opdelt i fem regioner. Det er:

- Region Hovedstaden (København og omegn, Nordsjælland og Bornholm)
- Region Sjælland (Vestsjælland, Midsjælland, Sydsjælland og Lolland-Falster)
- Region Syddanmark (Fyn samt Syd- og Sønderjylland)
- Region Midtjylland (Øst-, Midt- og Vestjylland)
- Region Nordjylland (Nordjylland)

Region Hovedstaden og Region Sjælland bliver lagt sammen den 1. januar 2027. Den nye, sammenlagte region skal hedde Region Østdanmark.

Regionerne har bl.a. ansvar for sundhedsområdet.

Det er regionerne, der driver* de offentlige sygehuse.

Regionerne har ikke ret til at udskrive skatter, men får deres penge direkte fra staten. Hver region ledes af et regionsråd med en regionsrådsformand i spidsen. Der er valg til regionsrådene hvert fjerde år. Mange af de partier, der stiller op til regionsrådsvalget, stiller også op til Folketinget. Regionsrådsformanden vælges af regionsrådet. Regionsrådene har hver 41 medlemmer. De fem regioner har en interesseorganisation, der hedder Danske Regioner.

Patient bliver tilset af læge og sygeplejerske på regionens sygehus i Køge.
Foto: Tor Birk Trads/Ritzau Scanpix.

Fakta-ark 15:

Folkestyret i praksis – valg og partier

Frie valg er noget af det vigtigste i et demokrati. Ved at stemme til folketingsvalg har den enkelte borger indflydelse* på, hvem der skal være medlem af Folketinget. Ved kommunal- og regionsvalg har man indflydelse på, hvem der skal være medlem af den lokale kommunalbestyrelse eller det lokale regionsråd.

Dette fakta-ark handler om:

- Valg og partier
- Politisk aktivitet

VALG OG PARTIER

Frie og hemmelige valg er noget af det vigtigste i et demokrati. Der afholdes fire valg i Danmark til politiske organer.

Det svarer til fire politiske niveauer:

1. Det lokale niveau: Kommunalbestyrelsen
2. Det regionale niveau: Regionsrådet
3. Det nationale niveau: Folketinget
4. EU-niveauet: Europa-Parlamentet

Desuden afholdes der nogle gange folkeafstemninger om nogle helt konkrete ting, fx om valgretsalderen, eller hvis Danmark skal overlade suverænitet, dvs. dansk selvbestemmelse, til et internationalt organ. Det vigtigste eksempel på afgivelse af suverænitet er Danmarks medlemskab af EU.

Man har ikke pligt til at stemme til valgene, men mange gør det. Stemmeprocenten er høj i Danmark sammenlignet med mange andre lande. Normalt stemmer mellem 80 og 90 procent af de stemmeberettigede ved folketingsvalgene. Der er færre, der stemmer til kommunal- og regionsvalg (i 2021 67 procent) og til valg Europa-Parlamentet (i 2024 58 procent).

VALG TIL FOLKETINGET

Det er statsministeren, der bestemmer, hvornår der skal udskrives folketingsvalg, men der skal dog være valg til Folketinget mindst hvert fjerde år. Og det sker ofte, inden de fire år er gået. For at kunne stemme til folketingsvalg skal man have valgret, dvs., at man skal:

- Have dansk statsborgerskab
- Være fyldt 18 år
- Have fast bopæl i Danmark, på Færøerne eller i Grønland

Hvis man opfylder betingelserne* for at have stemmeret, er man normalt også valgbar, dvs., man kan vælges til Folketinget.

I Danmark vælges der 175 medlemmer til Folketinget. Befolkningerne i Grønland og på Færøerne vælger herudover hver to medlemmer til Folketinget. Det betyder, at der i alt er 179 medlemmer af Folketinget. Efter det sidste Folketingsvalg er 43 procent af de valgte medlemmer af Folketinget kvinder.

VALG TIL KOMMUNE OG REGION

Der er valg til kommunalbestyrelser og regionsråd hvert fjerde år. Man skal være fyldt 18 år for at kunne stemme til kommunal- og regionalvalg. Man stemmer på politikerne i den kommune og region, hvor man bor.

Man behøver ikke have dansk statsborgerskab for at stemme til kommunal- og regionalvalg. Personer, som er statsborgere i et andet EU-land, Norge eller Island, har også stemmeret til kommunal- og regionalvalg, hvis de har fast bopæl i Danmark. Desuden har andre udlændinge, der har boet fast i Danmark i de sidste fire år inden valgdagen, stemmeret til kommune og region. Hvis man opfylder betingelserne for at have stemmeret, er man som udgangspunkt også valgbar, dvs. at man kan vælges til kommunalbestyrelse eller regionsråd.

Der er i alt 98 kommuner i Danmark. Der vælges en kommunalbestyrelse i hver kommune. De enkelte kommunalbestyrelser har et forskelligt antal medlemmer – mellem 19 og 31 afhængigt af, hvad kommunalbestyrelsen har besluttet.

I de mindste kommuner er der dog ned til ni medlemmer og i København er der op til 55 medlemmer. Omkring 36 procent af de valgte er kvinder. I kommunerne er der ofte også opstillet* lokale partier, som ikke opstiller til Folketinget, men kun opstiller i en bestemt kommune.

Valg til regionsrådet foregår samtidig med valget til kommunalbestyrelsen. Der er fem regioner i Danmark, og hver region har et regionsråd. Der er 41 medlemmer i hvert regionsråd. Omkring 50 procent af de valgte er kvinder. Regionsrådene tager sig først og fremmest af sygehusene.

VALG TIL EUROPA-PARLAMENTET

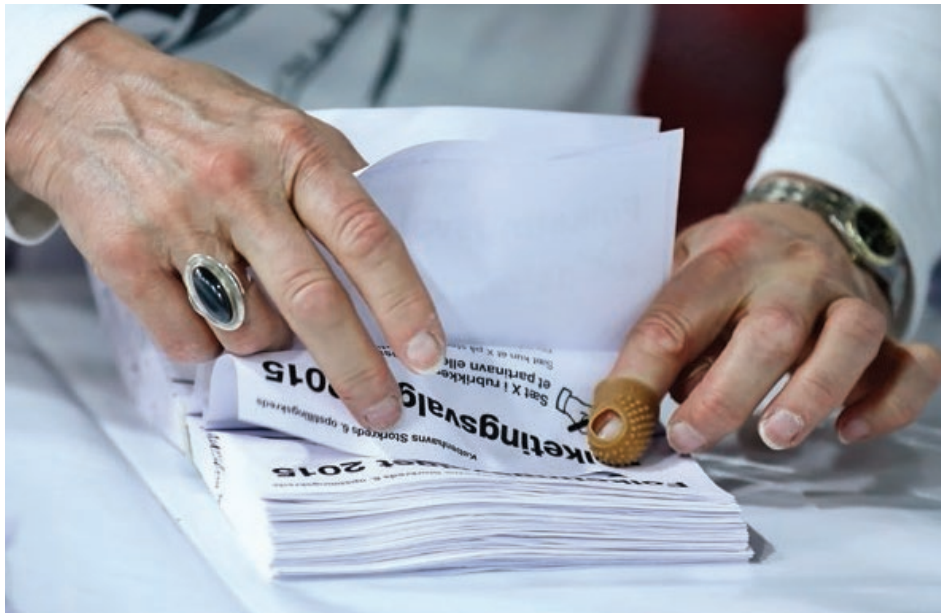
Der er valg til Europa-Parlamentet hvert femte år (2019, 2024, 2029 osv.). Valget foregår inden for samme periode i alle EU-landene. Man har valget til Europa-Parlamentsvalget i Danmark, hvis man er statsborger i et EU-land og er fyldt 18 år. Man kan som EU-borger stemme i det EU-land, hvor man bor, eller i det EU-land, hvor man er statsborger. Danmark vælger 15 medlemmer til Europa-Parlamentet.

SÅDAN FOREGÅR ET VALG

Et valg foregår ved hemmelig afstemning. Det betyder, at ingen andre må se, hvad eller hvem man stemmer på. Nogle dage inden valget får man et valgekort med posten. Valgekortet er et bevis på, at man har ret til at stemme. På valgekortet står der oplysninger om, hvor og hvornår man skal stemme. Valgstedet kan fx være en lokal skole eller et rådhus. Hvis man har ret til at stemme og ikke har fået et valgekort, kan man kontakte kommunen. Man kan dog godt stemme, hvis man ikke har sit valgekort med. I det tilfælde skal man medbringe legitimation.

På valgdagen tager man sit valgekort med til valgstedet. Når man kommer til valgstedet, afleverer man sit valgekort og får en stemmeseddel med navnene på alle dem, der stiller op til valget, og som man kan stemme på i ens kommune og region. Navnene er ordnet efter, hvilket parti kandidaterne tilhører. Man stemmer ved at sætte et kryds enten ud for et parti eller ud for en bestemt person (en kandidat) på stemmesedlen. Enkelte vælger også at stemme blankt, ofte som protest. Det vil sige, at man ikke sætter noget kryds, men blot afleverer sin stemmeseddel.

Man kan også stemme inden valget, hvis man foretrækker det, fx fordi man er bortrejst på selve valgdagen. Det kaldes at brevstemme. Man kan brevstemme alle steder i landet og ikke bare i den kommune, hvor man bor – samt ved alle danske repræsentationer i udlandet.

DE POLITISKE PARTIER

Et politisk parti er en forening, der arbejder for et bestemt politisk program og opstiller* kandidater til et valg.

Det består normalt af personer, der støtter et bestemt politisk program, dvs. en række synspunkter på samfundet. Enhver kan melde sig ind i et politisk parti. I en valgkamp foregår den politiske kamp først og fremmest mellem partiernes kandidater. Ved folketingsvalg kan man dog også stille op som kandidat uden for partierne.

Folketingets medlemmer er i langt de fleste tilfælde medlem af et politisk parti. Det er dog sket, at en person er blevet valgt til Folketinget uden at være medlem af et politisk parti.

Ved folketingsvalget i 2022 blev følgende partier repræsenteret i Folketinget. Partierne er oplistet efter, hvor mange stemmer de fik:

- Socialdemokratiet
- Venstre
- Moderaterne
- Socialistisk Folkeparti
- Danmarksdemokraterne
- Liberal Alliance
- Det Konservative Folkeparti
- Enhedslisten
- Radikale Venstre
- Nye Borgerlige
- Alternativet
- Dansk Folkeparti

Samt to medlemmer valgt på Færøerne fra hvert sit parti:

- Javnaðarflokkurin
- Sambandsflokkurin

Og to medlemmer valgt i Grønland fra hvert sit parti:

- Inuit Ataqatigiit
- Siumut

Nogle gange bliver en politiker i Folketinget uenig med sit parti og vælger at melde sig ud af partiet. Det betyder dog ikke, at politikerens skal forlade Folketinget. Hvis politikerens vil fortsætte som medlem af Folketinget, kan vedkommende enten skifte til et andet parti eller blive løsgænger, dvs. stå uden for partierne. Vedkommende kan også vælge at starte et helt nyt parti.

POLITISK AKTIVITET

Politiske partier

Et politisk parti består typisk af personer, som i vidt omfang* har fælles politiske synspunkter. Foreningsfriheden betyder, at ingen myndighed kan blande sig i, at man melder sig ind i et parti, eller hvilket parti man er medlem af. Ca. 110.000 er medlem af et politisk parti.

Medlemmerne betaler normalt et kontingent* til partiet, men partierne får også penge af staten i forhold til, hvor mange stemmer partiet får. De politiske partier er foreninger med en demokratisk opbygning. De er i dag organiseret som lokale (fx kommunale) vælgerforeninger, og en af partimedlemmernes vigtigste opgaver er at bestemme, hvem der skal være kandidater til de forskellige slags valg. De politiske partier har forskellige regler for, hvordan valget af kandidater foregår.

Interesseorganisationer

Mange borgere er medlem af en interesseorganisation. Det er en sammenslutning* af personer, som har en interesse til fælles, fx en fagforening for rengøringspersonale eller en patientforening for personer med hjerteproblemer.

Virksomheder kan også danne interesseorganisationer, fx organisationer for landmænd eller butiksejere. Der kan også være organisationer, der samler sig om en bestemt sag, fx Amnesty International eller Danmarks Naturfredningsforening. En interesseorganisation forsøger at få indflydelse på den politik, der føres på områder, som er vigtige for organisationens medlemmer. De store interesseorganisationer har således tit kontakt til politikere og embedsmænd og forsøger at påvirke politikerne – fx ved at give dem forskellige former for viden om emner, der er vigtige for interesseorganisationen.

Græsrodsbevægelser og demonstrationer

Græsrodsbevægelser er mindre formelt organiseret end interesseorganisationer. I en græsrodsbevægelse er det først og fremmest deltagernes aktivitet, der giver bevægelsen dens kraft.

Mange græsrodsbevægelser benytter sig af protester for at påvirke politikerne. Det kan nogle gange være gennem demonstrationer, men det mest almindelige er indsamling af underskrifter.

I Danmark er der frihed til at demonstrere. Før man afholder optog og møder på veje, skal man give besked til politiet, men der kræves ingen tilladelse til at holde demonstrationen. Politiet kan nogle gange kræve, at en demonstration bliver afholdt et andet sted.

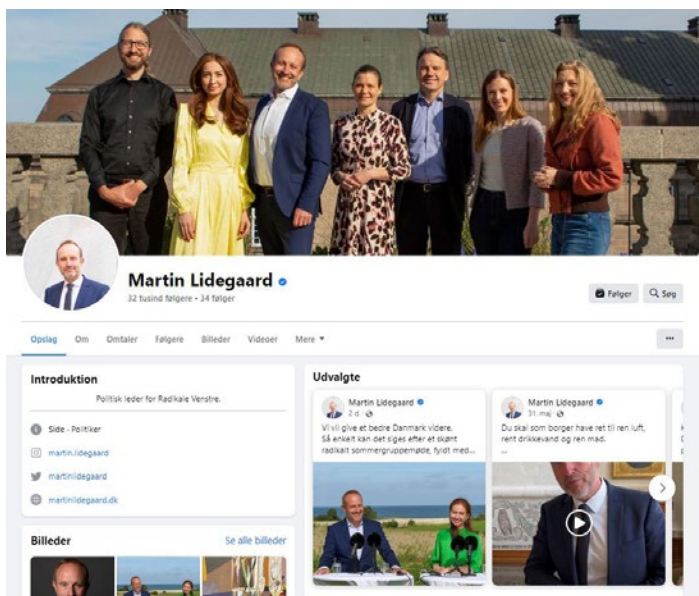
Det kunne fx være, hvis politiet mener, at der er fare for, at demonstrationen vil udvikle sig voldeligt. Politiet kan også stille krav til, hvordan demonstrationen skal foregå. Det er kun under helt særlige omstændigheder, at politiet kan forbyde en demonstration.

Brug af medier

Man kan som borger forsøge at påvirke politikken ved at skrive et læserbrev til en avis. Man kan også henvende sig direkte til aviser eller TV for at gøre opmærksom på en sag og så håbe, at medierne vil tage sagen op.

De elektroniske medier giver andre muligheder for at påvirke politikken. Gennem underskriftsindsamlinger via internettet eller i Facebookgrupper kan befolkningen debattere politikerne, partierne eller forskellige konkrete sager. Borgerne kan desuden vise deres utilfredshed med bestemte love eller bestemmelser og på den måde påvirke politikerne. Borgerne bruger også flittigt muligheden for at skrive kommentarer på avisernes hjemmesider eller indlæg på forskellige diskussionsfora på internettet.

Politikerne henvender sig også i stigende grad til befolkningen gennem de sociale medier, Facebook og X. Fx sker det nogle gange, at politikere kommenterer en sag på Facebook i stedet for at stille op til interview.

Fakta-ark 16:

Borgernes rettigheder og pligter

Det danske samfund er et demokrati og et velfærdssamfund. Det betyder, at borgerne har en række rettigheder. For det første har borgerne demokratiske rettigheder, som omfatter politiske rettigheder og frihedsrettigheder.

For det andet har borgerne i velfærdssamfundet nogle sociale rettigheder, som omfatter retten til en række sociale tilbud og ydelser. Omvendt har borgerne også nogle pligter. Det er bl.a. skattepligt og værnepligt*.

Dette fakta-ark handler om:

- Rettigheder
- Pligter

RETTIGHEDER

Politiske rettigheder

Politiske rettigheder er bl.a. retten til at stemme ved valg og til at opstille* som kandidat til bl.a. Folketinget eller kommunalbestyrelser.

Frihedsrettigheder

Disse rettigheder er bl.a.:

- Religionsfrihed, dvs. retten til selv at vælge religion
- Ytringsfrihed, dvs. retten til at sige og skrive det, man mener, uden først at have fået tilladelse af myndighederne
- Forsamlingsfrihed, dvs. retten til at mødes (også offentligt), fx for at demonstrere uden først at have fået tilladelse af myndighederne
- Foreningsfrihed, dvs. retten til at danne foreninger med lovligt formål uden først at have fået tilladelse af myndighederne

Sociale rettigheder

Sociale rettigheder er bl.a. retten til at modtage forskellige former for ydelser* og tilbud, hvis man har brug for hjælp. Det kan fx være gratis lægehjælp, hvis man er syg, eller økonomisk støtte, hvis man ikke kan forsørge sig selv.

PLIGTER

Skattepligt

Man har pligt til at betale skat af sine indtægter. Man skal ikke kun betale skat af løn, men også af fx mange sociale ydelser og af SU – statens uddannelsesstøtte. Man skal også betale skat af fx indtægter af renter i banken og af gevinster ved at sælge aktier*. I nogle tilfælde skal man betale skat af gaver, som man får fx af sin familie. Det afhænger bl.a. af gavens værdi, og hvem man har fået den af.

Værnepligt

Alle mænd og kvinder i Danmark over 18 år med dansk statsborgerskab har pligt til at være med til at forsvare landet. Det kaldes værnepligt. Derfor bliver alle, der bor i Danmark, automatisk indkaldt til den såkaldte "Forsvarets Dag".

Indtil 1. juli 2025 var det kun mænd der havde værnepligt, og kvinder kunne selv bestemme, om de ville aftjene værnepligt, hvis de blev erklæret egnede* dertil. På "Forsvarets Dag" skal de unge kvinder og mænd igennem forskellige tests og en helbredsundersøgelse. Det vurderes derefter, om de unge er egnede til militærtjeneste. Normalt bliver ca. halvdelen af de unge erklæret egnede.

Derefter trækker alle et lodnummer, som skal bruges, hvis der ikke er frivillige nok til at aftjene værnepligt.

Hvis man bliver tvunget til at aftjene værnepligt i enten Forsvaret eller Beredskabsstyrelsen, kan man nægte begge tjenester og søge om at aftjene sin værnepligt igennem militærnægterordningen. Så skal man aftjene sin værnepligt ved fx at arbejde i offentlige institutioner eller nødhjælpsorganisationer.

Hvis man frivilligt aftjener sin værnepligt, kan man vælge mellem at være i enten Forsvaret eller Beredskabsstyrelsen. Værnepligten varer normalt fire måneder i Forsvaret og ni måneder i Beredskabsstyrelsen. Som led i ønsket om at styrke det danske forsvar er det også aftalt, at værnepligtige fra 2026 som udgangspunkt skal gøre tjeneste i 11 måneder.

I 2024 var der ca. 3.600 mænd, der aftjente værnepligt i Forsvaret, og ca. 1.100 kvinder gjorde frivillig tjeneste. I Beredskabet var der i 2024 ca. 420 mænd, som aftjente værnepligt, og ca. 110 kvinder gjorde frivillig tjeneste – i alt cirka 530. Tidligere var behovet for værnepligtige endnu større, og der var derfor flere værnepligtige i Forsvaret end i dag. Fx var det ca. 24.000 i 1970, 10.500 i 1990 men det tal faldt til ca. 4.300 frem mod 2015. De senere år er antallet steget lidt (til 4.700 i 2024). Og det er i 2024 besluttet, at der skal indkaldes endnu flere soldater, således at antallet af værnepligtige soldater skal øges til 7.500.

Værnepligtige i det danske forsvar

Fakta-ark 17:

Religion og kirke

I Danmark kan man selv vælge religion, og man har ret til at dyrke sin religion, så længe man respekterer nogle grundlæggende regler. Man kan også frit vælge at skifte religion. Og man kan vælge slet ikke at have en religion. Der er religionsfrihed i Danmark. Den blev stadfæstet med grundloven i 1849.

Der findes mange forskellige overbevisninger*. Nogle tror på noget guddommeligt, og andre bygger deres livssyn på andre værdier. Uanset om man er religiøs eller ej, har man som borger i Danmark de samme rettigheder og pligter.

Dette kapitel handler om:

- Den danske folkekirke
- Andre trossamfund i Danmark

DEN DANSKE FOLKEKIRKE

Ifølge grundloven er den evangelisk-lutherske kirke den danske folkekirke. Folkekirken er dermed protestantisk, og det har den været, siden Danmark efter reformationen i 1536 brød* med den katolske kirke.

Staten understøtter* folkekirken økonomisk. Stat og kirke er altså ikke adskilt i Danmark, som de er i en række andre lande. Selv om den danske folkekirke bliver understøttet af staten, har den ingen politisk magt. Der er tradition for at trække* en tydelig grænse mellem religion og politik. De fleste danskere betragter nemlig religion som en privatsag.

De fleste borgere i Danmark (ca. 71 procent i 2025) er medlem af folkekirken. Mange danskere bruger først og fremmest kirken i forbindelse med dåb*, konfirmation*, bryllup og begravelse. En del danskere går også i kirke juleaften den 24. december.

Landsbykirke i Danmark.

Det er frivilligt, om man vil være medlem af folkekirken. Man kan kun blive medlem ved at være døbt*. De fleste medlemmer er blevet døbt som børn. Men man kan frit melde sig ud, hvis man ønsker det. Og forældrene kan også vælge, at deres barn ikke skal døbes. Hvis børnene så senere ønsker at blive medlem af folkekirken, skal de først døbes.

Medlemmer af folkekirken betaler kirkeskat, der bruges til blandt andet at vedligeholde* kirkerne og kirkegårdene. Hvis man ikke er medlem, betaler man ikke kirkeskat til folkekirken. Men en del af udgifterne til kirken, blandt andet til noget af lønnen til præster og lønnen til biskopper, betales af alle borgere gennem deres skat.

Selv om man ikke er medlem af folkekirken, kan man godt blive gift i folkekirken. Det kan man, hvis den, man skal giftes med, er medlem. Alle kan blive begravet på en dansk kirkegård, også personer, der ikke er medlem af folkekirken. Men man kan kun få en kirkelig begravelse, hvor en præst medvirker, hvis man er medlem.

Hvis man ikke er medlem af folkekirken, kan man få en borgerlig begravelse. En borgerlig begravelse kan fx foregå i kirkens kapel* eller i et medborgerhus. Ved en borgerlig begravelse skal de pårørende* selv stå for begravelsesritualet og fx arrangere taler, musik og sange.

Folkekirken har også andre opgaver: fx registrering af fødsler, navngivning og dødsfald.

ANDRE TROSSAMFUND

En gruppe borgere kan frit danne en menighed* eller et trossamfund* i Danmark, så længe man overholder nogle grundlæggende regler. Det står i den danske grundlov. Staten kan altså ikke forbyde et sådant trossamfund.

Man kan søge om anerkendelse* af menigheden eller trossamfundet. Når en menighed eller et trossamfund er godkendt, kan en præst (eller en anden religiøs leder) søge om at få en bemyndigelse* til at foretage vielser. På den måde kan tilhængere få en religiøs vielse, der samtidig er borgerligt gyldig.

En anerkendt menighed eller et anerkendt trossamfund og dets medlemmer har også nogle økonomiske fordele. Fx har medlemmer af anerkendte menigheder og trossamfund med visse begrænsninger ret til at trække deres økonomiske bidrag til trossamfundet fra i skat.

Men til gengæld kræves der også mere, når en menighed eller et trossamfund skal anerkendes. Fx stilles der særlige krav* til dets organisation, regnskab, ledelse, uddannelse af præster eller religiøse forkyndere, samt til medlemmers ret til frit at melde sig ud.

Der findes 436 anerkendte trossamfund og menigheder i Danmark. De er meget forskellige i størrelse og omfatter mange forskellige religioner. Længst de fleste er kristne, men der er også fx muslimske, buddhistiske, hinduistiske og jødiske trossamfund. Mange af verdens religioner findes i Danmark.

Fakta-ark 18:

Danmark og omverdenen

Danmark er medlem af adskillige internationale organisationer. På den måde har Danmark indflydelse på verden uden for Danmark. Samtidig har beslutninger, der tages i de internationale organisationer, indflydelse på rammerne* for det danske samfund. Størst indflydelse har EU – Den Europæiske Union. Men også beslutninger i FN (de Forenede Nationer) har betydning. Desuden samarbejder Danmark med andre lande og selvstyrende områder i Norden.

Dette fakta-ark handler om:

- EU – den Europæiske Union
- FN – de Forenede Nationer
- Danmark og Norden
- Internationalt samarbejde om udvikling

EU – DEN EUROPÆISKE UNION

Danmark er medlem af EU. EU er et økonomisk, politisk og retligt* samarbejde mellem 27 europæiske lande. EU's hovedkvarter er i Bruxelles i Belgien. Medlemslandene samarbejder bl.a. om miljø, forbrugerspørgsmål og fri handel mellem landene.

EU's 27 medlemslande. Grafik: EU.

Danmark blev medlem af EU, eller EF, som det hed dengang, i 1973. Det skete efter en folkeafstemning, hvor danskerne skulle stemme ja eller nej til, om Danmark skulle være medlem. Dengang var der ligesom nu både modstandere og tilhængere af medlemskabet i befolkningen.

Siden Danmark blev medlem, har EU fået indflydelse på flere og flere områder. Og EU har i dag indflydelse på store dele af lovgivningen i de lande, der er medlem af EU.

Medlemslandene samarbejder bl.a. om miljø, forbrugerspørgsmål og fri handel mellem landene. 19 af de 27 EU-lande har en fælles valuta – euroen. Danmark er ikke med i den fælles valuta, men har valgt at beholde den danske valuta (kronen).

Hvert femte år er der valg til Europa-Parlamentet, som er en vigtig institution i EU. Man skal være statsborger i et EU-land for at kunne stemme til Europa-Parlamentet.

EU'S INDFLYDELSE PÅ DANSK POLITIK

Siden Danmark blev medlem, har EU fået indflydelse på flere og flere områder. Og EU har i dag indflydelse på store dele af lovgivningen i de lande, der er medlem af EU – herunder Danmark.

Fx har EU stor indflydelse på den økonomiske politik i Danmark. Det betyder bl.a., at EU har sat grænser for, hvor store underskud der kan være på det danske statsbudget.

EU har også stor indflydelse på mange andre områder som fx landbrugspolitik og miljøpolitik. Men Danmark har også indflydelse på EU's politik. Danske ministre og embedsmænd deltager i de møder i EU, hvor EU's politikker og lovgivning fastlægges*.

DE DANSKE FORBEHOLD

I 1992 var der en folkeafstemning i Danmark om en ny EU-traktat (Maastricht-traktaten), der skulle give EU mere indflydelse på medlemslandenes forhold.

Danskerne skulle blandt andet stemme ja eller nej til, om Danmark skulle være med i et tættere økonomisk samarbejde med de andre EU-lande, og om man skulle have en fælles valuta. Et flertal stemte nej til den nye EU-traktat.

De andre EU-lande sagde ja til den nye EU-traktat. Den danske regering besluttede derfor at forhandle med de andre EU-lande om at få nogle danske undtagelser*. Det betød, at Danmark fik nogle forbehold, det vil sige nogle områder, hvor Danmark ikke er med i EU-landenes samarbejde.

Danmarks forbehold handler blandt andet om:

- Den fælles valuta, euroen. Dette forbehold betyder, at Danmark ikke har euroen som valuta.
- Retligt samarbejde. Dette forbehold betyder, at Danmark ikke deltager i det fælles EU-samarbejde om fx nye fælles EU-regler om politi, strafferet, asyl, indvandring, skilsmisser og forældremyndighed.

Danmark kan selv bestemme, om man vil afskaffe* et eller flere af forbeholdene. Forbeholdene vil kunne fjernes efter en ny folkeafstemning, hvor den danske befolkning stemmer for at afskaffe dem.

Tidligere havde Danmark også et forbehold over for EU's forsvars- og sikkerhedspolitik, så Danmark for eksempel ikke deltog i militære operationer, som er en del af EU-samarbejdet. Dette såkaldte 'forsvars-forbehold' blev ophævet, som følge af en folkeafstemning den 1. juni 2022. Et flertal på 67 procent stemte ja til at ophæve forbeholdet, mens et mindretal på 33 procent stemte nej.

EU'S VIGTIGSTE INSTITUTIONER OG DANMARKS REPRÆSENTATION I EU

EU's overordnede* politiske retningslinjer* vedtages* i Det Europæiske Råd (EU-topmøder). Her deltager den danske statsminister sammen med stats- og regeringschefer fra de andre EU-lande.

Lige som de andre medlemslande i EU, sender Danmark en kommissær til Europa-kommissionen. Europa-Kommissionen er delt op i forskellige politiske områder – fx miljø, økonomi og landbrug. Hvert område ledes af en kommissær, og hvert land i EU har en EU-kommissær. Kommissærerne fungerer ikke som repræsentanter for det land, de kommer fra, og de skal arbejde uafhængigt* af deres eget lands interesser.

Danmarks EU-kommissær Dan Jørgensen.
Foto: Olivier Hoslet/Ritzau Scanpix.

Ministerrådet består af repræsentanter for alle medlemslandenes regeringer. Når der er møde i Ministerrådet, deltager medlemslandenes ministre for det pågældende område. Fx deltager den danske miljøminister sammen med miljøministrene fra de andre EU-lande i Ministerrådets møder om miljøpolitik.

De forskellige lande i EU skiftes også til at have et såkaldt formandskab for Ministerrådet. Dette går på skift hver sjette måned, og landet, der har "EU-formandskabet", leder møderne i rådet og i en lang række udvalg og komiteer. Danmark har formandskabet for EU 1. juli til 31. december 2025. Sidste danske EU-formandskab var i 2012.

Europa-Parlamentet vælges direkte af befolkningerne i EU's 27 medlemslande. Der afholdes valg hvert femte år. Europa-Parlamentet har i alt 720 medlemmer, hvoraf 15 er valgt i Danmark. Der er typisk en lavere deltagelse ved valg til Europa-Parlamentet end ved valg til Folketinget. Stemmeprocenten i Danmark ved valget til Europa-Parlamentet i 2024 var på 58 procent. Ved valget til Folketinget i 2022 var stemme-procenten næsten 84 procent.

EU har desuden en domstol: EU-Domstolen. Den har omfattende rettigheder både til at tolke* EU's traktat og til at tage stilling i retssager, der angår EU's regler. Domstolen har haft stor betydning for den praktiske udformning af EU-samarbejdet.

EUROPARÅDET OG DEN EUROPÆISKE MENNESKE-RETTIGHEDSDOMSTOL

Europarådet er en selvstændig organisation, der består af 47 europæiske lande. Danmark har været medlem fra starten i 1949. Europarådet har bl.a. vedtaget* Den Europæiske Menneskerettighedskonvention.

Den indeholder en række grundlæggende rettigheder, som i et vist omfang svarer til de rettigheder, man kender fra den danske grundlov, fx ytringsfrihed og forsamlingsfrihed. Den indeholder også andre rettigheder, fx forbud mod tortur og ret til retfærdig rettergang.

FN – DE FORENEDE NATIONER

FN blev grundlagt i 1945, kort efter afslutningen på 2. verdenskrig. Danmark har været medlem fra begyndelsen. FN er en sammenslutning af næsten alle stater i verden, i alt 193. FN's formål er at skabe fred og udvikling i verden. FN arbejder bl.a. for at hjælpe ved store katastrofer (fx sult og naturkatastrofer). FN forsøger også at hjælpe i kampen mod analfabetisme og sygdomme.

FN arbejder desuden med at fremme menneskerettigheder i alle lande i verden. Det gælder fx religionsfrihed og ytringsfrihed samt forbud mod tortur og diskrimination.

Det er rettigheder, der i et vist omfang svarer til rettighederne i Den Europæiske Menneskerettighedskonvention.

Rettighederne omfatter også etniske, religiøse og sproglige minoriteters ret til at have deres egen kultur, til at praktisere deres egen religion og til at bruge deres eget sprog.

FN'S SIKKERHEDSRÅD

FN har et sikkerhedsråd. FN's sikkerhedsråd spiller en stor rolle for arbejdet for fred i verden. Frankrig, Kina, Rusland, Storbritannien og USA har en fast plads i sikkerhedsrådet.

Sikkerhedsrådet har ti øvrige medlemslande. De bliver valgt for to år ad gangen. Danmark er medlem af Sikkerhedsrådet i perioden 2025-26 og har tidligere været medlem i perioderne 1967-68, 1985-86 og 2005-06.

Sikkerhedsrådet har ansvar for at opretholde* international fred og orden. FN's sikkerhedsråd kan fx bede medlemslandene om at ændre noget i deres politik, fx over for bestemte befolkningsgrupper.

Sikkerhedsrådet kan også indføre økonomiske eller militære sanktioner mod et land, som fx undertrykker* befolkningsgrupper i landet, producerer ulovlige våben eller angriber andre lande. Sikkerhedsrådet kan også bruge militær magt, hvis det mener, at et bestemt land er en trussel* mod international sikkerhed.

FN'S 17 VERDENSMÅL

FN's medlemslande vedtog ved et topmøde i New York i september 2015 de nye verdensmål for bæredygtig udvikling. De 17 verdensmål gælder for alle verdens lande – og dermed også Danmark.

Ud over bekæmpelse af fattigdom og social udvikling har verdensmålene også fokus på økonomisk udvikling, ligestilling, klima, fred og sikkerhed. Med verdensmålene har FN's medlemslande således blandt andet forpligtet sig til at afskaffe ekstrem fattigdom, sikre uddannelse til alle, bedre sundhed, gode jobs og bæredygtig vækst i alle lande.

FN's 17 verdensmål.

DANMARK OG NORDEN

Norden omfatter landene Danmark, Norge, Sverige, Finland og Island samt de selvstyrende områder Færøerne, Grønland (under Danmark) og Ålandsøerne (under Finland). Danmark samarbejder med de andre nordiske lande. Der samarbejdes bl.a. på det retlige, det kulturelle, det sociale og det økonomiske område. Det nordiske samarbejde foregår bl.a. i Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd.

INTERNATIONALT UDVIKLINGSSAMARBEJDE

Danmark giver hvert år økonomisk støtte til udviklingslande. Det kalder man for udviklingsbistand. Danmark er et af de lande i verden, der betaler mest i udviklingsbistand i forhold til befolkningens størrelse. Bistanden* i 2025 er på cirka 22 milliarder kroner svarende til 0,7 procent af den såkaldte bruttonationalindkomst (BNI).

Danmarks udviklingsbistand har som mål blandt andet at bekæmpe fattigdom, skabe jobs, handel og investeringer, støtte den grønne omstilling, understøtte kvinders og pigers rettigheder samt skabe udvikling i verdens fattigste lande. Bistanden gives blandt andet til udviklingsaktiviteter, der gennemføres i sam-

arbejde med myndighederne i udviklingslandene. Danmark kan også gennemføre udviklingsaktiviteter og humanitær bistand sammen med internationale organisationer og private hjælpeorganisationer, fx Folkekirkens Nødhjælp eller Røde Kors.

Afrika er den verdensdel, der modtager størstedelen af Danmarks udviklingsbistand.

Det hænger blandt andet sammen med, at Afrika er nabo til Europa, og at det, der sker i Afrika, kan have stor betydning for Europa (og dermed for Danmark). Der er stor forskel mellem de 54 afrikanske lande, men samlet set er Afrika verdens fattigste kontinent, flere steder er der borgerkrige og andre konflikter. Og det er i Afrika, at man mærker nogle af de værste konsekvenser af klimaforandringerne i form af for eksempel oversvømmelser, ekstrem varme, misvækst i landbruget og flere områder med ørken.

Afrikas befolkning vokser også meget hurtigt. Det skaber på den ene side mulighed for mere økonomisk vækst, mere samhandel og flere investeringer, men også for større problemer med for eksempel fattigdom, krig og klimaforandringer.

Den danske regering har derfor i 2024 fremlagt en ny og samlet 'Strategi for et styrket dansk engagement med de afrikanske lande'. Strategien skal bidrage yderligere til at skabe økonomisk vækst, samhandel med danske virksomheder, kamp mod klimaforandringer og løsning af konflikter. Et andet formål er også at bidrage til at forebygge og bremse flygtningestrømme mod Europa.

Udenrigsminister Lars Løkke Rasmussen besøger en kakao-plantage i Ghana.
Foto: Finn Frandsen/Ritzau Scanpix.

Fakta-ark 19:

Danmarks geografi og befolkning

Danmark ligger i den nordlige del af Europa. Norge ligger nord for Danmark, og Sverige ligger nordøst for Danmark. Syd for Danmark ligger Tyskland og Polen.

Færøerne og Grønland er med i det danske rigsfællesskab*. Færøerne og Grønland regulerer* i høj grad deres samfund selv inden for rammerne af den færøske hjemmestyreordning og den grønlandske selvstyreordning. Færøerne og Grønland har deres egne demokratiske forsamlinger*.

Samtidig er færinger og grønlændere danske statsborgere og vælger repræsentanter til Folketinget i Danmark. Der vælges to medlemmer på Færøerne og to medlemmer i Grønland.

Dette afsnit handler om:

- Danmarks geografi
- Danmarks befolkning

DANMARKS GEOGRAFI

Danmark er geografisk et lille land. Dets areal er kun på lidt mere end 43.000 km², når man ikke regner Grønland og Færøerne med.

Danmark består af halvøen Jylland og over 400 større og mindre øer. Den største ø er Sjælland. De mange øer betyder, at Danmark har en meget lang kystlinje – omkring 7.300 km.

Det største farvand* omkring Danmark er Nordsøen, som i Danmark også kaldes for Vesterhavet, fordi det ligger vest for Danmark. Nord for Danmark ligger Skagerrak. Sydøst for Skagerrak og nord for Sjælland og Fyn ligger Kattegat.

Farvandet mellem Jylland og Fyn hedder Lillebælt, mens farvandet mellem Fyn og Sjælland hedder Storebælt. Farvandet mellem Sjælland og Sverige hedder Øresund.

Der er mange broer og tunneller i Danmark. Nogle af de vigtigste er:

- Lillebæltsbroerne, der forbinder Jylland og Fyn over farvandet Lillebælt
- Storebæltsforbindelsen, der forbinder Fyn og Sjælland over farvandet Storebælt
- Øresundsforbindelsen, der forbinder Danmark og Sverige over farvandet Øresund

Det nordligste punkt i Danmark kaldes for Grenen, og det ligger nordøst for byen Skagen i Nordjylland. Ved Grenen mødes de to farvande Skagerrak og Kattegat. Det sydligste punkt i Danmark er Gedser Odde på øen Falster. Gedser Odde ligger ud til farvandet Østersøen.

Nyhavn i København. Foto: Tue Schou Pedersen.

Det vestligste punkt i Danmark er Blåvands Huk i Vestjylland. Blåvands Huk ligger ud til farvandet Nordsøen (Vesterhavet).

Det østligste punkt i Danmark udgøres af øgruppen Ertholmene, som ligger øst for Bornholm i Østersøen.

Danmark er et fladt land uden bjerge. Det højeste naturlige punkt i Danmark hedder Møllehøj og ligger i Østjylland cirka 170 meter over havets overflade. En stor del af landet er dækket* af marker, og nogle steder er der skov. Et af de få steder, hvor der er klipper i Danmark, er på øen Bornholm.

DANMARKS BEFOLKNING

Der bor ca. seks millioner mennesker i Danmark. Af dem er næsten en million (16 procent) indvandrere eller efterkommere*. De fleste mennesker bor i byerne. Hovedstaden København er den største by og ligger på Sjælland. I dag bor cirka to millioner mennesker (cirka en tredjedel af Danmarks befolkning) i hovedstadsområdet, det vil sige i selve København og i de kommuner, der ligger omkring København.

Den næststørste by er Aarhus, som ligger i Østjylland. Byen har ca. 280.000 indbyggere. Den tredjestørste by i Danmark er Odense på Fyn med ca. 180.000 indbyggere. Den fjerdestørste by er Aalborg, som ligger i Nordjylland og har ca. 120.000 indbyggere. Og Esbjerg i Vestjylland er den femtestørste by med ca. 72.000 indbyggere.

Fakta-ark 20:

Danmarks historie før 1945

Nutidens Danmark dækker et areal på ca. 43.000 km² og har et befolkningstal på ca. seks millioner.

For 400 år siden var det anderledes. Dengang regerede den danske konge over et rige, der blandt andet omfattede Norge, Island og landområder, der nu hører til Tyskland og Sverige. Befolkningen talte således blandt andet både dansk, norsk, tysk og islandsk. Sammenlignet med tidligere, hvor landet var en stormagt i Norden og området omkring Østersøen, er Danmark i dag en mindre nationalstat.

Dette fakta-ark handler om:

- Vigtige perioder, begivenheder og personer i Danmarks historie før 1945

DEN TIDLIGE HISTORIE

Omkring 12.500 f.Kr. begyndte der at komme mennesker til det område, hvor Danmark nu ligger. De første, der kom, levede af jagt og fiskeri. Flere tusind år senere – omkring 4.000 f.Kr. – gik man over til at dyrke jorden og holde husdyr. For godt 2.000 år siden blev det almindeligt at bo sammen i landsbyer. Og fra omkring 700 e.Kr. opstod der rigtige byer som fx Ribe.

VIKINGETIDEN (CA. 750 –1050)

Snart herefter blev større og større dele af Danmark styret af en konge. Kong Harald Blåtand, som døde i 987, rejste en runesten i Jelling. På den står der, at det var ham, Harald Blåtand, der samlede Danmark til ét rige. Denne sten kan man stadigvæk se i Jelling i Jylland. Man kalder stenen for Danmarks dåbsattest*, fordi der også står på stenen, at Harald Blåtand gjorde danskerne kristne.

Hidtil havde Danmarks befolkning dyrket en nordisk religion, der kaldes 'asatro'. Det betyder troen på aserne, der var guder. Gudernes konge hed Odin. Han er ofte beskrevet som en ældre mand med kun ét øje og to ravne siddende på skuldrene. Blandt de andre guder i asatroen kan nævnes Freja, der var gudinde for frugtbarhed*. Endvidere var der torden- og

Jellingestenen.

krigsguden Thor, der kørte hen over himlen med sin vogn, hvilket man troede var det, man kunne høre, når det tordnede.

Perioden fra ca. 750 til ca. 1050 har fået navn efter vikingerne. Det var krigere fra Skandinavien (Danmark, Norge og Sverige), som sejlede ud på togter* til andre lande, fx England, Irland, Frankrig og Rusland. Og i 1013 lykkedes det den danske konge Svend Tveskæg at erobre England. De næste cirka 30 år – frem mod 1042 – var England regeret af flere danske konger. Den mest betydningsfulde var Knud den Store, der regerede mellem 1018 og 1035.

Vikingerne skibe var hurtige; de havde sejl og årer, og de havde en flad bund, så de kunne sejle direkte op på stranden. Vikingerne fik meget krigsbytte* med hjem fra deres togter. Danmark blev i denne periode rigere. Der opstod flere byer (Odense, Aalborg og Aarhus), og de store, runde vikingeborge, fx Trelleborg og Fyrkat, er også fra denne tid.

MIDDELALDEREN (CA. 1050-CA. 1500)

I løbet af vikingetiden havde kongen fået mere og mere magt. Det var de rigeste mænd i landet, stormændene, utilfredse med, så der var tit konflikter mellem dem og kongen. I 1086 endte en konflikt med, at stormændene slog kongen Knud den Hellige ihjel. Det betød, at det for en tid var forbi med den stærke kongemagt. Kongerne blev herefter mere afhængige af stormændene, end de havde været før.

Kristendommen kom til Danmark under kong Harald Blåtand, som selv blev døbt* omkring 965. I de første 5-600 år, efter at Danmark var blevet kristent, var den danske kirke en del af den romersk-katolske kirke. Biskopper, præster og munke arbejdede for at udbrede kristendommen i landet, og kirken fik større og større magt. Centrum for troen var byens eller landsbyens kirke, og omkring 1250 var der blevet bygget op mod 3.000 kirker i Danmark. Der blev også bygget klostre over hele landet.

*Bellinge Kirke på Fyn er en af Danmarks mange kirker fra middelalderen.
Foto: Arnold Mikkelsen/Nationalmuseet.*

Kirken var rig, og den ejede en stor del af den danske jord. Kongen var nu ikke alene afhængig af stormændene, men også af kirken.

Der opstod i middelalderen fire klasser eller stænder i det danske samfund:

- Gejstligheden (præster og andre kirkelige personer)
- Adelen (stormænd, som ejede jord og havde pligt til at yde krigstjeneste)
- Borgerne (fx håndværkere og handelsfolk, som boede i byerne)
- Bønderne

I middelalderen blev Europa og Danmark ramt af pest – en sygdom, som slog mange mennesker ihjel. Det skete omkring 1350. Cirka en tredjedel af Danmarks befolkning døde. Det medførte store økonomiske og sociale forandringer i det danske samfund. Kongen fik igen mere magt – bl.a. fordi han ofte overtog den jord, som tilhørte personer, der døde af pesten.

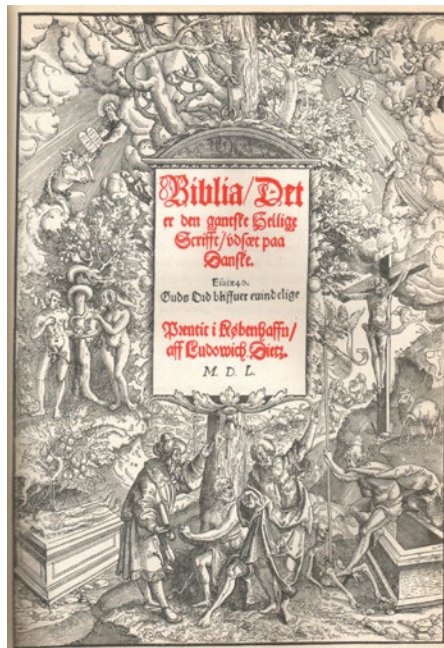
I 1397 blev Danmark, Norge og Sverige samlet i en union. Den fik navnet Kalmarunionen, fordi den blev indgået i den svenske by Kalmar. Af afgørende betydning for dannelsen af denne union var Margrete 1., der havde magten i de tre riger frem til sin død i 1412. De tre lande var samlet i Kalmarunionen frem til 1523. Danmark og Norge fortsatte med at være i union sammen helt frem til 1814.

REFORMATIONEN (1536)

Den danske kirke brød* i 1536 med den katolske kirke og paven i Rom. Den begivenhed kalder man for reformationen. Med reformationen blev protestantismen indført i Danmark. Kirken blev til en statskirke med kongen som overhoved.

Det betød bl.a., at kongen overtog kirkens jord, ca. en tredjedel af landets dyrkede areal. Reformationen styrkede* kongens magt og gav samtidig adelen øget indflydelse på kirkens bekostning.

Derudover blev Biblen også oversat til dansk, ligesom gudstjenester* og salmesang fra nu af kun foregik på dansk. I middelalderen havde kirken især brugt latin, som kun få mennesker forstod.

Den første Bibel på dansk fra 1550.
Foto: Nationalmuseet.

RENÆSSANCEN (CA. 1536 – CA. 1660)

I den periode, der bliver kaldt for renæssancen, var Danmark ofte i krig med nabolandet Sverige. De to lande kæmpede om magten i området omkring Østersøen. Danmark led mange store nederlag* i disse krige. Det betød bl.a., at Danmark i 1658 tabte Skåne, Halland og Blekinge til Sverige.

Christian 4. er en af de mest kendte konger gennem Danmarks historie. Han var konge i næsten 60 år fra 1588 til 1648. Han er bl.a. kendt for sin store byggelyst. Børsen, Rundetårn og slottet Rosenborg – alle tre i København – hører til Christian 4.s mest kendte bygningsværker.

ENEVÆLDEN OG LANDBOREFORMERNE (1660 – 1848)

De mange nederlag og tabet af Skåne, Halland og Blekinge førte til en politisk krise i Danmark. Resultatet af krisen blev, at landet fik en ny styreform i 1660-61. Før den tid var Danmark et valgkongedømme, dvs., at kongen blev valgt af adelen. I stedet for et valgkongedømme fik man i 1660 et arveligt monarki. Kongemagten skulle nu automatisk gå i arv inden for kongehuset. Oftest var det kongens ældste søn, som arvede titlen som konge. Kongen blev også enevældig. Det skete i 1661. Det betød, at kongen fik hele magten i landet. Han kunne regere uafhængigt af adelen. Enevælden varede frem til 1848.

Børsen, Rundetårn og slottet Rosenborg – alle tre i København – hører til Christian 4.s mest kendte bygningsværker.

I slutningen af 1700-tallet blev der i Danmark gennemført en række landbo-reformer, som fik stor betydning for det danske samfund. I 1788 blev det såkaldte "Stavnsbånd" afskaffet. Stavnsbåndet havde tvunget de fleste bønder til at arbejde for en bestemt godsejer og bo et bestemt sted. Reformen betød derfor blandt andet, at bønderne nu selv kunne bestemme, hvor de ville arbejde og bo. Reformen betød også, at bønderne kunne eje deres egen jord i stedet for at leje den af godsejeren. Og det betød, at der opstod en ny gruppe i samfundet: selvstændige gårdmænd.

Landboreformerne fik også betydning for, hvor bøndernes gårde lå. Før landboreformerne boede bønderne sammen i landsbyer og dyrkede i fællesskab jorden omkring landsbyen. Nu blev den enkelte gård ofte flyttet fra landsbyen ud på selve den mark, som bonden dyrkede. Dette er stadig synligt i det danske landskab, hvor mange gårde ligger for sig selv midt på den jord, som hører til gården. De nye, selvstændige gårdmænd fik større økonomisk frihed, men de havde som resten af befolkningen ingen politiske rettigheder. Det var stadig kongen, der bestemte det hele.

DEMOKRATI (1849)

Fra slutningen af 1700-tallet og op gennem første halvdel af 1800-tallet bredte tankerne om frihed til den enkelte borger og lighed mellem mennesker sig. I Danmark voksede utilfredsheden med, at kongen var enevældig. Man ønskede i stedet en demokratisk forfatning, der begrænsede kongens magt. Forfatningen skulle sikre, at befolkningen fik indflydelse* på de beslutninger, der blev taget i landet.

Demonstration i København i 1848 for en demokratisk forfatning.

Kong Frederik 7. gav i 1848 efter for kravet om demokrati. Han afgav sin enevældige magt og erklærede sig som konstitutionel konge. Det førte til Danmarks første frie forfatning, Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849. Grundloven betød, at Danmark fik to lovgivende forsamlinger: Folketinget og Landstinget, der sammen blev kaldt for Rigsdagen. Befolkningen kunne stemme om, hvem der skulle sidde i Rigsdagen, og fik dermed indflydelse på lovgivningen i Danmark.

Grundloven fra 1849 betød dog ikke, at alle borgere fik politisk indflydelse. Fx kunne kvinder, fattige og mænd under 30 år ikke stemme til Rigsdagen. Det fik de først mulighed for senere, i forbindelse med at grundloven blev ændret i 1915. Men sammenlignet med de fleste andre staters forfatninger på den tid var den danske grundlov meget demokratisk.

ET LILLE LAND (1864 – 1914)

I forbindelse med en krig mellem Det Tyske Forbund og Danmark i 1864 mistede Danmark de to hertugdømmer Slesvig og Holsten. Disse to områder havde gennem lang tid været en del af det danske rige. Nu blev Danmark meget mindre. Derfor blev det vigtigt at bruge det, der var tilbage af Danmarks jord, bedst muligt for at skabe vækst. Man gik fx i gang med at opdyrke den jyske hede. Og mange landmænd begyndte at avle dyr i stedet for blot at dyrke korn, fordi de kunne tjene mange flere penge på fx smør, flæsk og æg end på kornprodukter.

Maleri af tøj-fabrik i København i slutningen af 1800-tallet.

Fra 1840'erne blev der bygget jernbaner i Danmark. Det betød, at man pludselig kunne transportere varer og mennesker meget hurtigere end tidligere. Og efter 1870 begyndte industrialiseringen også at gå meget hurtigere. De mange nye fabrikker, som normalt lå i byerne, havde brug for meget arbejdskraft. Det betød bl.a., at mange fattige landarbejdere flyttede til byerne for at arbejde. Der opstod dermed en ny befolknings-gruppe: arbejderklassen. Og i løbet af 1870'erne blev der også dannet et politisk arbejderparti, Socialdemokratiet.

Flere af Folketingets nuværende partier opstod i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. De fleste bønder samlede sig om partiet Venstre, der blev dannet i 1870, mens godsejerne, de mere velstillede mennesker i byerne og ansatte i politiet, hæren og embedsmænd typisk stemte på Højre, som i 1915-16 blev til Det Konservative Folkeparti. I 1905 meldte en del af Venstres medlemmer sig ud og dannede Det Radikale Venstre, som især husmænd* og akademikere i de større byer stemte på.

NEUTRALITET OG BESÆTTELSE (1914 – 1945)

Tyske fly over København 9. april 1940.

Danmark var neutralt under 1. Verdenskrig (1914 – 1918). Under 2. Verdenskrig besatte* tyske tropper Danmark den 9. april 1940. Regeringen besluttede at bøje* sig og var tvunget til at samarbejde med den tyske besættelsesmagt. Den folkelige modstand mod den tyske besættelsesmagt blev efterhånden så stor, at samarbejdet med Tyskland brød* sammen i august 1943. Regeringen indgav sin afskedsbegæring*, og den danske hær blev opløst.

Krigens sidste halvandet år var præget* af en voksende modstand mod den tyske besættelsesmagt. Tyskerne og deres danske samarbejdspartnere blev angrebet i forskellige aktioner, hvor der blev brugt våben og sprængstoffer*. Danmark blev officielt befriet af britiske tropper den 5. maj 1945.

Fejring af befrielsen efter fem års tysk besættelse i København den 5. maj 1945.

Fakta-ark 21:

Danmarks historie efter 1945

Dette fakta-ark handler om:

- Vigtige perioder, begivenheder og personer i Danmarks historie efter 1945

DEN KOLDE KRIG

Efter 2. Verdenskrig stoppede Danmark sin neutralitetspolitik* og blev i 1949 medlem af forsvarsalliancen NATO. Danmark havde også forsøgt at holde sig neutral under 2. Verdenskrig, men blev besat af Tyskland. Alliancen bestod af USA, Canada og en række lande i Vesteuropa. Over for NATO stod Warszawa-pagten med Sovjetunionen og en række lande i Østeuropa. Ved at komme med i NATO valgte Danmark side i Den Kolde Krig, mellem de to nye supermagter USA og Sovjetunionen. Den Kolde Krig var blandt andet en kamp om, hvem der havde det største og bedste militær og flest atomvåben. Men det var også en kamp mellem to forskellige politiske ideologier – på den ene side Vestens liberale markedsøkonomi* og på den anden side Sovjets kommunistiske planøkonomi*.

Fra 1948 til 1951 gav USA store pengebeløb – med den såkaldte Marshall-plan – til en række lande i Vesteuropa, blandt andet Danmark. Pengene fra Marshall-planen skulle genopbygge de mange byer, huse, veje, fabrikker mm., som blev ødelagt under 2. Verdenskrig. Og så skulle USA's plan forhindre* kommunismens udbredelse til flere lande. Danmarks Kommunistiske Parti fik dog aldrig langvarig succes blandt vælgerne, og i 1958-59 meldte en stor gruppe af partiets medlemmer sig ud og dannede Socialistisk Folkeparti (SF).

Den økonomiske hjælp fra USA var med til at modernisere det danske landbrug efter 2. Verdenskrig. Man fik traktorer, mejetærskere og andre maskiner i stedet for heste. Derfor blev en stor del af arbejdskraften* på landet unødvendig, så mange flyttede fra landet ind til byerne i 1950'erne for at finde arbejde der.

Sovjetiske tropper på øvelse i Polen og canadiske tropper på i Vest-Tyskland under Den Kolde Krig.

ØKONOMISK VÆKST OG VELFÆRDSSTAT

Fra slutningen af 1950'erne var der høj økonomisk vækst* i Europa og også i Danmark. Fra 1957 til 1973 oplevede danskerne en meget stor økonomisk fremgang. Produktionen voksede, og der var arbejde nok til næsten alle. De fleste mennesker fik flere penge, og mange havde nu råd til at købe tv, køleskab, vaskemaskine, bil, sommerhus eller rejse på ferie i udlandet. Perioden kaldes derfor også 'De glade 60'ere'.

Den offentlige sektor velfærd blev også udbygget. Det var især i 1960'erne og 1970'erne, at den danske stat blev til den velfærdsstat, som vi kender i dag. Blandt andet kom der "Folkepension", det vil sige pension til alle ældre, og der blev bygget flere vuggestuer, børnehaver og plejehjem. Der var også mange flere, der kunne uddanne sig efter folkeskolen, det vil sige, at de kom på gymnasiet, erhvervsskoler og handelsskoler og uddannede sig fx til sygeplejersker, lærere eller ingeniører.

Mange kvinder kom i samme periode ud på arbejdsmarkedet. I midten af 1900-tallet havde langt de fleste gifte kvinder passet hjem og børn, mens mændene gik på arbejde uden for hjemmet. Fra 1960'erne fik flere kvinder uddannelse og arbejde, mens mange flere børn blev passet i en af de mange nye vuggestuer, børnehaver og fritidshjem. Der blev også hentet arbejdskraft* i udlandet, og mange udlændinge kom til Danmark for at arbejde. De fleste kom fra Tyrkiet, ex-Jugoslavien eller Pakistan.

UNGDOMSOPRØR OG KVINDEBEVÆGELSE

Fra slutningen af 1960'erne gjorde mange unge mennesker oprør* mod samfundets normer og værdier, som de mente var gammeldags. De syntes for eksempel, at en familie kunne være anderledes end en "kernefamilie" med mor, far og børn, og nye måder at leve sammen på blev mere accepteret: Par kunne bo sammen uden at være gift, og nogle lavede kollektiver, hvor mange voksne og børn boede sammen og havde fælles økonomi.

Unge mennesker til festival i København i 1971.
Foto: Jørgen Andel/Scanpix Ritzau.

Sex før ægteskabet blev også mere accepteret, og i 1966 blev p-pillen introduceret i Danmark. Nu kunne kvinderne selv styre, hvornår de blev gravide, og p-pillen fik stor betydning for kvinders seksuelle frihed. Studerende på universiteterne gjorde oprør og ville have indflydelse* på, at der blev undervist på nye måder og indholdet i studierne. Den traditionelle opdragelse af børn i familierne og skolerne blev erstattet af en ny pædagogik, hvor barnet og de voksne samarbejdede mere. I 1967 blev det forbudt at slå børn i skolen. Det var dog først 30 år senere, i 1997, at det blev forbudt for forældre at slå deres egne børn.

Kvindebevægelsen med for eksempel 'rødstrømpebevægelsen'* voksede sig stærk, og ligestilling mellem mænd og kvinder var et vigtigt politisk emne i 1970'erne. En meget vigtig sejr for kvindebevægelsen var, da der i 1973 blev indført fri abort, så kvinder nu selv kunne vælge, om de ville afbryde en graviditet (frem til 12. uge af graviditeten). Den fri abort gælder stadigvæk, og i 2025 er grænsen for den fri abort blevet hævet fra den 12. til den 18. graviditetsuge.

En anden vigtig sejr var, da Folketinget i 1976 vedtog en lov om ligeløn, der gav mænd og kvinder ret til den samme løn for det samme arbejde. Før havde det været lovligt, at kvinder tjente mindre end deres mandlige kollegaer. For eksempel tjente kvinder, der lavede sko i 1971, 549 kroner om ugen, mens mænd tjente 630 kroner om ugen, selvom de udførte det samme arbejde.

EU, KRISE OG INDVANDRING

I 1973 blev Danmark medlem af EF (EU). Det skete efter en folkeafstemning, hvor danskerne skulle stemme ja eller nej til, om Danmark skulle være medlem. Et flertal på 63,4 procent stemte ja til EF. For ja-sigerne var det vigtigt, at Danmark fik bedre muligheder for at handle med andre europæiske lande, og at dansk landbrug kunne få økonomisk støtte fra EF. Nej-sigerne mente, at Danmark opgav noget af sin ret til at bestemme selv, og at medlemsskabet ville gå ud over velfærdsstaten og danskernes nationale identitet*.

I løbet af 1970'erne blev Danmark, som mange andre vestlige lande, ramt af en økonomisk krise. Krisen kom især fordi priserne på olie steg meget i 1973 og igen i 1979 på grund af krige og politiske problemer i Mellemøsten. Olie blev brugt i industrien og til at varme boliger op, og Danmark producerede dengang kun meget lidt olie.

Socialdemokratiet havde siddet i regering og haft statsministerposten de fleste (i alt 41) år mellem 1929 og 1982, mens de borgerlige partier (Venstre og Det Konservative Folkeparti) kun havde dannet regering i kortere perioder. Men i 1982 fik Danmark en borgerlig regering, som sad i over ti år (frem til 1993). Siden 1982 har der i alt været 17 år med en socialdemokratisk statsminister og 24 år med en borgerlig statsminister. Vigtige politiske emner gennem 1980'erne var Danmarks økonomiske problemer med underskud på de offentlige budgetter og Danmarks handel med udlandet.

Fire tidligere statsministre, Poul Nyrup Rasmussen (1993-2001), Lars Løkke Rasmussen (2009-11 og 2015-19), Helle Thorning Schmidt (2011-15) og Anders Fogh Rasmussen (2001-09) ankommer til en femte statsministers Poul Schlüters (1982-93) begravelse. Foto: Martin Sylvest/Scanpix Ritzau.

Der var også stærke politiske bevægelser som fredsbevægelsen, der arbejdede mod oprustning* og våbenkapløb* mellem stormagterne, og miljøbevægelsen, der fx var imod atomkraft. I 1985 besluttede Folketinget, at der ikke skulle bygges atomkraftværker i Danmark.

I 1980'erne kom der flere og flere indvandrere til Danmark, og i større danske byer var der bydele, hvor mange beboere havde en anden etnisk baggrund end dansk. Samtidig havde mange flygtninge og indvandrere svært ved at finde arbejde og få en uddannelse. Mange danskere følte, at nogle indvandrere havde en meget anderledes kultur, og at de ikke altid var gode nok til at lære det danske sprog. I løbet af 1990'erne fyldte diskussionen om indvandrere mere og mere i den offentlige debat. Ønsket om ændringer i udlændinge- og integrationspolitikken betød, at Dansk Folkeparti blev valgt ind i Folketinget første gang i 1998. Diskussionen fortsatte ind i det nye årtusinde og forskellige danske regeringer strammede udlændingepolitikken. Stramningerne betød blandt andet

- at det blev sværere at få udenlandsk familie til landet (familiesammenføring)
- at nytilkomne uden arbejde ikke kunne få fuld kontanthjælp men fik et lavere beløb
- at man skulle have boet længere tid i Danmark for at kunne få dansk indfødsret (statsborgerskab) og have haft arbejde det meste af tiden, ikke begå alvorlig kriminalitet, lære det danske sprog og have viden om dansk historie, samfund, kultur og om danske værdier som demokrati og ligestilling.

NYE ØKONOMISKE UDFORDRINGER

I løbet af 1990'erne begyndte Danmarks økonomi at blive bedre. Økonomien voksede hurtigere, flere kom i arbejde, og staten havde igen flere indtægter* end udgifter*. Produktionen af olie og gas fra Nordsøen betød desuden, at Danmark kunne sælge mere olie og gas i udlandet, end landet købte.

Efter cirka 15 år med god økonomi blev Danmark i 2008 ramt af en international finanskrisen. Krisen startede i USA, men spredte sig hurtigt til Europa. I Danmark faldt værdien af landets samlede produktion med fem procent i 2008-09. Det var den største tilbagegang for dansk økonomi siden 2. Verdenskrig. Krisen betød, at flere blev arbejdsløse. Da krisen begyndte, var arbejdsløsheden den laveste i 30 år, og der var et stort overskud på statens budget. Senere kom der underskud, men Danmark fik alligevel ikke lige så store problemer med underskud og gæld som mange andre europæiske lande. Fra omkring 2015 er der igen kommet overskud på statens budget, og arbejdsløsheden i Danmark er faldet.

Et af de største problemer for Danmark og de fleste andre europæiske lande er, at der bliver mange flere ældre i forhold til antallet af dem, der er i den alder (15 til 64 år), hvor man typisk arbejder og betaler skat. Det skyldes for det første at befolkningen lever længere, så vi bliver ældre og ældre, men også, at der bliver født færre børn end før.

I 2024 kunne kvinder i Danmark forvente at leve 83,7 år mod 76,6 år i 1973-74. Mænd kunne forvente at leve i 79,9 år mod 70,8 år i 1973-74. I samme periode faldt fødselstallet, det vil sige, at hver kvinde i gennemsnit fødte færre børn (1,5 i 2024 og 1,9 i 1973). Desuden starter de fleste i dag arbejdslivet i en senere alder, fordi de uddanner sig i flere år end tidligere. Derfor er der de sidste cirka 35 år lavet en række politiske reformer, der skal få flere ud på arbejdsmarkedet. For eksempel skal man være ældre end tidligere for at gå på pension, og perioden, hvor man kan få økonomisk hjælp fra arbejdsløshedskassen (a-kassen), hvis man bliver arbejdsløs, er blevet kortere. Og så er skatten på arbejdsindkomst blevet sænket for at gøre det mere attraktivt at arbejde.

*Pensionister på altan i lejlighed i København.
Foto: Christian Lindgren/Ritzau Scanpix.*

CORONA

En væsentlig udfordring i årene 2020-22 var sygdommen covid-19 – også kaldet corona. Sygdommen blev opdaget i Kina i 2019, og i Danmark blev det første tilfælde registreret i februar 2020. Regeringen, Folketinget, Sundhedsstyrelsen og andre prøvede at bekæmpe sygdommen med forskellige tiltag, der skulle bekæmpe smitterisikoen, herunder, at folk fx ikke var sammen med for mange andre mennesker, at folk holdt afstand til hinanden, og at de sprittede hænder af. På denne måde prøvede man at forhindre*, at for mange blev smittet på én gang, så der ikke var flere, der skulle behandles på samme tid, end sygehusene havde plads til.

Man kunne heller ikke rejse så frit mellem Danmark og udlandet som normalt. Skolerne var desuden lukkede i perioder, og eleverne blev undervist hjemme via internettet. Mange restauranter, caféer, museer og teatre var lukkede i perioder, fodboldkampe og anden sport foregik uden tilskuere, og mange arbejdede hjemmefra. Sundhedsvæsenet testede dagligt tusindvis af mennesker for at finde frem til de smittede.

Et andet vigtigt middel til at bekæmpe sygdommen var at vaccinere befolkningen. Det tog kun cirka et år fra sygdommens begyndelse at udvikle vacciner mod coronavirus, og i december 2020 blev den første dansker vaccineret. Siden da er de fleste (cirka 90 procent af Danmarks befolkning) vaccineret med to eller tre stik.

*Statsminister Mette Frederiksen vaccineres mod coronavirus.
Foto: Statsministeriet.*

Fakta-ark 22:

Dansk kultur

Der er en lang tradition for litteratur, teater, billedkunst, musik, arkitektur og film i Danmark.

Dette fakta-ark handler om:

- Vigtige skikkelser fra dansk kultur

1700-TALLET

Ludvig Holberg (1684-1754) er også blevet kaldt 'dansk litteraturs far'. Han voksede op i den norske by Bergen. Han flyttede som ung til Danmark, hvor han tilbragte hele sit voksne liv, som professor ved universitetet i København. Og som en meget flittig forfatter.

Han lagde grunden til dansk teater med komedier som 'Jeppe på Bjerget'. Og han skrev 'Epistler' – det vil sige korte prosatekster – om oplysningstidens ideer: tolerance, god undervisning, ligeret mellem mænd og kvinder. Holberg blev berømt i Europa med romanen 'Niels Klims underjordiske rejse' (1741), hvor han, ligesom i Epistlerne, udbreder sine filosofiske ideer.

1800-TALLET

H.C. Andersen (1805-1875) var en dansk forfatter, der blev verdensberømt for sine eventyr. H.C. Andersen blev født i Odense som søn af en fattig skomager. Han flyttede til København, da han var 14 år. Han skrev bl.a. romaner, digte og eventyr. H.C. Andersens eventyr er oversat til ca. 125 sprog. Blandt hans mest kendte eventyr er 'Grantræet' og 'Den Grimme Ælling'. Disse eventyr viser Andersens særlige evne til at udstyre dyr og planter med menneskelige stemmer og med dyr og planter at fortælle om menneskers fejl og drømme.

Søren Kierkegaard (1813-1855) var en dansk filosof, hvis tanker om menneskets eksistens har påvirket folk i mange lande helt op til i dag. Han understregede menneskers ret og pligt til at træffe valg om deres eget liv. Hvor vigtigt valget er for ham, kan man høre på en af hans kendteste titler, 'Enten-eller' (1843).

P.S. Krøyer (1851-1909) var en dansk kunstmaler. P.S. Krøyer blev født i Stavanger i Norge, men han boede det meste af sit liv i Danmark. Han blev uddannet på Kunstakademiet i København. I 1880'erne og 1890'erne var han med i en gruppe af kunstnere, som boede i Skagen i Nordjylland for at arbejde. De malerier, som han malede i Skagen, er meget berømte i Danmark, og en række af dem kan ses på Skagens Museum.

Hip, hip, hurra! Malet af P.S. Krøyer i 1888.

1900-TALLET

Carl Nielsen (1865-1931) var en dansk komponist. Med korværker og symfonier bidrog han til den internationale koncertsalskultur. Fx symfonien 'Det udspekulerte' (1916).

Han har også komponeret musik til danske digte, der gjorde dem til vidt udbredte sange som 'Jens Vejmand', 'Solen er så rød, mor', 'Den danske sang er en ung blond pige'.

Karen Blixen (1885-1962) var en dansk forfatter. Karen Blixen ejede og bestyrede i mange år en kaffefarm i Kenya. Hendes oplevelser på farmen blev grundlag for hendes bog 'Den afrikanske farm', som hun skrev i 1937, efter at farmen var solgt, og hun vendt tilbage til Danmark. 'Den afrikanske farm' er også blevet filmatiseret i USA.

Karen Blixen er også kendt for en særlig slags historiske noveller, som man kan finde i for eksempel 'Syv fantastiske fortællinger' (1935).

En anden kendt forfatter er Tove Ditlevsen (1917-76). Hun voksede op i en fattig familie på Vesterbro i København, og hun drømte allerede som barn om at blive digter, selv om hendes far sagde, at det kunne piger ikke blive. Hun skrev både digte og romaner om at være barn, kvinde og fattig i datidens samfund, og blandt hendes hovedværker er Barndommens Gade (1943) samt bøgerne Barndom (1967), Ungdom (1967) og Gift (1971).

Arne Jacobsen (1902-1971) var en dansk arkitekt, der er kendt for 'funktionalisme', det vil sige en udformning af huse og møbler, der lægger vægt på hvad de skal bruges til. Han har tegnet Danmarks Nationalbank i København.

Blandt hans møbler er det mest udbredte '7-eren', en hverdagsstol fremstillet af krydsfinér og metal. Og den eksklusive lænestol opkaldt efter det, den ligner: 'Ægget'.

2000-TALLET

Thomas Vinterberg (født 1969) er en dansk filminstruktør. Blandt andet har han lavet filmen 'Druk' (2020), som vandt en Oscar i 2021. I 'Druk' forsøger fire gymnasielærere at gøre deres liv mere spændende ved at drikke, så de har alkohol i blodet hele dagen. Det går godt i begyndelsen, men efterhånden kommer det ud af kontrol og ender i en tragisk ulykke.

Mange af Thomas Vinterbergs film fortæller historier om dilemmaer i familien. Mellem de voksne og mellem forældre og børn. Det kan være om seksuelt misbrug, 'Festen' (1998), om falske beskyldninger, 'Jagten' (2012) eller om bristede håb, 'Kollektivet' (2016).

En anden dansk filminstruktør Susanne Bier (født 1960) har også vundet en Oscar for 'Hæven' (2010), som sætter fokus på i hvilke situationer i livet, det er henholdsvis rigtigt og forkert at hævne sig på andre.

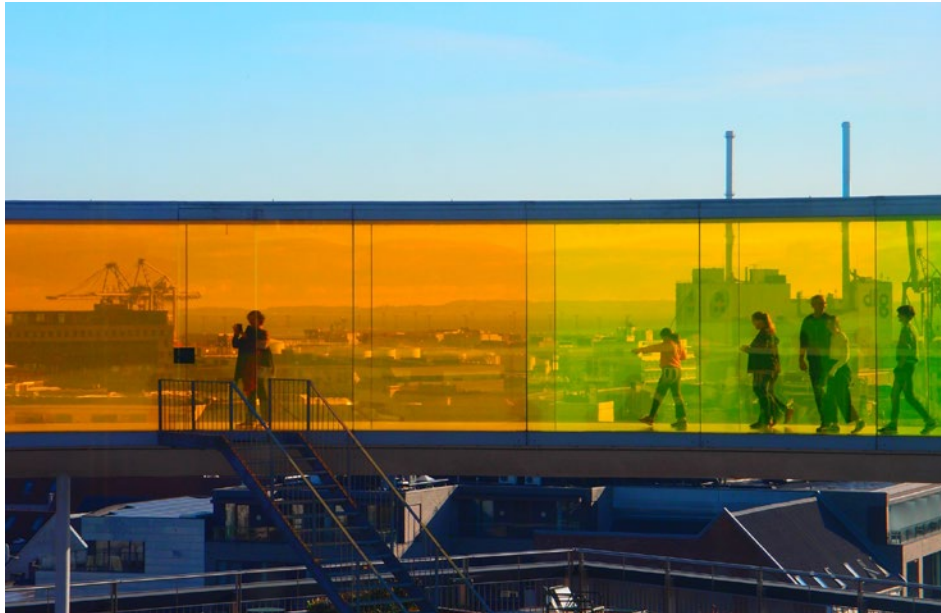
Danmark har vundet Eurovision Song Contest (Det Europæiske Melodi Grand Prix) tre gange. Første gang var i 1963 med 'Dansevise', som blev fremført af Grethe Ingmann (1938-90) og Jørgen Ingmann (1925-2015). Anden gang i år 2000 med 'Smuk som et stjerneskyd/Fly on the Wings of Love', skrevet og fremført af duoen Brødrene Olsen, der består af Jørgen Olsen (født 1950) og Niels Olsen (født 1954). Tredje gang var i 2013 med 'Only Teardrops', som blev sunget af Emmelie de Forest (født 1993).

I 1990'erne havde den dansk-norske musikgruppe Aqua stor succes med deres popmusik. Særligt nummeret 'Barbie Girl' var et globalt hit. Aqua solgte i alt 28 millioner cd'er og er dermed et af de mest sælgende danske bands nogensinde.

Musikgruppen Aqua i 1998.

En anden kunstner er dansk-islandske Olafur Eliasson (født 1967). Et af hans mest kendte værker er 'Your rainbow panorama' (Din regnbueudsigt) (2011) oven på kunstmuseet ARoS i Aarhus, som er en 150 meter lang cirkelformet gangbro i glas, hvor man kan se ud over Aarhus i alle regnbuens farver.

*Your Rainbow Panorama, Olafur Eliasson 2011, ARoS Aarhus Kunstmuseum.
Foto: Tue Schou Pedersen.*

Forfatteren Yahya Hassan (1995-2020) debuterede med digtsamlingen 'Yahya Hassan' (2013). Samlingen er den digtsamling, som har solgt flest eksemplarer (over 100.000) i Danmark nogensinde. Hassans digte om at vokse op og være ung som indvandrer i et ghettokvarter* skabte voldsom debat, fordi de pegede på problemer og på sammenstød mellem danske normer og normerne i socialt belastede indvandrer miljøer.

Fakta-ark 23:

Traditioner og mærkedage

Som i mange andre lande er der i Danmark en række dage i løbet af året, hvor man markerer fx kirkelige højtider eller historiske begivenheder, der har haft stor betydning for Danmark. Ofte hører der særlige traditioner til de enkelte dage. På mange af disse dage har man normalt fri fra arbejde eller skole.

Dette fakta-ark handler om:

- Traditioner og mærkedage

MÆRKEDAGE

Fastelavn

Fastelavn er et andet ord for karneval. Det er en forårsfest, der går helt tilbage til oldtidens Romerrige og Ægypten. Fastelavn var oprindeligt* begyndelsen på den kristne fastetid*, som begyndte 40 dage før påske.

I vore dage er der tradition for at fejre fastelavn ved, at børnene klæder sig ud og slår katten af tønden. Det siges, at der i gamle dage var en levende kat i tønden. I dag er der slik og frugt i tønden. Den, der slår det sidste bræt af tønden, kaldes kattekonige. Fastelavn ligger syv uger før påske.

Påske

Påskens er en af de vigtigste højtider i den kristne religion. Den kristne påske markerer, at Jesus blev korsfæstet* og døde, og at han opstod* fra de døde. Påskens markeres med gudstjenester og koncerter i kirkerne. Påskedagene er palmesøndag, skærtorsdag, langfredag, påskedag og 2. påskedag. Alle disse dage er helligdage, hvor de fleste har fri fra arbejde eller skole. I mange familier samles man til påskefrokoster, hvor man spiser en stor frokost og ofte drikker en særlig øl, der kaldes påskebryg.

Fra gammel tid er der også en tradition for, at man giver påskeæg. I dag er påskeæg ofte lavet af chokolade. Påsken ligger hvert år om foråret i enten marts eller april, men altså modsat julen ikke på faste datoer.

Pinse

Pinsen holdes inden for den kristne tradition syv uger efter påske. Den holdes til minde om, at Helligånden ifølge Bibelen kom ned til jorden den syvende søndag efter påskesøndag.

Pinsen ligger hvert år i maj eller juni og omfatter pinsedag og 2. pinsedag, som begge er helligdage. Der holdes pinsegudstjenester i kirkerne over hele landet.

1. maj

1. maj har siden 1889 været arbejdernes internationale demonstrations- og festdag. 1. maj arrangeres af fagforeninger og politiske organisationer. Det er forskelligt fra arbejdsplads til arbejdsplads, om man har fri den dag. Mange skolebørn har fri 1. maj.

5. maj

Den 5. maj 1945 blev Danmark befriet efter fem års tysk besættelse* under 2. Verdenskrig. Da meddelelsen om den tyske kapitulation* kom den 4. maj om aftenen, fjernede* mange mennesker de mørklægningsgardiner*, man skulle bruge under krigen. Og man lod lyset skinne ud gennem alle vinduer. Mange mindes stadig denne aften ved at sætte stearinlys i vinduerne.

Grundlovsdag

Den 5. juni er grundlovsdag. Den dag fejrer man, at Danmarks første frie forfatning* blev indført den 5. juni 1849. Der holdes møder over hele landet (grundlovsmøder), hvor der bliver holdt taler om demokrati og folkestyre. Grundlovsdag er ikke en officiel fridag, men offentlige kontorer og mange butikker har lukket.

Sankthans

Den 23. juni om aftenen fejres sankthans. Baggrunden for sankthansaften er en blanding af hedensk* folkelig tradition og kristendom. Sankthansaften samles man og tænder bål. I den folkelige tradition markerer festen, at det er midsommer.

Jul

Julen markerer i den kristne tradition Jesu fødsel. Juleaftensdag, den 24. december, holdes der julegudstjenester, og den dag er der mange børn og voksne, der går i kirke.

I Danmark har man normalt fri fra arbejde og skole den 24., 25. og 26. december. Disse tre dage kaldes juleaftensdag, juledag og 2. juledag. I mange familier fejrer flere generationer juleaften sammen. Man har juletræ*, spiser en traditionel julemiddag, danser om juletræet, synger julesalmer og julesange og giver hinanden julegaver. I familier, hvor der er børn fra flere ægteskaber, holdes der ofte jul flere gange, så børnene både fejrer jul med deres far og deres mor. Juledag og 2. juledag samles man i mange familier til julefrokost.

På de fleste arbejdspladser og blandt venner holder man i december måned også julefrokoster. Der er forskellige traditioner for julefrokoster, men fælles for de fleste er, at man spiser meget mad og drikker øl og snaps.

Nytår

Nytåret fejres i Danmark den 31. december om aftenen, hvor mange holder fest sammen med deres venner og skyder fyrværkeri af. Mange har tradition for at lade nytårsfesten begynde med kongens nytårstale, som bliver vist i fjernsynet klokken 18. Nytårsdag, 1. januar, holder statsministeren en nytårstale, der bliver sendt i fjernsynet. Den første januar holder langt de fleste arbejdspladser og butikker lukket.

ØVRIGE MÆRKEDAGE

Ramadan og Eid

I takt med at flere folk i Danmark er muslimer, markerer flere institutioner på forskellig vis fejringen af Eid, dvs. festen, der markerer afslutningen på muslimernes fastemåned Ramadan. Ramadan holdes til minde om den måned, hvor profeten Muhammad ifølge Koranen fik sin første åbenbaring fra Allah via ærkeenglen Gabriel. I fastemåned er der mange muslimer, der hverken spiser eller drikker, mens solen er på himlen. Når Ramadanen er forbi, fejres det med en fest, som hedder Eid al-Fitr.

Jødisk påske og pinse

En af de vigtigste jødiske højtider er den jødiske påske. Den holdes blandt andet til minde om jødernes udvandring fra Ægypten. Der er tradition for, at man spiser lam og usyret brød under den jødiske påske. Under den jødiske pinse fejrer man pagtslutningen på Sinai's bjerg – hvor Moses modtog de ti bud, og hvor jøderne indgik pagt med Gud.

Kinesisk nytår

Af andre mærkedage, som er kommet til Danmark via den øgede kulturelle udveksling, kan nævnes kinesisk nytår. Kinesisk nytår er den vigtigste traditionelle kinesiske helligdag. Det kinesiske nytår starter på den første dag i den første måned i den kinesiske kalender og slutter med lanternefestival på den 15. dag.

Andre mærkedage

Nogle fejrer den amerikanske tradition halloween, hvor børnene klæder sig ud som hekse, spøgelser eller lignende. Flere steder i landet fejres desuden karneval efter sydamerikansk forbillede med udklædning, sambamusik og optog.

Fakta-ark 24:

Danmarks forsvars- og sikkerheds- politik

I 1945, lige efter 2. Verdenskrig, blev Danmark medlem af FN*. I 1949, i starten af Den Kolde Krig*, blev Danmark medlem af NATO* sammen med blandt andet USA og en række andre vesteuropæiske lande. Medlemskabet af FN og NATO blev efter 2. verdenskrig grundlaget for Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitik.

Dette fakta-ark handler om:

- Danmarks udenrigspolitik siden 2. Verdenskrig

I årene efter 2. Verdenskrig og frem til omkring 1990 deltog Danmark i mange af FN's fredsbevarende missioner. Danmark udsendte soldater for at hjælpe med at løse konflikter og skabe fred rundt om i verden, fx ved at sørge for at våbenhviler blev overholdt og beskytte civilbefolkningen.

Efter afslutningen af Den Kolde Krig (cirka 1990) udviklede Danmark lidt efter lidt en "aktivistisk udenrigspolitik". Det betød, at Danmark begyndte at deltage mere aktivt i internationale konflikter, også i andet end fredsbevarende missioner.

I 1990 begyndte Golfkrigen, da Irak besatte nabolandet Kuwait. På baggrund af en FN-beslutning ledte USA i 1991 en militær aktion, der skulle befri Kuwait. Danmark sendte et skib afsted som et bidrag til den internationale militære styrke. Skibet deltog dog ikke i aktive militære handlinger.

I begyndelsen af 1990'erne begyndte borgerkrigen i det tidligere Jugoslavien. Her blev danske soldater sendt ud som en del af FN's styrker. De skulle være med til at skabe fred. I denne konflikt kom de i direkte kamp med serbiske styrker i Bosnien i 1994.

Også i Kosovo, som dengang var en provins i Serbien, var der borgerkrig i slutningen af 1990'erne. Her blev det albanske befolkningsflertal udsat for overgreb fra regeringen. Efter lange forhandlinger uden resultat greb NATO militært ind i 1999. Danske jagerfly deltog i NATO's aktioner.

NYE MÅL EFTER TERRORANGREBET PÅ USA

Et vendepunkt for NATO og alle medlemslandene var terrorangrebet på USA den 11. september 2001. Her slog terrorister omkring 3.000 mennesker ihjel ved at kapre passagerfly og flyve dem ind i blandt andet 'World Trade Center' i New York. Efter dette terrorangreb blev international bekæmpelse af terrorisme en vigtig opgave.

Tidligere havde NATO kun været klar til at reagere på trusler fra andre nationer. Men efter terrorangrebet tog NATO et nyt skridt i sit samarbejde. NATO ville også bekæmpe andre trusler mod medlemslandene, også terrortrusler fra terrorgrupper. Danmark deltog derfor i årene efter 2001 i militære missioner rundt omkring i verden for at bekæmpe terrorisme. Terrororganisationen Al Qaeda,

der stod bag angrebet på USA 11. september 2001, havde base i Afghanistan. Derfor invaderede styrker, ledet af NATO og med mandat fra FN, landet i oktober 2001 og afsatte den islamistiske Taliban-regering, der samarbejdede med Al Qaeda. I 2002 besluttede det danske Folketing at sende danske soldater til Afghanistan for at deltage i krigen.

De danske soldater blev sammen med britiske soldater sendt til den sydlige Helmand-provins, der var en af de mest urolige i landet. I alt 44 danske soldater mistede livet. Efter 2014 var de danske udsendte soldaters opgave blevet at træne og støtte afghanerne, så de selv kunne stå for sikkerheden i landet – og siden er de danske soldater blevet trukket helt hjem. Efter 20 år med borgerkrig erobrede Taliban igen magten i Afghanistan i 2021.

Danske tropper i Afghanistan.

I 2003 førte USA og en række andre lande krig mod Irak og landets diktator Saddam Hussein. Krigen begyndte, fordi Irak ikke samarbejdede om den nedrustning*, som FN havde pålagt landet efter Golfkrigen i 1991. Og fordi USA mente, at Irak ulovligt havde udviklet masseødelæggelsesvåben*. Der blev dog aldrig fundet nogen masseødelæggelsesvåben.

Saddam Hussein blev fjernet fra magten i 2003. Bagefter var danske soldater sammen med soldater fra andre lande med til at genopbygge Irak efter krigen og skabe bedre levevilkår og demokrati for irakerne.

I 2011 besluttede man, at Danmark skulle deltage i en militær aktion i Libyen med mandat fra FN. Aktionen skulle beskytte civilbefolkningen mod overgreb fra landets diktator Muammar Al-Gaddafi. Danmark leverede fly til aktionen og gennemførte flere bombardementer.

Da terrorbevægelsen Islamisk Stat i 2014 erobrede store dele af Irak og Syrien, ledte USA en militær mission, der skulle bekæmpe terrorbevægelsen. Her deltog Danmark også med både fly og soldater, der skulle træne irakiske soldater.

Fjernelsen af Saddam Hussein i Irak og Muammar Al-Gaddafi i Libyen har dog ikke været uden problemer. I begge lande har der efterfølgende været mange konflikter – noget der ligner borgerkrig – mellem forskellige grupper.

Ruslands besættelse af halvøen Krim i Ukraine i 2014 samt krigen i Ukraine siden 2022 har skabt bekymring for, om Rusland også vil angribe andre lande. NATO er derfor vendt tilbage til sit oprindelige fokus på at kunne forsvare sit eget territorium* mod angreb fra andre lande.

Derfor har Danmark for eksempel besluttet at bruge mange flere penge på forsvaret frem mod 2030, så vi sammen med de andre NATO-lande bedre vil kunne forsvare os mod et angreb. Desuden er det i 2024 besluttet, at der skal indkaldes flere soldater, og at værnepligten forlænges fra fire til 11 måneder.

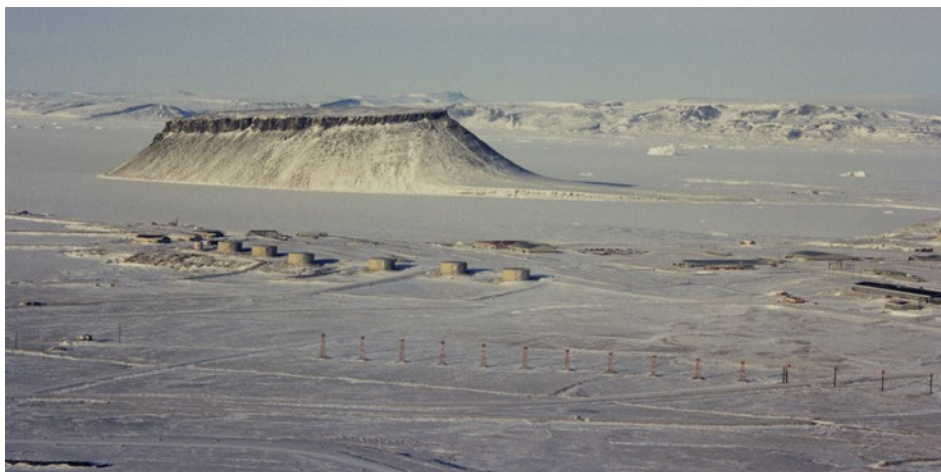
Som reaktion på det russiske angreb på Ukraine har Vesten støttet Ukraine med våben og træning, så landet kan forsvare sig mod det russiske angreb. Og Vesten har også forsøgt at svække den russiske økonomi ved at forbyde salg af en række varer til Rusland samt forbyde køb af russisk olie. Mange vestlige virksomheder har trukket sig ud af Rusland.

RIGSFÆLLESSKABET, GRØNLAND OG ARKTIS

Grønland, som er en del af det danske Rigsfællesskab, havde en stor betydning under den Kolde Krig. Grønland ligger tæt på både USA og det daværende Sovjetunionen, og man skulle flyve hen over Grønland for at tage den korteste rute mellem USA, Europa og Sovjetunionen. Den korteste vej for raketter i tilfælde af krig mellem USA og Rusland/Sovjetunionen går også hen over Grønland. Derfor havde Grønland en strategisk betydning i forhold til forsvarssamarbejdet, og i 1951 underskrev Danmark og USA en aftale om USA's militære aktiviteter

i Grønland. Samme år byggede amerikanerne en stor luftbase ved Qaanaaq (Thule) i det nordlige Grønland. På basen byggede USA også en radarstation, der kunne overvåge luftrummet over Grønland og havområder omkring Grønland, der blev brugt til søfart. Basen var vigtig for luftforsvaret af USA og NATO, og den bruges stadig af USA i dag, og har navnet Pituffik Space Base (Pituffik Rumbase).

Den amerikanske base ved Qaanaaq (Thule) i det nordlige Grønland.

Det varmere klima og afsmeltningen af isen i og omkring Grønland giver bedre mulighed for at finde olie, gas og mineraler, som før har været indefrosset. Og hvis havet omkring Arktis i fremtiden bliver isfrit store dele af året, åbner det for, at der kan komme nye, kortere skibsruter mellem verdens kontinenter.

Det danske inspektionsskib 'Vædderen' patruljerer ved Grønlands kyst.

Det arktiske område er derfor stadig i fokus for dansk sikkerhedspolitik. De internationale stormagter USA, Rusland og Kina er dog alle interesserede i Arktis. Det er de, fordi landene har interesse i at beskytte deres eget land mod angreb fra andre. Men også fordi landene har økonomiske interesser i for eksempel minedrift og transport af varer med skib. Det kan udfordre Rigsfællesskabets mål om, at Arktis skal være et fredeligt område.

I 2025 er det derfor også besluttet at styrke det danske forsvars tilstedeværelse omkring Grønland og ikke mindst for at kunne overvåge* området. Der er således besluttet at bruge købe nye skibe, der er særligt egnede sig til at sejle i arktisk klima og droner, der kan overvåge store områder over lange afstande.

Fakta-ark 25:

Diskrimination, antisemitisme, hadforbrydelser og ekstremisme

Danmark er bygget på idealer om blandt andet frihed og demokrati. Disse er fastlagt i Danmarks grundlov. Grundloven bestemmer for eksempel, at man kan sige eller skrive, hvad man vil (ytringsfrihed). Grundloven bestemmer også, at man kan vælge den religion, man ønsker (religionsfrihed). Grundloven giver også ret til at danne foreninger og være medlem af foreninger (foreningsfrihed) og til at forsamle sig for eksempel til demonstrationer (forsamlingsfrihed).

Den enkeltes frihed er altså en grundlæggende værdi i Danmark. Men for at sikre, at friheden ikke bruges til at skade andre, har staten også ret til at begrænse friheden. Man taler om, at "frihed skal bruges under ansvar". Derfor er det ulovligt at misbruge friheden for eksempel til at diskriminere andre. Der er tale om diskrimination, hvis man gør forskel på mennesker, behandler dem dårligere, på grund af deres religion, politiske holdning, hudfarve, køn, etnicitet, seksuelle orientering, alder mv.

Dette fakta-ark handler om:

- Diskrimination
- Antisemitisme
- Hadforbrydelser
- Ekstremisme

Der er en række love, som forbyder diskrimination, fx må man ikke fravælge ansøgere til et job eller nægte folk adgang til offentlige steder på grund af deres etniske oprindelse. Man må heller ikke offentligt sige eller skrive noget, der håner eller truer andre på grund af for eksempel deres race, hudfarve, religion eller seksuelle orientering. Ligesom det også er ulovligt offentligt at støtte eller opfordre til, at andre begår en forbrydelse – fx ved at støtte eller opfordre til vold mod en bestemt gruppe mennesker. Man må heller ikke offentligt udtrykke sin tydelige støtte til et begået terrorangreb.

Selvom idealer om lighed og demokrati har en lang tradition i Danmark, oplever nogle alligevel diskrimination. Undersøgelser viser, at næsten halvdelen af alle med ikke-vestlig indvandrerbaggrund i Danmark har oplevet at blive diskrimineret på en eller anden måde på grund af deres etniske oprindelse. Og studier viser, at ansøgere med visse udenlandske navne har sværere ved at få en lejlighed eller komme til jobsamtale, også selvom de er lige så kvalificerede som ansøgerne med typisk danske navne.

Lovene, som forbyder diskrimination, er lavet for at beskytte religiøse, etniske og seksuelle minoriteter mod overgreb og usaglig forskelsbehandling. Og forbrydelser mod minoriteter kan man straffe særlig hårdt, hvis de bliver begået på grund af ofrenes etniske oprindelse, religion, seksuelle orientering eller lignende. Sådanne forbrydelser kaldes også hadforbrydelser.

I perioden 2017-22 registrerede politiet 3.107 sager om hadforbrydelser; 1.709 (55 procent) på grund af ofrenes race eller etnicitet; 893 (29 procent) på grund af ofrenes religion og 516 (17 procent) på grund af ofrenes seksuelle orientering.

Forbrydelserne er typisk hadefulde ytringer, vold, hærværk eller trusler. Det svarer til 517 hadforbrydelser i gennemsnit pr. år i perioden eller mere end én sag hver dag.

Men det er svært at vide, hvor mange der reelt bliver udsat for hadforbrydelser, fordi der er mange, som ikke anmelder det til politiet.

Den jødiske minoritet i Danmark er en gruppe, der er særligt udsat for hadforbrydelser. I perioden 2017-22 registrerede politiet 337 hadforbrydelser mod jøder. Det er et højt tal i betragtning af, at der bor i alt 6-8.000 jøder i Danmark. Næsten hver tredje af de hadforbrydelser, der blev anmeldt i Danmark på grund af ofrets religion, og hver 10. af alle hadforbrydelser i Danmark, blev begået mod jøder.

For eksempel blev over 80 gravsten på en jødisk gravplads i Randers i 2019 hældt over med maling og væltet af mænd fra en nynazistisk bevægelse. Det skete symbolsk den 9. november, det vil sige på årsdagen for Krystalnatten i 1938, hvor nazisterne blandt andet ødelagde og brændte jødiske butikker, synagoger, boliger og skoler i Tyskland.

Uden for Københavns Synagoge efter terrorangrebet i 2015.
Foto: Tue Schou Pedersen.

I 2015 forsøgte en terrorist med sympati for terrororganisationen Islamisk Stat at komme ind i den jødiske synagoge i København. Han skød og dræbte en jødisk vagt og sårede to politibetjente uden for synagogen. Terroristen blev bagefter selv dræbt, da politiet forsøgte at anholde ham. Tidligere på dagen havde terroristen også angrebet Kulturhuset Krudttønden og skudt og dræbt en filminstruktør under et debatomøde om ytringsfrihed.

Efter konflikten mellem Israel og Hamas begyndte i oktober 2023, har jødiske borgere i Danmark oplevet flere trusler og mere chikane.

Der begås også hadforbrydelser mod andre grupper. For eksempel blev en dansk partileder i 2020 dømt for i en video at udtale, at "danskerne og Danmark er alt for højt udviklet og avanceret til at kunne sameksistere med det meget lavtstående muslimske kulturaflald". Og i 2017 blev en mand dømt for at have spyttet og slået en homoseksuel mand i hovedet i et tog.

I 2015 blev der malet nazistisk graffiti med trusler og sat ild til en bil på asylcenter af en gerningsmand, som var modstander af den danske flygtningepolitik. Gerningsmanden blev idømt et og et halvt års fængsel.

Andre gange bliver forbrydelser begået, fordi gerningsmændene ikke kan lide offerets politiske synspunkter. I 2003 angreb to mænd daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen og udenrigsminister Per Stig Møller med maling i Folketinget på grund af Danmarks støtte til USA's invasion af Irak (Irakkrigen). De to gerningsmænd blev idømt henholdsvis tre og fire måneders fængsel. Domstolene mente, at det var særligt alvorligt, at de havde angrebet repræsentanter for folkestyret. De senere årtier har Politiets Efterretningstjeneste måttet beskytte et stigende antal politikere med livvagter, fordi den vurderer, at flere politikere er truet af angreb eller chikane.

Fakta-ark 26:

Klima

Et stort energiforbrug – ved afbrænding af kul, olie og gas (fossile brændsler) – inden for blandt andet produktion og transport har været afgørende for at skabe den store økonomiske vækst de seneste 150 år. Men det har også ført til en stor udledning af CO₂ og andre drivhusgasser i atmosfæren. Man taler om drivhusgasser og 'drivhuseffekten', fordi disse gasser – ligesom et drivhus – på den ene side lukker solens stråler ind, men på den anden side begrænser varmen i at slippe ud igen. Kommer der flere drivhusgasser i atmosfæren, bliver mindre varme lukket ud af atmosfæren igen. Det påvirker klimaet og får temperaturen til at stige, så der sker en global opvarmning. På grund af den globale opvarmning kan der komme flere områder dækket af ørken, flere oversvømmelser og mere ekstrem varme. Det kan betyde, at mennesker får sværere ved at leve i store dele af verden.

Dette fakta-ark handler om:

- Global opvarmning
- Den danske indsats for grøn omstilling

GLOBAL OPVARMNING – ET GLOBALT PROBLEM

Det er mere end 100 år siden, at man opdagede, at udledning af CO₂ kunne give global opvarmning. Men dengang troede man, det først ville blive et problem om tusinder af år. Men det kom til at gå meget hurtigere, og nu ved man, at udledningen af CO₂ og andre drivhusgasser allerede har påvirket vores klima.

Skovbrand i USA. Foto: John MacColgan.

Siden perioden 1850-1900 er temperaturen steget globalt med mere end én grad. Historisk er det en stor ændring på lidt over 100 år. Særligt de seneste årtier er det gået stærkt, og udviklingen ser ud til at fortsætte. FN forudsiger, at klimaet vil blive 1,4 til 4,4 grader varmere i slutningen af dette århundrede, end det var i perioden 1850-1900.

Udviklingen afhænger af hvor meget udledningerne af drivhusgasser bliver reduceret globalt. De sidste årtier har Danmark gjort meget for at reducere danskernes udledning af drivhusgasser. Det har betydet, at Danmarks udledning

fra 1990 til 2023 er faldet med cirka 51 procent, blandt andet fordi man har fået et mere effektivt energiforbrug, og fordi man bruger mere vind- og solenergi.

Men globalt er udledningen af drivhusgasser steget meget i samme periode – for Jordens befolkning vokser hurtigt, og flere får penge til at købe mere. Det kræver mere produktion, og så lukkes flere drivhusgasser ud i atmosfæren.

Problemet kan derfor kun løses, hvis mange andre lande også reducerer deres udledning, og derfor er et internationalt samarbejde nødvendigt. Verdens lande – ikke mindst i FN – har haft fokus på at løse problemet. Og man har lavet mange internationale aftaler, bl.a. Paris-aftalen i 2015, hvor næsten alle verdens lande har skrevet under på, at de vil være med til at reducere den globale udledning af drivhusgasser over de kommende årtier. Desuden har man aftaler inden for EU med højere ambitioner end Paris-aftalen.

DEN DANSKE INDSATS

De sidste år har klima været et vigtigt emne i dansk politik. I 2014 blev Klimarådet oprettet. Det skal rådgive – og vurdere – regeringens klimapolitik og komme med egne anbefalinger. Klimarådet skal i sin rådgivning blandt andet have fokus på, at vi reducerer udledningen af drivhusgasser på en måde, så det ikke koster samfundet for mange penge og arbejdspladser.

I 2019 blev de fleste politiske partier enige om en ny klimalov. I klimaloven står der, at regeringen frem til 2030 skal reducere Danmarks udledning af drivhusgasser med 70 procent i forhold til 1990. Der står også, at Danmark skal være klimaneutral senest i 2050, det vil sige, at man i Danmark ikke må udlede flere drivhusgasser, end man optager. Efter klimaloven blev vedtaget, har Folketinget og regeringen lavet en række aftaler om, hvordan man kan nå målene.

Vejen til at nå disse mål skal gå via en 'grøn omstilling'. Den grønne omstilling handler om at stoppe med at bruge 'sorte' energikilder som olie og gas, der udleder mange drivhusgasser, og i stedet bruge vedvarende og grønne energikilder, som for eksempel sol, vind og vandkraft. Disse energikilder kaldes 'vedvarende', fordi de ikke slipper op, og 'grønne', fordi de ikke udleder drivhusgasser, eller udleder meget færre drivhusgasser end de sorte energikilder. Vedvarende energi dækkede i 2023 50 procent af energiforbruget i Danmark i 2023 mod seks procent i 1990.

Af de vedvarende energikilder er især vindenergi vigtig i Danmark, som har haft vindmøller på land siden 1970'erne, og i 1991 fik Danmark verdens første vindmøllepark på havet, Vindeby, ud for Lolland. I 2023 producerede vindmøller over halvdelen af Danmarks el-forbrug.

Danmark arbejder videre på at udvikle vindenergien. Som det første land i verden har Danmark besluttet at bygge to energiøer som skal opføres i 2030'erne. Den ene energiø skal ligge ved Bornholm. Den anden skal ligge i Nordsøen cirka 80 km fra Jyllands vestkyst. Den kan blive danmarkshistoriens største og dyreste

byggeprojekt. Man kan ikke transportere strøm fra vindmøller over store afstande. Øerne skal derfor opsamle og omdanne energien fra havvindmøllerne, så den kan bruges til transportmidler og til produktion af strøm. Det skal give strøm og varme til mange millioner mennesker i forskellige europæiske lande.

Vindmøllepark ved Amager Strand. Foto: Tue Schou Pedersen.

Danmark arbejder også på at få en mere effektiv opvarmning af boliger og på, at bruge grøn energi til denne opvarmning. Man stiller større og større krav til isolering af bygninger for at spare på energiforbruget, og man giver offentlig støtte til, at boligejere gør deres bolig mere klimavenlig, fx til at de udskifter deres olie- eller gasfyr med varmepumper.

Desuden er bilafgifterne blevet indrettet efter, hvor meget bilerne udleder af drivhusgasser. Det er et mål, at der skal være mange flere biler, som kører på elektricitet (elbiler) frem for biler, der kører på benzin eller diesel.

Transporten er et af de områder, hvor Danmark endnu ikke for alvor har reduceret udledningen af drivhusgasser. Og en omstilling af transporten, blandt andet med mange flere elbiler, er ifølge Klimarådet nødvendig for at nå Danmarks klimamål. Det går dog allerede den rigtige vej, fordi mange danskere nu køber elbiler i stedet for nye benzin- eller dieselmotorer.

Europa har tidligere købt meget olie og gas fra Rusland. Importen er dog reduceret betydeligt siden Ruslands angreb på Ukraine i 2022. Der er også kommet mere fokus på, at den grønne omstilling gør Europa mere uafhængige af blandt andet Rusland.

Udbygningen af vedvarende energi i Europa er steget siden 2022, og Danmark har for eksempel også sammen med flere Nordsølande (Holland, Belgien, Tyskland, Storbritannien, Norge m.fl.) store målsætninger om, at der frem mod 2050 skal bygges rigtig mange nye vindmøller i Nordsøen, der kan skabe rigtig meget energi.

GRØN TREPART

En del af udslippet af drivhusgasser kommer også fra landbruget, som udgør 60 procent af Danmarks areal. Det gør Danmark til et af de lande i verden, hvor den største andel af jorden er landbrugsjord. Omstilling af landbruget har derfor stor betydning for Danmarks indsats for klimaet.

Derfor har regeringen, kommunerne og en række fagforeninger, miljøorganisationer og organisationer fra erhvervslivet indgået et samarbejde ved navn "Den Grønne Trepert". Parterne bag Den Grønne Trepert aftalte i 2024 en stor og samlet plan for at skabe mere natur i Danmark samt renere vand i søer, åer og i havet. Og for at omstille landbruget, så det forurener mindre.

Det er aftalt, at cirka 15 procent af Danmarks landbrugsjord, som er større end Fyn og Bornholm tilsammen, skal være natur, ved at der plantes ny skov, laves nye moser, sumpe, åer og anden natur.

Med aftalen indfører Danmark også som det første land i verden en direkte afgift på landbrugets udledning af CO₂ – den såkaldte "CO₂-afgift" – så landmænd skal betale for udledning af CO₂ fra deres køer, grise, får, høns og øvrige dyr.

Køer på mark i Danmark. Foto: Malene Thyssen.

Ordliste

ORDLISTE

- adgang – mulighed for at komme ind. Adgang til en videregående uddannelse betyder, at man har mulighed for at komme ind på fx en professionshøjskole eller på et universitet, fx fordi man har en eksamen, der giver adgang.
- afgift – penge, man betaler til staten, når man køber eller sælger noget.
- afgørelse – det, at man har bestemt, hvordan noget skal være.
- afgørende – som betyder meget; er meget vigtig.
- afgøre – bestemme. Fx bestemmer domstolene, hvilken straf en kriminel person skal have.
- afhængig, være – ikke kunne leve uden; have brug for.
- afhængigt af – det kommer an på.
- afhøre – stille spørgsmål om, hvad man har lavet.
- afskaffe – holde op med at have.
- afskedsbegæring – dokument, hvor fx en minister beder om lov til at holde op med at være minister.
- afspejle – passe til; være den samme som.
- afsætning – et fag på hhx, der handler virksomhed og markedsføring.
- aktie – andel af ejerskab i en virksomhed. Når man køber en aktie, bliver man med medejer af virksomheden. I store virksomheder er der mange – ofte flere millioner – af aktier. Derfor ejer man kun meget lidt af en virksomhed for hver aktie, man har.
- anerkende – acceptere.
- anke – klage over.
- anskuelse/politisk anskuelse – politisk holdning, ideologi, meninger om samfundet.
- ansættelsesbevis – dokument, der viser, at man er ansat på en bestemt arbejdsplads.
- arbejdskraft – personer der laver et stykke arbejde
- avanceret – højt udviklet
- (etnisk) baggrund – kultur, race eller nationalitet.
- (på den) baggrund – derfor; på grund af det.
- behov for – brug for.
- bemyndigelse – ret til.
- beruset – fuld, som har drukket for meget spiritus.
- besættelse – det, at et land går ind i et andet land med soldater og overtager det og derefter bestemmer over det land, det har taget (besat). I 1940 besatte Tyskland Danmark.
- betingelse – det, at noget kun gælder, hvis noget andet er i orden. Eksempel: Hun laver mad, hvis han køber ind. At han køber ind, er betingelsen for, at hun laver mad.
- bidrage – hjælpe med til noget fælles, fx med arbejde eller penge.
- bistand – hjælp.
- blive udsat for – opleve.
- branche – fag, som hører til et bestemt arbejdsområde, fx byggebranche (fx murer, tømrer, snedker).
- bryde med – holde op med at arbejde sammen med; sige, at man ikke mere vil være en del af noget.
- bøje sig – acceptere et eller andet uden at protestere.

- danskernes nationale identitet – danskernes fælles tanker om, hvad der er vigtigt ved Danmark, og hvad det vil sige at være dansk. For eksempel det danske sprog, kongehuset, demokratiet, velfærdsstaten eller Danmarks natur.
- deltid – når man fx arbejder eller studerer i færre timer per dag, uge, måned eller år end dem som er på fuld tid.
- drive sygehuse – sørge for, at sygehusene fungerer.
- drivhusgasser – luftarter, der er med til at skabe drivhuseffekten, som fx kuldioxid (CO₂), Metan (CH₄) og Ozon (O₃).
- drøftelse – diskussion.
- dyrevelfærd – det, at man sørger for, at dyr er sunde og har det godt.
- dåbsattest – et lille barn får en dåbsattest, når det er blevet døbt i fx folkekirken. På dåbsattesten står der navn og fødselsdag mv.
- dækkes – betales.
- dækket af marker – med korn og andre planter over det hele.
- dækket af – som gælder.
- dække – gælde.
- Døberen, Johannes – Johannes (som på dansk kaldes Hans) var fætter til Jesus og født et halvt år før ham, altså den 24. juni. Johannes var den første, der døbte* mennesker. Derfor blev han kaldt Johannes Døber. Han døbte også Jesus.
- døbe – præsten i en kristen kirke hælder lidt vand på en persons hoved, hvis personen gerne vil være medlem af et kristent trossamfund. Hvis det er et lille barn, får barnet også et navn.
- dåb – det, at præsten i en kristen kirke hælder lidt vand på en persons hoved, hvis personen gerne vil være medlem af et kristent trossamfund. Hvis det er et lille barn, får barnet også et navn under dåben.
- efterforske – undersøge.
- efterkommer – person, som fx hører til en bestemt familie eller en bestemt nationalitet.
- egnede – som kan bruges.
- Eid – en muslimsk højtide.
- eksplosivstof – fx stoffer, der kan eksplodere og gøre skade, ødelægge og dræbe, fx dynamit.
- eksportere, eksport – sælge til udlandet.
- enkeltfag – det, at man tager hf ved at tage ét fag eller nogle få fag ad gangen. Det kan man fx gøre, hvis man er gået ud af skolen efter 9. klasse og har et arbejde, men har lyst til at få en hf, fordi man fx gerne vil ind på en videregående uddannelse.
- erklære for egnet til at aftjene værnepligten – få at vide, at man kan bruges som soldat.
- euforiserende stoffer – narkotika, fx hash, kokain, heroin mv.
- falde på – om datoer og ugedage eller måneder: Eksempler: I år falder (= er det) juleaften på en onsdag; i år falder påsken i april.
- Familieretshuset – organisation under staten, der behandler sager om familier. Det kan fx være sager om adoption, skilsmisse og forældremyndighed.
- farvand – område med vand fx i et hav, hvor der kan sejle skibe.
- fastetid – en periode, hvor man faster, dvs. slet ikke spiser eller ikke spiser det, man plejer at spise, eller hvor det er forbudt at spise bestemte ting, fx kød.
- fastlægges – bestemmes.

- fjerne – tage væk.
- FN – De Forenede Nationer (UN – United Nations) en verdensorganisation, der blev dannet efter 2. verdenskrig i 1945 af 51 lande, bl.a. Danmark. FN har i dag (2021) 193 medlemslande.
- folkestyre – demokrati.
- forbedringer – at gøre noget bedre.
- forbyde – gøre forbudt.
- forebygge – at prøve at forhindre noget.
- forening/i forening – sammen, i fællesskab.
- forfatning – grundlæggende (basale) regler for, hvordan en stat skal styres og organiseres. Normalt bliver disse regler skrevet ned i en grundlov.
- forfremme – fx give et bedre arbejde med en højere løn.
- forhandler – laver aftaler med.
- forhindre – så noget ikke sker.
- forlange – sige, at man skal; kræve.
- formue – mange penge.
- forsamling, demokratisk – parlament.
- fortrolig med – som man kender godt.
- forældremyndighed – det, at man som forældre har ret til at bestemme over et barn, indtil barnet bliver myndigt, den dag det fylder 18 år.
- fremme – gøre bedre.
- fremsætte lovforslag – komme med forslag til nye love; foreslå nye love.
- frihedsberøvet – at man sidder i fængsel eller i arresten.
- frugtbarhed – menneskers evne til at få børn, eller jordens evne til at give fx korn, planter eller træer.
- fundamental – basal; grundlæggende.
- fyring – at man får at vide af sin chef, at man har mistet sit arbejde.
- føre ud i livet – gennemføre; realisere; gøre virkelig.
- gebyr – penge, som man betaler til fx en offentlig myndighed, som fx laver et dokument til én.
- ghettokvarter – boligområde, hvor udlændinge fra ikke-vestlige lande udgør over halvdelen af befolkningen og med mange problemer, fx arbejdsløshed, kriminalitet eller lav indkomst og lav uddannelse.
- gigant – noget, der er meget stort.
- global opvarmning – ændring i jordens klima på grund af stigningen i den gennemsnitlige temperatur.
- godkendelse – dokument, hvor der står, at noget opfylder nødvendige (ofte juridiske) krav, dvs. opfylder bestemte regler.
- gribe ind – at blande sig, forhindre.
- grundskolen – i grundskolen undervises der i de grundlæggende (basale) fag, fx læsning, skrivning og regning.
- Gudstjeneste – når man samles i kirken – typisk på en søndag – for at ære gud. Der synges salmer og præsten taler om Biblen og kristendommen.
- hadforbrydelser – forbrydelser, fx vold, hærværk eller trusler, motiveret af had til personer på grund af deres religion, politiske holdning, hudfarve, køn, etnicitet, seksuelle orientering, alder mv.
- handle – at gøre noget.
- hedensk – ingen eller anden religion end kristendom, islam eller jødedom.

- Helligånden – i kristendommen mener man, at Gud består af tre dele: Faderen (Gud), Sønnen (Jesus Kristus) og Helligånden. Disse tre kaldes også Treenigheden (= tre i én).
- hemmelige/frie og hemmelige valg – alle kan stille op til valget, og ingen kan se, hvem eller hvilket parti man stemmer på.
- husmand – bonde, der ejer meget lidt eller ingen jord.
- højtid – et tidspunkt på én eller flere dage, hvor man fx holder en religiøs fest.
- håne – gøre grin med og nedgøre nogen med respektløse, hadefulde ord.
- importere, import – købe i udlandet.
- indflydelse – være med til at bestemme.
- indgå – være en del af.
- indkaldt – at få at vide, at man skal møde op til noget bestemt.
- indtægter – penge man tjener.
- injurier – det at sige noget negativt og forkert om andre.
- iværksætte – starte; sætte gang i.
- juletræ – grantræ, som man tager ind i stuen og pynter.
- kapel – siderum i en kirke, som bruges til særlige ting.
- kapitulation – det, at man holder op med at kæmpe under fx en krig, når man kan mærke, at man er ved at tabe.
- kaserne – hvor soldater i en hær bor, og våben opbevares.
- knytte sammen – binde sammen.
- kollektiv – som gælder for alle.
- konfirmation – det, at døbt børn på ca. 14 år kommer hen i kirken og siger ja til, at de er medlem af det evangelisk-lutherske trossamfund (= den danske folkekirke).
- konsekvens – resultat.
- kontingent – penge, man betaler for at være medlem af fx en forening.
- korsfæste – henrette en person ved at hænge vedkommende op på et kors.
- krav – det, som er nødvendigt at gøre.
- krigsbytte – ting, som krigere har taget fra dem, de er i krig med, eller som de har røvet fra folk.
- krænke – ikke respektere.
- kræve – siger at man skal have noget (ændret).
- lag – gruppe af personer, som har nogenlunde det samme sociale niveau (fx nogenlunde samme slags uddannelse, samme slags arbejde, samme økonomi).
- ledsager – en anden person, som er med og kan hjælpe.
- ligestilling – at folk har lige rettigheder og muligheder, uanset om de er mænd, kvinder, homoseksuelle m.v.
- ligeværd – det, at alle er lige meget værd.
- markedsøkonomi – når varer og tjenester produceres, købes og sælges frit af private virksomheder.
- Masseødelæggelsesvåben – våben, der kan ramme hele befolkninger, dvs. kemiske, biologiske, radioaktive og nukleare våben.
- medicinalvirksomhed – en virksomhed, der udvikler og sælger medicin.
- menighed – organiseret fællesskab, hvor alle har den samme slags religion. Det kan også være en mindre del af det organiserede fællesskab.
- mentor – vejleder.

- midsommervisen – en bestemt sang, som handler om midsummer (23. juni = midt om sommeren).
- mistanke – det at tro, at nogen har gjort noget forbudt.
- myndighederne – det offentlige (stat og kommune).
- mørklægningsgardiner – sorte eller meget mørke gardiner, som man dækker vinduerne med, så der ikke kan komme lys ud. Man brugte mørklægningsgardiner under 2. verdenskrig under luftangreb. Så kunne man fra flyene ikke se, hvor der var huse og byer.
- nederlag – at tabe, fx en krig.
- nedrustning – når et land reducerer størrelsen af sit militær
- nedlagt – lukket. nedlægge veto – sige nej.
- neutralitetspolitik – når et land ikke deltager eller vælger side i andre landes krige og konflikter.
- niche – en afgrænset del af et marked, et specielt område inden for handel med varer.
- notere – skrive.
- nægte – sige nej.
- nær ven – god ven.
- offentlige steder – hvor alle har lov at være.
- omfang/et vist omfang – til en vis grad.
- omfang/i vidt omfang – i høj grad.
- omfattende – store.
- opbakning – støtte.
- opgive – fortælle. Man skal fortælle skattevæsnet, hvor mange penge man har tjent.
- oplyse – fortælle.
- opretholde – sørge for at noget fortsætter.
- oprette – starte.
- oprindeligt – i begyndelsen.
- oprustning – når et land forbedrer sit militær for eksempel ved at skaffe flere soldater og bedre våben
- opsigelsesvarsel – det, at man skal have en skriftlig besked om, at man ikke mere har arbejde på en arbejdsplads, at man er fyret/opsagt. Man skal have besked, et stykke tid før man bliver fyret, fx tre måneder før.
- opstille en kandidat – vælge en person, der skal prøve at blive valgt ind i Folketinget ved et folketingsvalg.
- opstille – melde sig for fx at prøve at blive valgt ind i Folketinget ved et folketingsvalg.
- opstå fra de døde – blive levende igen.
- opsyn/holde under opsyn – passe på; holde øje med.
- optage nogen – tage nogen ind på en skole eller en uddannelse.
- ordblind – som har problemer med at læse og skrive, bl.a. på grund af medfødte problemer med at gå fra bogstav til lyd på en systematisk måde.
- overbevisning – det, at man tror fast på noget.
- overenskomst – skriftlig aftale mellem to parter / kollektiv overenskomst – aftale, som gælder for alle.
- overordnede politiske retningslinjer – generelle politiske principper.
- overskud – det, at man har tjent flere penge, end man har brugt på sin virksomhed.

- overvåge – holde øje med.
- planøkonomi – når staten planlægger og bestemmer, hvilke varer og tjenester, der produceres.
- professionsbachelor – en mellemlang uddannelse (normalt 2-4 år), der giver mulighed for, at man kan få et bestemt job, fx som lærer eller som sygeplejerske.
- professionshøjskole – en uddannelsesinstitution, hvor man kan tage en mellemlang uddannelse som fx lærer eller sygeplejerske.
- præge – påvirke.
- præget af – karakteriseret af.
- pårørende – familiemedlemmer.
- påvirke – gøre noget, som betyder, at der sker noget med nogle andre eller noget andet. Fx påvirker mennesker naturen ved at køre i bil. Det betyder måske, at naturen fx bliver forurennet. Og det betyder måske igen, at mennesker bliver syge.
- racismeparagraffen – del af lov, hvor der står, at man ikke offentligt må tale grimt om folk pga. deres race.
- rammer – regler for, hvordan fx samfundet eller en institution skal være, dvs. fx hvad man må og ikke må.
- redegøre – forklare.
- regulere – kontrollere ved hjælp af love og regler.
- relationer – kontakt med andre mennesker, fx familie, venner og kolleger.
- relevant – som er vigtigt for det, man gerne vil. Hvis man fx gerne vil være læge, er den relevante uddannelse, at man læser medicin på universitetet.
- ressource – et forråd af ting eller materialer, som er vigtige for fx økonomien.
- retlig – som har med love og regler at gøre.
- Rigsfællesskabet eller Det Danske Rigsfællesskab – Danmark, Færøerne og Grønland. Rigsfællesskabet hører under Kongeriget Danmark, hvor alle tre regioner indgår i et konstitutionelt monarki. Der er noget, de tre dele er fælles om. Fx er de tre dele fælles om dronningen. Der er også mange ting, de tre dele ikke er fælles om. Fx har hver af de tre dele eget flag.
- rådighed, stille til – give ret til at bruge; forære.
- rødstrømpebevægelse – en socialistisk bevægelse i 70'erne, der kæmpede for kvinders rettigheder.
- saglig grund – en god grund, der handler om noget, andre også kan se og forstå.
- sammenslutning – forening.
- skolebestyrelse – forældrene til børnene på en skole vælger hvert 4. år fem til syv forældre til at være i skolens bestyrelse, hvor der også er nogle lærere og nogle børn fra skolen. Skolebestyrelsen bestemmer fx, hvordan undervisningen skal organiseres, hvor mange timer børnene skal have på de forskellige klassetrin (0.-9./10. klasse) og hvor mange forældremøder og udflugter der skal være.
- sprængstoffer – noget materiale, som kan eksplodere, fx dynamit.
- spænde et sikkerhedsnet ud – sørge for at alle, der har brug for det, fx har et sted at bo og mad at spise.
- stille op – melde sig for fx at prøve at blive valgt som fx tillidsrepræsentant.
- strafbart – handlinger som kan straffes, fx med en bøde eller fængsel.

- streame – se eller lytte til indhold, som film, serier, musik eller podcasts, direkte over internettet, uden at downloade det til sin mobiltelefon, tablet eller computer.
- strid/i strid med – som man ikke må sige eller gøre fx ifølge en lov.
- styrke – gøre bedre; gøre stærkere. Styrke dialogen mellem skole og hjem: Sørge for, at lærerne og forældrene taler godt/bedre med hinanden.
- særstilling – det at være noget særligt. tale/være tale om – handle om. tilgængelig – som er let at finde; få fat i.
- territorium – landområde.
- tilhold – en person forbydes at opsøge, kontakte eller følge efter en anden person.
- tilknyttet – som har meget eller lidt arbejde et bestemt sted. Der er tilknyttet en jordemoder til sundhedscentret: en eller flere gange om ugen er der en jordemoder i sundhedscentret.
- tillægge betydning – mene, at noget er vigtigt.
- tilskud – penge, som man får fra det offentlige som hjælp til at betale for udgifter. Et tilskud er normalt kun en del af det, noget koster.
- tilslutning – støtte.
- togt – rejse til et eller flere steder for fx at røve eller føre krig.
- tolke – forklare, hvad noget betyder.
- trivsel – det, at man har det godt; at man trives.
- trossamfund – organiseret fællesskab, hvor alle har den samme slags religion.
- trussel – noget, som kan blive farligt.
- trække en grænse – lave en grænse.
- tvinge – sige, at nogen skal gøre noget; sige, at noget er en pligt.
- typisk – normalt.
- uafhængigt af – uden at tænke på.
- udgifter – penge man bruger.
- udgøre – være.
- udnævne – officielt give nogen en opgave.
- udsat for en forbrydelse – at nogen gør noget mod én som er ulovligt.
- udskrive skat – give besked om, hvor meget folk skal betale i skat.
- uformel – på en afslappet og dagligdags måde.
- umyndiggjort – som har mistet de rettigheder, som voksne, myndige personer over 18 år har. Det kan fx ske, hvis en person er meget alvorligt psykisk syg.
- underskud – det, at man har tjent færre penge, end man har brugt på sin virksomhed.
- understøtte – hjælpe, fx med penge.
- undertrykke – gøre det svært for folk at leve, som de gerne vil.
- Undervisningsministeriet – det ministerium, der har at gøre med undervisning og uddannelse af børn, unge og nogle grupper af voksne.
- undtagelse – noget, som en regel eller lov ikke gælder for.
- ungdomsårgang – en årgang er en gruppe personer, der er født det samme år, fx alle personer, der er født i 1987. En ungdomsårgang er en gruppe unge, der er gået ud af skolen det samme år, fx 2014.
- varig – som aldrig holder op.
- varsel – normalt bliver man ikke fyret fra dag til dag. Man får besked (varsel) om det et stykke tid før, fx nogle måneder.
- vedligeholde – sørge for, at fx huse bliver repareret, når de trænger til det.

- vedrørende – som angår.
- vedrøre – angå, handle om.
- vedtage – bestemme, at noget skal gælde.
- veldrevne – som fungerer godt, som har en god ledelse.
- velfærdsydelse – penge, ting eller hjælp, man får som borger i velfærdssamfundet, for at man kan have et godt liv. Det kan fx være gratis skolegang, lægehjælp og pension.
- velfærd – det at have det godt, fordi man ved, at man ikke kan komme til at mangle hjælp (fx penge eller ting), hvis man får brug for det. Dvs., at man som borger i velfærdssamfundet fx kan få gratis skolegang, lægehjælp og pension.
- velstand – rigdom, hvor mange penge man har.
- venstreorienteret – fx socialist, socialdemokrat eller kommunist.
- vidne/være vidne til – se, at noget sker.
- vilkår/samme vilkår – samme betingelser*.
- voldelig – som bruger fysisk vold, fx slår.
- våbenkapløb – når to eller flere lande konkurrerer om at have flest og bedst våben.
- vægt/lægge vægt på – mene, at noget er vigtigt.
- værnepligt – pligt til at være soldat.
- ydelse – penge, ting eller tjeneste, man får eller giver, fx som hjælp.
- ytring – det, man siger.
- øge – gøre større.
- økonomisk vækst – når et land bliver rigere.
- åndsfrihed – frihed til at tænke og mene, hvad man vil, dvs. retten til selv at bestemme, hvad man vil tro på, og hvad man vil mene.
- årgang – er en gruppe personer, der er født det samme år, fx alle personer, der er født i 1987. En ungdomsårgang er en gruppe unge, der er gået ud af skolen det samme år, fx 2014.

